

#11 (27), 2017 część 4

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w

Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze

wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo

publikowane jest w języku polskim, angielskim,

niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego
miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz
czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej
czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet
Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet
Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet
Jagielloński)

Kolub Frennen (University of
Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

#11 (27), 2017 part 4

East European Scientific Journal

(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The
journal is registered and published in Poland.

Articles in all spheres of sciences are published in the

journal. Journal is published in **English, German, Polish**

and Russian.

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the
journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet
Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet
Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet
Jagielloński)

Kolub Frennen (University of
Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków
Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet
Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
**Peter Clarkwood(University College
London)**
Igor Dziedzic (Polska Akademia Nauk)
**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**
**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**
Kehan Schreiner(Hebrew University)
**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**
**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**
**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**
**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Po-
land

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ВОЕННЫЕ НАУКИ

Житник О.М. КОНТРОЗВІДУВАЛЬНИЙ ДЕТЕРМІНАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ	4
---	---

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Пономаренко О.Ю. ПРОФЕСІЙНІ ТА АМАТОРСЬКІ МУЗИЧНІ ФЕСТИВАЛІ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЇ	14
--	----

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

Ривліна В.М. МЕДІАТИЗАЦІЯ КУЛЬТУРИ В МЕРЕЖЕВІЙ КОМУНІКАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	20
--	----

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Колісник О.В., Гула Є.П., Кугай Т.А. ІНФОГРАФІКА ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	27
--	----

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Демченко А.В. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОВЕНЬ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДА СТАТИСТИЧЕСКИХ УРАВНЕНИЙ ЗАВИСИМОСТИ	32
---	----

Стадник А. С. МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	36
---	----

Термоса И. О. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ	41
---	----

Ляшенко О.М., Турський І.В. ПІДХІД ДО ЕКОНОМЕТРИЧНОГО АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН І РЕГІОНІВ	46
--	----

Voinova E. I., Tucha M. V. THE ROLE OF LABOR MIGRANTS IN THE DEVELOPMENT OF THE RUSSIAN SERVICES MARKET	52
---	----

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Гаврилов В.Н., Владимирова Н.В., Чичёв А.А. АНАЛІЗ ПРАВОВОГО СТАТУСА НАСЦІТУРУСА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ РОССИИ И РЯДА СТРАН МИРА	56
--	----

ВОЕННЫЕ НАУКИ

Zhytnyk O.M.

postgraduate student of Department of European integration and globalization and management of national security of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

Житник О.М.

аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ

A COUNTERINTELLIGENCE DETERMINANT FOR THE ORGANIZATIONAL SECURITY OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE: THE PUBLIC ADMINISTRATIVE ASPECT КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИЙ ДЕТЕРМІНАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Summary: The article deals with the public administrative aspect of the ensuring of the organizational security of the Armed Forces of Ukraine through the prism of a counter-intelligence activity. The analysis of the main factors, the set of which created the conditions for a massive change of the side of the personnel of an individual component of the security and defense sector of Ukraine at the beginning of the hybrid warfare in 2014. The author's model of ensuring organizational security of the Armed Forces of Ukraine is proposed by creating a system of own security, the main functional basis will be consist of a military counterintelligence of the Armed Forces of Ukraine. It is analyzed the experience of foreign states in the sphere of counterintelligence in the view of the relevance of the research. It is substantiated the necessity of using elements of this experience in Ukrainian realities in the context of carrying out reforms in the security and defense sector of Ukraine.

Keywords: the Armed Forces of Ukraine, the organizational security of the Armed Forces of Ukraine, the Security Service of Ukraine, reform of the Security Service of Ukraine, KGB, subjects of the security and defense sector of Ukraine, military counterintelligence of the Bundeswehr MAD, military counterintelligence, counterintelligence regime, counterintelligence activity, intelligence agencies, secret service.

Анотація: У статті досліджено державно-управлінський аспект забезпечення організаційної безпеки ЗС України через призму контррозвідальної діяльності. Викладено аналіз основних чинників, за сукупністю яких створено умови масованого переходу особового складу окремих складових сектору безпеки і оборони України на сторону ворога на початку гібридного протистояння у 2014 році. Запропоновано авторську модель забезпечення організаційної безпеки ЗС України шляхом створення системи власної безпеки, основний функціональний базис якої буде становити військова контррозвідка ЗС України. Проаналізовано досвід іноземних держав у сфері контррозвідального забезпечення з огляду на актуальність дослідження. Обґрунтовано необхідність використання елементів цього досвіду в українських реаліях у контексті проведення реформ сектору безпеки і оборони України.

Ключові слова: ЗС України, організаційна безпека ЗС України, СБ України, реформа СБ України, Комітет Державної Безпеки, суб'єкти сектору безпеки та оборони України, військова контррозвідка Бундесверу MAD, військова контррозвідка, контррозвідальний режим, контррозвідальна діяльність, розвідувальні органи, спецслужба.

Постановка проблеми. У березні 2014 року Україна пережила ексцес масового переходу особового складу окремих складових сектору безпеки і оборони України на сторону ворога в Автономній Республіці Крим та окремих районах Донецької та Луганської областей. За офіційною заявою, секретаря Ради Національної безпеки і оборони України О.В. Турчинова [1], на той час виконуючого обов'язки Президента України, та відповідей на депутатські запити народного депутата України Д.Б. Тимчука [2], з 13 468 військовослужбовців ЗС України, розміщених на півострові, лише 3 991 особового складу залишилися вірні присязі. Крім того, серед співробітників кримського СБ України втікачами стали 90% особового складу [3], а серед місцевих мільціонерів – всі 99% [2].

Відповідно до Закону України “Про Збройні Сили України” [4], ЗС України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України

покладаються найважливіші завдання: оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Забезпеченням організаційної безпеки самих же ЗС України, у межах визначених повноважень, частково покладено на Військову службу правопорядку ЗС України, Військову контррозвідку СБ України, Військову прокуратуру України та Національне антикорупційне бюро України. Поглиблений аналіз повноважень та компетенцій зазначених вище безпекових структур виявляє повну прогалину у забезпеченні комплексної організаційної безпеки функціонування ЗС України в цілому. На відміну від цього, тільки Головне управління розвідки Міністерства оборони України має підрозділ власної безпеки. Безпеку ж ЗС України зазначені структури охоплюють тільки у межах своїх компетенцій, повноважень та забезпечують її частково, – тому актуальність теми що досліджується зумовлена тим, що повної відповідальності за

безпеку ЗС України не несе жодна державна структура або державний орган влади в цілому.

Функції та компетенції безпекових структур, що спрямовують свою діяльність на окремі питання забезпечення організаційної безпеки ЗС України, вкрай не досконалі, розмиті, розпорошені та в цілому ніким не координуються. Тому постає логічне питання: а хто ж саме конкретно відповідає за організаційну безпеку ЗС України та мав попередити події 2014 року? Так, власна безпека ЗС України відсутня, а функції та повноваження Військової служби правопорядку ЗС України не охоплюють усю сферу діяльності оборонного відомства [5], і як правило не працюють на попередження, а постфактум. Порухення територіальної цілісності України та масштабного переходу зазначеної кількості особового складу ЗС України так і СБ України на сторону ворога, доводить те, що існує певний, раніш не досліджений науковий вакуум щодо забезпечення належної організаційної безпеки ЗС України – у ЗС України відсутня безпосередня структура, яка відповідає за її безпеку, а саме система власної безпеки з повноваженнями контррозвідувальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями управління ефективністю державного управління національною безпекою у сфері забезпечення організаційної безпеки безпосередньої діяльності ЗС України через призму реформування СБ України присвячено обмаль наукових публікацій, у яких тільки де-які науковці пропонують позбавити СБ України не властиві їй правоохоронні функції – але без пропозицій/рекомендацій кому їх передати [6], а питання комплексного забезпечення безпеки самих же ЗС України не досліджувалися взагалі. За тематикою контррозвідувальної діяльності присвячено наукові праці вітчизняних дослідників, а саме: В.А. Юсупова [6], М.В. Грека [7], В.Г. Пилипчука [8], М.В. Погорельського [9], О.М. Полковніченка [10], В. Сідака [11], А.В. Угача [12, 13], М.Б. Кубявка, Л.Б. Кубявка, Ю.М. Тесля [14], В.І. Гусев, Ю.О. Пилипенко [15], Д. Ліщука [16], та інших. Зокрема, в [6] проаналізовано напрями реформування організації та функціонування СБ України. Проте шляхи оптимізації організації та функціонування СБ України досліджені фрагментарно, і під впливом тенденцій сучасності виникає необхідність переосмислення та вдосконалення запропонованих заходів і реформ щодо розробки кардинально нових підходів до вирішення поставленої задачі. Передача правоохоронних функцій СБ України іншим органам, що тягне за собою необхідність реорганізації деяких структурних підрозділів, зокрема, боротьби з організованою злочинністю, слідчих тощо. Також неоптимальним є існування підрозділу боротьби з тероризмом та Антитерористичного центру. Крім того, автор пропонує розформувати у структурі СБ України військову контррозвідку в процесі демілітаризації СБ України без пропозицій, на яку саме структуру в подальшому покласти відповідні компетенції. На суперечливому питанні воєнізованого статусу СБ України наголошено, що в ході процесу європейської інтег-

рації повинна бути проведена девоснізація СБ України, оскільки військова структура, якою є зараз СБ України, не відповідає вимогам сучасності, ускладнює процедуру контролю над нею і фактично є не обов'язковою для виконання нею своїх завдань. В [7] представлено загальну характеристику організаційної структури СБ України та відображено “пробіли” нормативно-правових актів, які регламентують склад організаційних підрозділів СБ України. Зокрема запропоновано шляхи врегулювання розбіжностей нормативно-правових актів, якими визначено структуру СБ України. В [8] розглянуто генезис наукової розробки проблем державної та національної безпеки у ХХ–ХХІ ст., зокрема загальної історії, теорії державної та національної безпеки, організації та діяльності спецслужб. Визначено пріоритетні напрями дослідження новітньої історії органів безпеки та розвідки в контексті розвитку системи забезпечення національної безпеки України. В [9] проаналізовано процес реформування військової контррозвідки, а саме створення Департаменту військової контррозвідки, співробітники якого здійснюють контррозвідувальне забезпечення особового складу українських миротворчих контингентів, що тимчасово перебувають на території іноземних країн, надають допомогу командуванню ЗС Сил України у підтриманні в належному стані боєготовності військових формувань, попередженні надзвичайних подій тощо. В [12, 13] проведено аналіз історичних публікацій щодо діяльності радянської військової контррозвідки на початкових етапах Другої Світової війни та під час її ведення, що на погляд автора притаманне суто історичному періоду який досліджувався. В [14] здійснено аналіз можливого застосування теорії несилової взаємодії в військовій контррозвідці. Метою такого застосування є забезпечення національної безпеки, яке спрямоване на адекватну протидію реальним та потенційним загрозам, що виникають або можуть виникнути внаслідок розвідувальної та підривної діяльності спеціальних органів іноземних держав (розвідки, контррозвідки), недержавних розвідувальних і контррозвідувальних структур, організацій та окремих осіб. В [15] досліджено діяльність складової державної СБ України, зокрема військової контррозвідки, її значення під час захисту національних інтересів країни та боєздатності українського війська.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт, в яких розглядаються актуальні питання ефективності державного управління сектором безпеки та оборони України, зокрема контррозвідувальній діяльності, необхідно констатувати, що сьогодні відсутні наукові праці в яких би розглядалися методологічні проблеми забезпечення організаційної безпеки ЗС України, які обґрунтовують необхідність створення системи власної безпеки ЗС України з повноваженнями контррозвідувальної діяльності.

Мета статті. Обґрунтувати необхідність впровадження у систему забезпечення організаційної

безпеки ЗС України власного структурного підрозділу, відповідального за безпосереднє контррозвідувальне забезпечення ЗС України та запропоновано нову модель системи організаційної безпеки ЗС України.

Виклад основного матеріалу. Під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників Україна зазнала багаторічного форсованого військово-політичного тиску з боку іноземних спецслужб, який готувався роками, та сплановано вирвався на волю. Облишивши за кадром Будапештський меморандум та тверезо оцінивши реалії, ЗС України за підтримки “патріотично налаштованого бізнесу” [17] залишилися сам на сам з “гібридними загрозами” [18], які було сформовано протягом четверті століття, та вступили у гібридне протистояння. Але основним питанням слабкості оборонного відомства були не укомплектованість, боєздатність чи спроможності, а наявність іноземної агентури та її повномасштабної підривної діяльності у всьому спектрі військової діяльності.

Призначені для важливих завдань у державі, ЗС України здійснюють захист України, але мало хто розмірковує – хто, як і яким саме чином безпосередньо забезпечує організаційну безпеку самих ЗС України. Під визначенням “організаційної безпеки” ЗС України пропонується вважати стан захищеності останніх, який забезпечує безумовне виконання покладених на ЗС України функцій, завдань та обов'язків за призначенням. З основних структур можливо тільки назвати Військову службу правопорядку ЗС України, Військову контррозвідку СБУ та у межах відповідних повноважень Військову прокуратуру України.

Масовий перехід на сторону ворога та прийняття чергової присяги на користь Російській Федерації (для офіцерів, які починали військову службу при Радянському Союзі – у третій раз), розкрив усі недоліки, які за своїм функціоналом Військова контррозвідка СБ України мала прогнозувати та пересікати, як орган призначений для цього та наділений певними повноваженнями. Ураховуючи логічний взаємозв'язок між колами відповідальності та тригером, який сформував ефект доміно, – найслабкішою ланкою забезпечення державної безпеки України на початку військового протистояння 2013-2014 рр., зокрема забезпечення безпеки ЗС України, стала сама СБ України.

Але буде хибно вважати, що це відбувалося протягом зазначеного часу, – так склалося історично. Проблема функціонального наповнення СБ України було закладено ще на початку 90-х років під час її створення, а саме після закінчення Холодної війни. Важливість діяльності Військової контррозвідки СБ України не підлягає сумніву, але історія не має умовного способу. Негативний наслідок реформування сектору безпеки і оборони України, зокрема спецслужб, може бути розглянуто на “дemonізованому” Комітеті Державної Безпеки УРСР, реформа якого за рекомендаціями відповідних радників та експертів (середньострокове мислення яких вимірюється поколіннями), на думку ав-

тора, й привела до непередбачуваної (ефект метелика) безпекової ситуації, яка сталася у державі на даний час.

Як приклад, американське розвідувальне товариство налічує 16 основних розвідувальних служб США. Центральне розвідувальне управління США є основною, незалежною від інших міністерств і відомств службою політичної розвідки уряду США. Решта 15 членів національної розвідки входять до складу різних федеральних міністерств і відомств США. Розвідувальне співтовариство США очолює директор Національної розвідки США, який одночасно є радником президента США з розвідки та організовує, координує та контролює роботу за принципом: централізація управління – децентралізація виконання [19].

Так, під гаслами демократичних перетворень та відкритості, наприкінці свого існування, КДБ в Україні у серпні 1991 року придбав остаточно форму та отримав специфічний напрям реформування: монолітна та цілковита безпекова система протягом певного часу перетворилася на де-кілька, практично та функціонально не пов'язаних між собою.

Одним із перших кроків на цьому шляху стало створення комісії з розроблення Концепції органів державної безпеки України. Враховуючи її напруження, а також роботу Комісії Верховної Ради по реорганізації органів державної безпеки, 20 вересня 1991 року парламент ухвалив постанову “Про створення Служби національної безпеки України”. Цією ж постановою було ліквідовано Комітет державної безпеки УРСР [20]. У грудні 1991 року відповідно до Указу Президента України розпочалося створення системи органів і підрозділів військової контррозвідки (на думку автора – перша хвиля розвалу КДБ УРСР). Таким чином, здавалося, розв'язувалася проблема забезпечення державної безпеки у Збройних Силах України, Національній гвардії, Прикордонних військах та інших військових формуваннях України. 25 березня 1992 року Верховна Рада прийняла Закон “Про Службу безпеки України”, а вже 1 грудня 2005 року Верховною Радою України ухвалено Закон „Про Службу зовнішньої розвідки України” та виведено в окрему структуру колишнє 1 Управління КДБ УРСР [21] (друга хвиля розвалу КДБ УРСР). Колишнє 8 Управління КДБ УРСР протягом тривалого часу входило до складу ліквідованого Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ [22], та на виконання прийнятого 23 лютого 2006 року Закону України “Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України” також реформовано в окрему структуру (третья хвиля розвалу КДБ УРСР). На таку ж долю чекало й Головне управління прикордонних військ КДБ СРСР [23], трансформоване у Державну прикордонну службу України, та колишнє 9 Управління КДБ УРСР, яке як державний правоохоронний орган спеціального призначення отримало назву Управління державної охорони України [24]. Колишнє 3 управління контррозвідки КДБ УРСР,

разом з військовою контррозвідкою, залишилося у складі СБ України.

В умовах сьогодення, зіткнувшись з майже “неповоротким” механізмом управління розвідувальними, на замовлення Адміністрації Президента України та за участю Ради національної безпеки та оборони України, американській корпорації RAND [25], було замовлено дослідження ефективності функціонування сектору безпеки і оборони України та діяльності спецслужб, за результатом проведення у 2015 році якого, українській стороні вказано на конкретні “білі плями” в системі управління, координації та взаємодії між українськими розвідувальними службами, основними з яких є [26]:

проблеми координації, які призводять до неефективної роботи та втрати довіри між спецслужбами (наявність випадків переваги відомчих інтересів над загальнодержавними);

наявність власного потенціалу стратегічної розвідки МО України, частково пов’язаного з тим, що СБ України не завжди ділиться інформацією;

можливість орієнтування СБ України на власні пріоритети, які не потребують координації з іншими організаціями, частково тому, що СБ України має масштабні ресурси, включаючи свої власні тактичні підрозділи, які, як правило не інтегровано з іншими розвідками, та як наслідок існування частоті необхідності підтримання операції інших силових структур;

потреба значного та постійного управління ефективністю координації діяльності розвідувальних організацій та обміном розвідувальною інформацією;

децентралізація розвідувальних органів України;

створений у 2015 році Об’єднаний комітет з питань розвідувальної діяльності при Президентові України [27] з метою підвищення ефективності роботи розвідувальних органів, так і не зміг досягти інтеграції та координації розвідувальних органів.

Крім цього, НАТО спільно з Європейським Союзом було запропоновано СБ України концепцію реформування [28] (четверта та остання хвиля розвалу КДБ УРСР). І що саме цікаве в цій історії, що повільною реформою СБ України, яка триває тепер третій рік, надто переймаються взагалі інші країни [29, 30]. Анонсована на сьогодні реформа розроблялась у взаємодії з Консультативною місією ЄС, що працює вже три роки, яка не придумала нічого кращого, ніж стверджувати “пріоритети гендерної рівності” [31, 32] як стратегічний принцип реформи.

Суперечності відсутні в необхідності проведення реформи СБ України, але що і як реформувати? Як приклад раціонального підходу до рішення кадрового забезпечення національної спецслужби продемонструвала у 1993 році Естонія, яка замість того, щоб реформувати структуру КДБ Естонської ССР – повністю її розформувала. Було залучено 85% зі студентів-випускників Тартуського університету, а решта 15% забезпечили досвідчені оперативники карного розшуку з системи МВС, пі-

сля чого нові співробітники пройшли курси контррозвідувальної та оперативно-розшукової підготовки на навчально-методичній базі спецслужб Швеції та Великобританії.

У національній ситуації, перш за все, впадає в очі непропорційно висока чисельність особового складу вітчизняної спецслужби при обсязі фінансування, що в зіставленні з іноземними спецслужбами не витримує ніякої критики. Наприклад, у Німеччині з населенням понад 80 млн осіб основні функції захисту національної безпеки (крім військової контррозвідки) виконує Федеральна розвідувальна служба по захисту Конституції – Bundesamt für Verfassungsschutz, чисельність особового складу якої становить 2900 співробітників. В Україні з населенням близько 45 млн осіб штатна чисельність СБ України в особливий період сьогодення, визначена показником в 31000 співробітників [33]. Бюджетом 2017 року для СБ України передбачено фінансування в обсязі 6,2 млрд гривень [34] – в реаліях четвертого року гібридного протистояння вкрай мізерна сума.

Для порівняння – для контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України, згідно із статтею 12 Закону “Про контррозвідувальну діяльність” [35], створено органи військової контррозвідки, функції яких у Німеччині, відповідно до Федерального закону “Про військову контррозвідку” [36], покладено на Відомство військової контррозвідки – MAD, яка є частиною збройних сил.

Служба військових контррозвідників Німеччини полягає в запобіганні шпionажу та саботажу у Бундесвері, а також у боротьбі з екстремізмом та тероризмом серед військовослужбовців як усередині країни, так і під час військових операцій поза її межами. Агенти MAD перевіряють благонадійність як майбутніх військовослужбовців, так і діючих – особливо тих, які мають доступ до секретної інформації. Крім цього, MAD має попереджувати про можливі терористичні акти, які можливо очікувати, наприклад, у місцях дислокації Бундесверу за кордоном. Для цього вона спостерігає за персоналом, який обслуговує німецьких військовослужбовців – від афганських перекладачів, поварів до водіїв-косоварів. Агенти MAD працюють в Афганістані, Косово, Джибуті та Лівані [37].

Стає зрозумілим, що останні десять років спостерігається стала тенденція зростання в Німеччині витрат на контррозвідку, зокрема і військові витрати у період 2002 – 2011 років, – з 31 168 млн. євро до 33 563 млн. євро [38-39]. У відсотках ВВП військові витрати за 2012 рік становили 1,4%. Звичайно, витрати є показником вкладених ресурсів, який безпосередньо не визначає кінцевого результату діяльності у військовій сфері, воєнного потенціалу або рівня воєнної безпеки. Довгострокові тенденції у сфері витрат і їх раптові коливання можуть свідчити про певні зміни в результатах діяльності у військовій сфері. З появою у світі нових ризиків і загроз як глобального, так і регіонального масштабу Німеччина береже і буде берегти та

обороняти накопичені цінності, бо знає, що втрачати є що. Класично, для їх захисту призначено Бундесвер, безпеку якого, в свою чергу, повністю забезпечує військова контррозвідка Німеччини – MAD.

У порівнянні зі спеціальними службами іноземних держав, очевидна успадкована від КДБ мілітаризованість і бюрократизація українських спецслужб. Для порівняння, інтегрований контррозвідувальний орган ФБР у США комплектується цивільними службовцями; провідний розвідувальний орган ЦРУ – громадянська структура; і навіть у військовій розвідці міністерства оборони США 75% посад організаційно-штатної структури заповнене цивільними.

В Україні за Конституцією діє парламентсько-президентська форма державного правління. Однак, на практиці це далеко не завжди відповідає дійсності, зокрема у сфері державної безпеки, де парламентський контроль суто віртуальний. Кадрова політика в національній спецслужбі сконцентрована виключно в сфері президентської гілки влади: начальники підрозділів Центрального управління СБ України: контррозвідки, військової контррозвідки, контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, захисту національної державності, боротьби з корупцією і організованою злочинною діяльністю, інформаційно-аналітичного, оперативного-технічного, оперативного документування, слідчого, по роботі з особовим складом, інших підрозділів, а також начальники регіональних органів – обласних управлінь СБ України призначаються на посади за поданням Голови СБ України та звільняються з посад Президентом України. Як приклад, Президент США не призначає начальників ФБР у п'ятдесяти штатах, не дивлячись на те, що США за формою державного правління – класична президентська республіка.

26 років української спецслужби – це низка гучних провалів, ганебних справ, самогубної кадрової політики та системних помилок. І мізерно мало зробленого для забезпечення державної безпеки: захоплено та анексовано АР Крим, окуповано (офіційне державне визначення – тимчасово) частини Донецької та Луганської областей, підірвано економічний та військовий потенціал держави, кількісні підриви складів ракетно-артилерійського озброєння [40], гучні замовні вбивства політичних та громадських діячів, військових офіцерів-розвідників, включаючи офіцерів-контррозвідників [41], здійснювані спецслужбами Російської Федерації. Тільки з початку 2017 року в Києві здійснено п'ять терористичних актів, чотири з яких з летальними наслідками. Тотальна інфільтрація агентури в органи державного управління України, включаючи саму СБ України, – підсумок 25-річної роботи багатотисячного колективу, в різні часи від 30 до 40 тис. співробітників.

Триває поспіль четвертий рік конфлікту на Сході України, і тільки зараз затверджено Концепцію забезпечення контррозвідувального режиму в Україні [42]. Але забезпечення її виконання розпочнеться тільки після того, як низка міністерств та

відомств у тримісячний строк розроблять та затвердять в установленому порядку план реалізації цієї Концепції. Аналізуючи зазначений нормативно-правовий акт приходимо до висновку, що контроль за виконанням рішення Ради національної безпеки і оборони України, введеного в дію цим Указом покладається на Секретаря Ради національної безпеки і оборони України – а не на Об'єднаний комітет з питань розвідувальної діяльності при Президентові України [27].

З огляду на історичні факти, перше п'ятиріччя становлення спецслужби незалежної України на початку 90-х років очолили вихідці та керівники з 5 управління КДБ УРСР. Ті самі, які працювали проти самої ідеї української державності та її носіїв. Ті самі, які відправляли українських дисидентів до таборів, придушували інакомислення та в першу чергу українських націоналістів. Ці люди і сформували фундамент керівних кадрів СБ України, не перериваючи “партнерських відносин” із колегами по КДБ СРСР, що поміняв вивіску на ФСБ РФ. Ці люди, а пізніше їхні ставленики, і підбирали кадри для СБУ за своїм образом і подобою. СБ України не була українською ні за кадровим складом, ні за духом з моменту свого створення. Тих небагатьох офіцерів, в основному з “технічних” підрозділів, які ідентифікували себе як представників української національної ідентичності, було м'яко витіснено “колегами” за межі організації.

У 2014 році “раптом” виявилось, що Кримський главк СБ України – це “філія” ФСБ РФ. Це було б неможливо, якби в Києві посади голів СБ України та їх заступників не посідали ставленики Російської Федерації (і це стосується не лише генерал-майора О.Г. Якименка часів президенства В.Ф. Януковича). Щоб цілий главк складався зі зрадників, треба, щоб узагалі не працювали інспекція з особового складу, контррозвідка, аналітичні служби в м. Києві. Або ж вони теж у повному складі повинні були працювати на Російську Федерацію. Що і було – і, можливо, є і зараз у центральному апараті СБ України. Закономірно, що СБ України очолили ставленики Російської Федерації. І також закономірно, що жоден із офіцерів СБ України не заявив про це публічно. Фактично вже на старті російської агресії Україна залишилася без спецслужби, яку було пронизано агентурою. Звісно, не всі в СБ України були зрадниками. Але загальна атмосфера присутності “руського духа” робила неможливим висунання наверх активних, сміливих, працездатних та принципових людей. Тому саме масовий перехід особового складу СБ України на сторону противника в 2013-2014 роках стало поштовхом та тригером до зрадництва у ЗС України, за простої причини – ніхто не переймався безпековою ситуацією безпосередньо самих ЗС України. Як приклад, 99 % представників СБ України залишилося в Криму, а колишній командир елітного спецпідрозділу “Альфа” Управління СБ України в Донецькій області очолив на окупованій території батальйон “Схід”.

На сьогоднішній день підтвердженими фактами залишаються й ті що, мали місце продумані

спецоперації з 25 річною “консервацією”: випускники-засланці московських військових вишів розвідувального характеру (1989-1992 рр. випуску), направлялись на початку 90-х років для подальшого продовження служби до незалежної України з конкретно-визначеними оперативними завданнями. Крім цього, протягом року ще до початку Революції гідності, з АР Крим до Києва було переведено певну кількість особового складу ЗС України та інших силових структур України, які на даний час продовжують проходити військову службу. Про мотивацію та цілі їхнього переведення з АР Крим до Києва можна тільки здогадуватися.

Хтось мав аналізувати, чому протягом певного часу призвані військовослужбовці строкової служби з Донецької та Луганських областей пройшли “посилена спецпідготовку” на теренах Дніпропетровської та Запорізької областей, які, після так званого “курсу молодого бійця”, майже всю службу набували максимально-практичних навичок щодо відпрацювання дій на реактивних системах залпового вогню БМ-21 “Град”, різних видах артилерії та мінометів, а після її закінчення “готові спеціалісти” відбули до дому, не здогадуючись, що їм скоро прийдеться застосовувати набуті навички за зарплатню у 300 доларів США проти українського народу. За своєю компетенцією функціоналу та

обов’язками де-хто мав це передбачувати, аналізувати та попереджати, а саме Військова контррозвідка СБ України.

На даний час СБ України – це державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. В той же час як ЗС України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. На підставі проведеного аналізу нормативно-правових актів СБ України [35, 44, 45], Військової служби правопорядку ЗС України [46], Військової прокуратури України [47-49] та Національного антикорупційного бюро України [50], а саме компетенцій відповідальності щодо забезпечення організаційної безпеки ЗС України (таблиця), можна прийти до висновку, що комплексно за комплексну безпекову ситуацію у ЗС України не відповідає жодна з перерахованих структур, а тільки частково, у межах своїх компетенцій та суто за своїми напрямами. Про координацію між нами не згадується взагалі.

Як приклад, щодо попередження терористичних загроз – відповідальність покладено на СБ України та Військову службу правопорядку ЗС України, а щодо боротьби з корупцією – компетенція належить всім чотирьом структурам.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

окремих питань функціональних компетенцій складових сектору безпеки і оборони України у сфері забезпечення безпеки ЗС України

	Військова контррозвідка СБ України	Головна військова прокуратура України	Військова служба правопорядку ЗС України	Національне антикорупційне бюро України
Статус	Державний правоохоронний орган спеціального призначення	На правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України	Спеціальне правоохоронне формування у складі ЗС України	Державний правоохоронний орган
Функції / Завдання	<ul style="list-style-type: none"> ▪ контррозвідувальне забезпечення економічного, інформаційного, науково-технічного потенціалу, оборонно-промислового і транспортного комплексів та їх об'єктів, національної системи зв'язку, ЗС України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, військово-технічного співробітництва, дотримання міжнародних режимів нерозповсюдження, а також закордонних дипломатичних установ України і безпеки громадян України за кордоном; ▪ добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; ▪ протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ виконання військового обов'язку та проходження військової служби; ▪ додержання законодавства про мобілізаційну підготовку і мобілізацію, обороноздатність і боєготовність військових частин ЗС України та інших військових формувань; ▪ збереження державного (військового) майна, зокрема озброєння, військової техніки, військових містечок; ▪ додержання законодавства з питань безпеки арсеналів, баз і складів, а також збереження зброї та боєприпасів; ▪ соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей; ▪ формування, розміщення та виконання державного оборонного замовлення; ▪ формування, розміщення, зберігання, використання, поповнення та освіження (поновлення) запасів державного мобілізаційного резерву; ▪ зовнішньоекономічну діяльність та питання військово-технічного співробітництва; ▪ додержання бюджетного законодавства; ▪ запобігання і протидію корупції та організованій злочинності; ▪ використання земель оборони; ▪ оплату та охорону праці. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців ЗС України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; ▪ для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у ЗС України, їх припинення; ▪ для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників ЗС України, а також для захисту майна ЗС України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ покладатись попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесені до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових; ▪ протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.
Підпорядк.	СБ України	Генеральна прокуратура України	У складі ЗС України	Юридична особа публічного права

Таблиця Закінчення Холодної війни та заклики до відкритості та демократизації сектору безпеки та оборони України, зокрема розвідувальних органів, заклав бомбу повільної дії на майбутнє та призвів до втрати дієздатності новостворених розвідувальних органів. З масштабної та дієвої організації, яка наводила жакіття на західні країни, після реформування отримано певну кількість структур, якими, на превеликий жаль, втрачено відповідні компетенції та спроможності.

Відомий та дієвий західний принцип “централізація управління – децентралізація виконання”, завдяки підміні понять, переконань у необхідності реформуванні спецслужб та “ейфорії” отримання незалежності держави, був сприйнятий як формальне розділення управлінь КДБ УРСР на окремі структурні підрозділи, за результатами якого, як на це нам зараз вказують американські експерти [26], з’явився перелік безпекових структур, внутрішня взаємодія між якими бажає бути кращою.

Висновки з даного дослідження та пропозиції.

1. В Україні відсутня державна безпекова структура, яка б повністю включала в собі повноваження, компетенції та несла відповідальність за організаційну безпеку ЗС України в цілому.

2. Непрогнозована ліквідація колишнього КДБ УРСР стала ефектом метелика, та як результат, призвела до сучасного безпекового стану України в цілому, який має всі ознаки та тенденції подальшого руйнування державності.

3. Сектором безпеки та оборони України втрачено основоположний принцип управління національною безпекою: централізація управління – децентралізація виконання – відсутня “горизонтальна взаємодія”.

4. Існує нагальна необхідність створення дієвого органу, який об’єднає всі розвідувальні служби держави під одним керівництвом (РНБО України, як координаційний орган, пропонується не розглядати).

5. Пропонується позбавити СБ України окремих нерелевантних функцій, не властивих класичним спеціальним службам – боротьби з економічною злочинністю, боротьби з наркотрафіком, посадовими злочинами, корупцією і організованою злочинністю, а також слідства у всіх випадках, які не стосуються злочинів проти основ національної безпеки, з подальшою передачею даних компетенцій правоохоронним, слідчим та іншим органам влади (до Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та Національної поліції України), що дозволить сконцентрувати сили на дійсно важливих питаннях контррозвідувальної та антитерористичної діяльності, а також зменшить вірогідність використання розвідувального відомства як інструменту політичного тиску.

6. Пропонується розформувати Військову контррозвідку СБ України (використати естонський досвід).

7. Пропонується створити у складі ЗС України систему власного контррозвідувального забезпечення – Військову контррозвідку ЗС України (використати досвід Німеччини).

Список використаних джерел:

1. Офіційна заява секретаря РНБО О. Турчинова від 27.01.2017 під час презентації другого видання книги “Добробати. Історія подвигу батальйонів, що врятували країну”.

2. Депутатський запит до МО України щодо військовослужбовців, які у 2014 році вийшли на материкову частину України з АР Крим та м. Севастополя та відповіді МО оборони України від 23.02.2017 № 220/1681 та №220/1680; Депутатський запит до МВС України щодо військовослужбовців, які у 2014 році вийшли на материкову частину України з АР Крим та м. Севастополя та відповіді Міністра внутрішніх справ України від 14.03.2017 №3719(22)/01/14-2017; Депутатський запит до СБ України щодо військовослужбовців, які у 2014 році вийшли на материкову частину України з АР Крим та м. Севастополя та відповідь Голови СБ України від 24.02.2017 №11/2-Т-51/283 : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/wcadr43D?sklikan nja=9&kodtip=6&rejim =2&KOD8011=17950>

3. Список колишніх співробітників СБ України, які зрадили присязі і перейшли на бік ворога від 03.26.2016 : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Служба безпеки України. – Режим доступу: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/586#.FC OnZQ6i. dpbs>

4. Закон України «Про Збройні Сили України» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>

5. Брифінг тимчасово виконуючий обов’язки начальника Військової служби правопорядку у ЗС України – начальника Головного управління Військової служби правопорядку ЗС України генерал-майора І.Криштуну від 11.04.2017 : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт МО України. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2017/04/11/organi-vsp-mozhut-buti-pereformovani-u-vijskovu-policziju-vzhe-u-2017-roczu%E2%80%9D-%E2%80%93-general-major-igor-krishtun/>

6. Юсупов В.А. Організація та формування Служби Безпеки України: напрями реформування / В.А. Юсупов // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія “Право”. – 2014. – № 2. – С. 173-178.

7. Грек М.В. Загальна характеристика організаційної побудови Служби Безпеки України / В.М. Грек // Європейські перспективи: Адміністративне право. – 2012. – № 2. – С. 92-98.

8. Пилипчук В.Г. Проблеми дослідження новітньої історії органів безпеки та розвідки в кон-

- тексті розвитку сектору безпеки України / В.Г. Пилипчук // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 3 (24). – С. 114-119.
9. Погорецький М.В. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”: проблеми застосування окремих норм / М.В. Погорецький // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 3 (26). – С. 205-213.
10. Полковніченко О.М. Шляхи удосконалення практичної діяльності Служби Безпеки України щодо реалізації правоохоронної функції держави / О.М. Полковніченко // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 571-576.
11. Сідак В. Спецслужби Української Держави / В. Сідак // Студії з архівної справи та документознавства. – 1999. – Т. 5. – С. 116-123.
12. Угач А.В. Діяльність української контррозвідки під час Другої світової війни в історіографії / А.В. Угач // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Історія та археологія». – 2013. Вип. 21. – С. 180-186.
13. Угач А.В. Діяльність радянської контррозвідки на початкових етапах Другої Світової війни в опублікованих офіційних джерелах (вересень 1939 – грудень 1941 рр.) / А.В. Угач // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Історія та археологія». – 2015. Вип. 23. – С. 201-212.
14. Кубявка М.Б., Кубявка Л.Б., Тесля Ю.М. Можливості застосування теорії несилового впливу в військовій контррозвідці / М.Б. Кубявка, Л.Б. Кубявка, Ю.М. Тесля // Scientific Journal «ScienceRise». – 2015. № 2/1 (7). – С. 18-22.
15. Гусев В.І. Військова контррозвідка – гарант безздатності Збройних сил України / В.І. Гусев, Ю.О. Пилипенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – № 572 : Держава та армія. – С. 130–133.
16. Ліщук Д. Окремі аспекти воєнного мистецтва гетьмана Петра Сагайдачного у військовій кампанії 1618 року: роль козацької розвідки й контррозвідки / Д. Ліщук // Питання історії України. – 2008. – Т. 11. – С. 181-185.
17. Житник О.М. Симбіоз бізнесу і милітаризму: український парадокс еволюції приватних військових компаній / О.М. Житник // Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності: матеріали наук.-практ. Семінару // Збірник наукових праць / Кол. авторів. За ред. С.В. Сидорова. – К.: ЦП “Компринт”, 2014. – Вип. 3. – С. 183-189.
18. Definition adopted in support of U.S. Joint Forces Command hybrid war conference held in Washington, D.C., February 24, 2009; Margaret S. Bond Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States, USAWC Strategy research project Carlisle, Barracks, PA: U.S. Army War College, March 30, 2007. P 26.
19. The Pentagon’s Counterspies The Counterintelligence Field Activity (CIFA) // National Security Archive Electronic Briefing / Book No. 230 / Posted - September 17, 2007 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB230/index.htm>
20. Заснування Служби безпеки України : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Служба безпеки України. – Режим доступу: http://ssu.kmu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article:jsessionid=C03A182B65EB0E75E4009DE601808375.aap2?art_id=83208&cat_id=39739
21. Історія створення Служби зовнішньої розвідки України : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Служби зовнішньої розвідки України. – Режим доступу: http://www.szru.gov.ua/index_ua/index.html%3Fpage_id=13.html
22. Створення Держспецзв’язку : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Держспецзв’язку. – Режим доступу: http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article?art_id=90018&cat_id=80687
23. 1991-1993 рр.: все тільки починається : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної прикордонної служби України. – Режим доступу: <http://dpsu.gov.ua/ua/1991-1993-rr-vse-tilki-pochinatsya/>
24. Історія : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Управління державної охорони України. – Режим доступу: <http://www.do.gov.ua/?q=uk/page/istoriya>
25. Корпорація RAND – науково-дослідна організація, яка розробляє рішення для вирішення проблем державної політики : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт корпорації RAND. – Режим доступу: <https://www.rand.org/>
26. Security Sector Reform in Ukraine «Improve Intelligence Coordination» // Published by the RAND Corporation / Santa Monica, Calif., Olga Olikier / ISBN: 978-0-8330-9597-8 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1400/RR1475-1/RAND_RR1475-1.pdf, p. 11-12.
27. Указ Президента України «Про вдосконалення системи забезпечення керівництва, координації та контролю за діяльністю розвідувальних органів України» від 30.01.2015 № 42/2015 : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/422015-18360>
28. Грицак В.: ми прагнемо створити збалансовану спецслужбу нового зразка : [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Служба безпеки України. – Режим доступу: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/2948#.7jueF9F1.dpbs>
29. Голова консультативної місії ЄС в Україні: Корупційні справи зупиняються в судах / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/2hA5i>
30. Реформа СБУ: як “вкоротити довгі руки” спецслужбі? : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/2glvn>

31. EU visa waiver unlikely to import Ukraine crime // Brussels, 19. Jun, 2017 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euobserver.com/justice/138263>
32. Як нам реорганізувати спецслужбу // Інтерв'ю экс-радника Голови СБ України (2015-2016 рр.) Ю. Михальчишина від 11.04.2017 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/ru/news/2017/04/11/kak_nam_reorganizovat_spetssluzhbu_1077659
33. Закон України «Про загальну структуру та чисельність Служби Безпеки України» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3014-15>
34. Бюджет на 2017 рік не вирішить фінансові проблеми СБУ – Грицак В. // «Дзеркало тижня» від 26.12.2016 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/byudzhet-na-2017-rik-ne-virishit-finansovi-problemi-sbu-gricak-228554_.html
35. Закон України «Про контррозвідальну діяльність» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/374-15>
36. Gesetz über den Militärischen Abschirmdienst (MAD-Gesetz-MADG) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/madg/>
37. Інтерв'ю президента MAD Ульріха Біркенхайера радіокомпанії «Радіо Німеччини» Deutschland Radio від 14.07.2013 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dradio.de/dlf/sendungen/idw_dlf/2176975/
38. Щорічник СІПРІ 2012. озброєння, роззброєння та міжнародна безпека : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/files/news_project/SIPRI_2012_ukr.pdf. – С. 177.
39. Щорічник СІПРІ 2012. озброєння, роззброєння та міжнародна безпека : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/files/news_project/SIPRI_2012_ukr.pdf. – С. 191.
40. Склади зброї в Україні: історія вибухів, пожеж і жертв // BBC Україна 27.09.2017: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41414138>
41. Резонансні вбивства в Україні за три роки // BBC Україна 27.06.2017: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-40418876>
42. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 13.09.2017 «Про Концепцію забезпечення контррозвідального режиму в Україні» від 06.10.2017 № 310/2017 : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/310/2017>
43. Указ Президента України «Про вдосконалення системи забезпечення керівництва, координації та контролю за діяльністю розвідувальних органів України» від 30.01.2015 № 42/2015: [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/422015-18360>
44. Закон України «Про службу безпеки України» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>
45. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
46. Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>
47. Закон України «Про Прокуратуру» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>
48. Наказ Генеральної прокуратури України від 29.08.2014 № 12гн, із змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України від 20.10.2014 №12гн-1 «Про особливості діяльності військових прокуратур» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=178241
49. Військову прокуратуру в нас створили з переляку. Інтерв'ю кореспонденту ТСН Головного військового прокурора України А. Матіоса від 16.07.2017 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/interview/viyskovu-prokuraturu-v-nas-stvorili-z-perelyaku-962125.html>
50. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» : [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Ponomarenko O. Y.

Ph.D. in Arts Criticism,

Associate Professor,

*doctoral student of the Department of History of World Music
of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine*

Пономаренко Олена Юрїївна

кандидат мистецтвознавства, доцент,

докторант кафедри історії світової музики

Національної музичної академії України

ім. П.І. Чайковського

PROFESSIONAL AND AMATEUR MUSIC FESTIVALS IN THE CULTURAL LIFE OF MODERN ITALY ПРОФЕСІЙНІ ТА АМАТОРСЬКІ МУЗИЧНІ ФЕСТИВАЛІ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЇ

Summary: The aim of this research is to reveal the most important aspects and features of functioning of music festivals in modern Italy; to consider their main types and specifics of organising such music projects. **The methodology of the research** is based on the use of the inductive method, which consists in the study of individual festival trends, which allowed to determine the general tendencies of the existence of the festival process in the system of cultural life in modern Italy. **Scientific novelty** is in the necessity of the comprehensive study of music festival life of modern Italy as an integral part of Italian national culture. The identification of the importance and influence of Italian projects on the state of the musical life of our time acquires special attention and will help domestic musicians learn about the specifics of the organization of music festivals in modern Italy, learn from experience and use it in the practice of the musical life of modern Ukraine. **Conclusions.** Festivals have become a vital part of the music life system in modern Italy; the festival movement underwent considerable changes and has been achieving pace in the last decade of the 20th century and in the beginning of the 21st century: 1) number of festival events, both professional and amateur, is growing; 2) the professional level of participants of amateur festivals improved, which manifested in their skills level; 3) professionals festivals are growing to the size of large-scale events, that may even include schools that give masterclasses and implement creative projects within the festivals for young musicians; 4) intercultural and creative ties develop, not only between 20 regions of Italy (that are divided into 107 provinces), but also in the international context (taking place on international, regional and city levels).

Key words: music festival, Ukraine-Italy cultural ties, professional festivals, amateur festivals, music life of modern Italy.

Анотація: Мета – розкрити найважливіші аспекти й особливості існування музичних фестивалів сучасної Італії, визначити основні їх типи, розглянути специфіку організації музичних проєктів. **Методологія дослідження** базується на застосуванні індуктивного методу, що полягає у дослідженні окремих фестивальних напрямів. Це дозволило окреслити загальні тенденції існування фестивального процесу у системі культурного життя сучасної Італії. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше в українському музикознавстві музичні фестивалі сучасної Італії вивчаються як невід’ємна складова італійської національної культури, а їх досвід стає додатковим чинником в засвоєнні Україною європейських напрацювань в сфері структуризації та організації музичного життя. **Висновки.** Фестивалі органічно вписалися у систему музичного життя сучасної Італії, а фестивальний рух зазнав значних змін і протягом останнього десятиліття ХХ ст. та початку ХХІ ст. набирає все більше обертів: 1) збільшилася кількість фестивальних заходів від професійних до аматорських, 2) підвищився професійний рівень учасників аматорських фестивалів, що відзначилося у рівні їх майстерності; 3) професійні фестивалі зростають до рівня масштабних заходів зі своїми школами, які дають майстер класи і реалізують в рамках фестивалів творчі проєкти молодих музикантів, 4) поширюються міжкультурні та творчі зв’язки не тільки між 20 областями Італії, які в свою чергу поділяються на 107 провінцій (province), а й в інтернаціональному контексті (відбуваються на міжнародному, регіональному та міському рівнях).

Ключові слова: музичний фестиваль, українсько-італійські культурні зв’язки, професійні фестивалі, аматорські фестивалі, музичне життя сучасної Італії.

Культурне життя України значно змінилося у часи її незалежності. Між сучасною Україною та країнами Європи налагоджуються міцні міжнародні відносини. Не винятком є українсько-італійські культурні зв’язки, які мають давню історію.

Починаючи від XV ст., у списках Болонського університету зустрічаються імена студентів і магістрів із прикладкою «Rossicus», «Rhutenus», «Roxolanus», «Le Russia». Серед таких вихованців

Болонського університету був вчений–енциклопедист, доктор мистецтв і медицини, професор, ректор Болонського університету медицини і вільних наук, один із перших зачинателів гуманістичної культури в Україні Юрій Дрогобич, у деяких джерелах його ім'я писалося по-різному: Георгій, син Доната із Русі; Юрій зі Львова; Юрій із Дрогобича; Юрій Котермак (народився бл. 1450- помер 1494 рр.) [1, с. 34-36, 38, 54, 174].

Особливого значення українсько-італійські культурні зв'язки набули наприкінці XVIII- в першій половині XIX ст. Творчість українських діячів, які навчалися і працювали в Італії (М. Березовський, Д. Бортнянський, С. Гулак-Артемівський С. Дегтярьов, І. Мартос, А. Лосенко, Е. Фомін, І. Хандошкін,) стала «складовою української національної культури і, водночас, здобутком російської музичної культури, так і культури світового рівня» [1, С. 57-67]. Значні досягнення українського музичного мистецтва цього періоду представлені іменами М. Березовського, Д. Бортнянського, а також їх професійною діяльністю. Освіту ці композитори отримали в Україні, Росії та Італії, а саме у Болонській філармонійній академії. Життя ще одного відомого композитора і оперного співака С. С. Гулака-Артемівського було пов'язано з Італією. За порадою М. Глінки він навчався співу в Італії у П. Романі. У 1841 році дебютував у Флорентійському оперному театрі. У 1842-1864, коли повернувся у Петербург і працював у складі російської оперної трупи, періодично гастролював в Італії, брав участь в оперних та драматичних виставах. Серед іноземних оперних співаків і педагогів, які працювали в Україні, слід пригадати Камілло Еверарді. Великий баритон, учень Ламперті і Гарсія, після закінчення кар'єри співака, працював педагогом вокалу: був професором Петербурзької консерваторії (1870-1888), викладав спів у Київському музичному училищі (1890-1897), а з 1897 року у Московській консерваторії. Серед його учнів були відомі співаки Ф. Стравінський та В. Майборода.

У сучасному музичному житті культурні зв'язки між нашими країнами постійно поширюються. На рівні інтернаціональних проектів відбуваються музичні конкурси, фестивалі, оперні постановки, концертні програми, де активну участь беруть вітчизняні музиканти поряд з іноземними колегами. Національна опера України імені Т. Г. Шевченка, Національна Львівська опера активно, а головне, дуже успішно інтегруються у світовий музичний процес, про що свідчать їх гастрольні тури у багатьох країнах світу, у тому числі на сценах італійських театрів.

У 2012 році у Києві відбулися концерти італійського ансамблю барочної музики «La Venexiana», а восени 2014 року впродовж даного проекту посольство Італії в Україні зробило масштабні культурні заходи, де активну участь брали не тільки італійські та українські музиканти, а й музиканти з інших європейських країн. У Києві пройшов масштабний фестиваль музики епохи бароко, а у Національній опері України відбулася грандіозна

постановка «Реквієму» Джузеппе Верді, присвячена 100-річчю початку Першої світової війни. Слід відзначити, що фестиваль барочної музики у Києві проходив паралельно з фестивалем «Coma festival barocco» у Римі.

Активну участь у міжнародних проектах Україна–Італія бере НМАУ імені П. І. Чайковського. Її ректором професором Рожком В. І. був підписаний культурний договір з консерваторією у місті Трієст (Італія). Це стало початком постійного творчого обміну студентами різних спеціальностей, активувало участь вихованців НМАУ у престижних міжнародних конкурсах та фестивалях в Італії.

Незважаючи на те, що культурні проекти між нашими країнами, серед яких особливо вирізняються музичні фестивалі, постійно організовуються та привертають увагу виконавців, до сьогодні у вітчизняному музикознавстві відсутні наукові праці, які б оцінили сучасний стан розвитку фестивального процесу в Італії, висвітили різні аспекти існування фестивального руху в контексті інтернаціональних зв'язків та окреслили шляхи на майбутнє.

В українському музикознавстві останнього десятиріччя все більше наукових розробок, які присвячені проблемам сучасних фестивалів і конкурсів у світовому та вітчизняному контекстах. У монографії М. Шведа «Тенденції розвитку міжнародних фестивалів сучасної музики» [7], автор на прикладі багатьох країн докладно досліджує становлення і основні тенденції розвитку фестивального процесу сучасної музики, а також поряд з оглядом найважливіших світових фестивалів Австрії, Німеччини, Швейцарії, Нідерландів тощо, приділяє увагу саме українським фестивалям, які з часу незалежності знайшли певне місце в світовому культурному просторі. На жаль, музичні фестивалі сучасної Італії не розглянуто у даній праці, автор лише згадує музичні фестивалі Венеції та Флоренції, але детально їх не аналізує. У роботах відомого музикознавця, дослідника сучасної української музики, музичного критика О. Зінкевич докладно розглядається специфіка українських фестивалів в сучасному культурному просторі. Наприклад, у статті «Музика говорить мовою нашого часу» [2] музикознавець детально аналізує, порівнює і дає власну оцінку двом престижним фестивалям сучасної музики в Україні: «Київ Музик Фест (Київ) та «Два дні і дві ночі» (Одеса). Кандидатська дисертація виконавиці та дослідниці М. Пухляк присвячена саме специфіці національного виконавства, яке розглянуто крізь призму конкурсного руху в Україні як феномену сучасного культурного простору [5]. На жаль, питання, які пов'язані з фестивальним рухом в музичному просторі Італії знаходяться поза зоною дослідницького інтересу та на сьогоднішній час є своєрідною terra incognita сучасної музикознавчої науки.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що назріла необхідність комплексного вивчення музичного фестивального життя сучасної Італії, як невід'ємної складової італійської національної культури. Дана робота актуальна з точки

зору науки і практики. Результати дослідження допоможуть вітчизняним музикантам дізнатися про специфіку організації музичних фестивалів сучасної Італії, запозичити досвід і використовувати його у практиці музичного життя сучасної України.

Свого часу, видатний музикознавець А. Сохор, завдяки якому в СРСР відновився інтерес до музичної соціології як самостійної наукової дисципліни, і праці якого не втратили своєї актуальності, писав про необхідність створення наукових досліджень, що дають «зріз музичної культури якої-небудь місцевості в даний історичний момент, тобто картину сучасного музичного життя. Особливий інтерес для науки є опис та аналіз музичного побуту різних верств і груп населення, з'ясування того, якими видами діяльності, пов'язаною з музикою, вони займаються і наскільки активно, що вони слухають, співають і грають» [6, с. 208]. Думка ця не втрачає свою сутність і зараз.

Мета даної статті – розкрити найважливіші аспекти і особливості існування музичних фестивалів сучасної Італії, визначити їх основні типи та специфіку організації.

Традиція сучасного музичного фестивального руху, народилася в 30-ті роки ХХ століття саме в Італії – у Флоренції та Венеції. Залишається вона актуальною і для музичного життя сучасної Італії, якій належить перше місце серед європейських країн по проведенню та організації фестивалів.

Фестиваль походить від французького "festival", яке, у свою чергу, утворилося від латинського "festivus" – «веселий, святковий» - саме ці ознаки характеризують масове свято, яке збирає в одному місці велику кількість людей, об'єднаних спільними інтересами, захопленнями, досягненнями та ідеями.

Музичні фестивалі в сучасній Італії проводяться в основному з травня по жовтень, що пов'язано з кліматичними умовами даного півострова. Музичний фестиваль – творчий проект, у якому цикли концертів і вистав, об'єднані спільною назвою, єдиною програмою і проходять в особливо урочистій обстановці. Вони різні за тривалістю (від декількох днів до півроку) і за змістом, а саме: монографічні (присвячені музиці одного композитора), тематичні (присвячені тому чи іншому жанру, певному часу епохи або стилістичному напрямку).

Фестивалі організуються державними і місцевими властями, філармоніями і музичними товариствами, асоціаціями культури, а також фірмами і приватними особами. Музичні фестивалі проводяться регулярно (щорічно, раз у 2-4 роки) або у зв'язку з якимись урочистими подіями. Влаштовуються зазвичай в містах, що славляться музичними традиціями, пов'язаних з життям і діяльністю великих музикантів.

Аналіз фестивального життя сучасної Італії дає підстави умовно поділити музичні фестивалі на дві групи: 1) професійні фестивалі та 2) аматорські. Професійні фестивалі мають свою історію, деякі з них проходять щорічно та існують не одне десятиріччя. Принцип організації і проведення даних фестивалів передбачає певну концепцію та тематичну

спрямованість, високі критерії добору учасників, солідні гонорари та майбутні контракти з відомими театрами та оркестрами Італії.

Серед музичних фестивалів сьогодення, слід назвати фестивалі професійного напрямку, які успішно функціонують, а саме: 1. «Венеціанський музичний фестиваль» (Festival Internazionale di Musica Contemporanea Biennale di Venezia). 2. «Флорентійський музичний травень» (Maggio Musicale Fiorentino). 3. «Оперний фестиваль Арена ді Верона» (Arena di Verona Opera Festival). 4. «Стреза фестиваль» (Stresa Festival - Settimane Musicali di Stresa). 5. «Равелло Фестиваль» - фестиваль класичної музики (Ravello Festival). 6. «Фестиваль імені Верді в Парме» (Parma Verdi Festival) 7. «Фестиваль Пуччіні. Торре дель Лаго» (Festival Puccini Torre del Lago). 8. «Фестиваль націй. Чітта ді Кастелло» (Festival delle Nazioni).

Одним з найяскравіших музичних проектів у панорамі професійних фестивалів залишається «Венеціанський міжнародний фестиваль сучасної музики» (Festival Internazionale di Musica Contemporanea Biennale di Venezia) вперше проведений у вересні 1930 року в рамках вже існуючої Бієннале мистецтв. Його основним орієнтиром була і залишається сучасна італійська і зарубіжна музика. Перші чотири фестивалю в рамках Бієннале проходили раз на два роки, з 1936 року фестиваль став щорічним, не враховуючи переривів у 1939, 1940, 1943-1945 роках.

Перші музичні фестивалі, а саме «Венеціанський музичний фестиваль» (Festival Internazionale di Musica Contemporanea Biennale di Venezia), «Флорентійський музичний май» (Maggio Musicale Fiorentino), «Свято музики в Умбрії» (La Sagra musicale Umbra), «Театр новинок міста Бергамо» (Teatro della Novita' di Bergamo), «Сієнський музичний тиждень» (La Settimana musicale Senese) були створені в Італії у період фашистського режиму та мали особливу культурно-політичну стратегію держави, привернути увагу іноземної публіки до подій притаманних італійської еліті. Вони організовувались вузьким колом музикантів, композиторів і музичних критиків, а також відвідувалися лише заможними італійцями та іноземцями. Як відмічає дослідниця Лебедь М. І., в знак лінгвістичної незалежності фашистський режим постановив не використовувати слово «фестиваль» і вживати замість нього слова, тісно пов'язані з власною традицією - свято (sagra), травень (maggio), тиждень (settimana) тощо [3, с. 58].

На першому заході «Венеціанського музичного фестивалю» (Festival Internazionale di Musica Contemporanea Biennale di Venezia, 1930 р.), звучала тільки камерна і симфонічна музика, що виконувалась силами міланського оркестру E.I.A.R. (Ente Italiano Audizioni Radiofoniche) та оркестру римського театру «Аугустео» під керівництвом Бернардіно Молінарі. Починаючи з 1932 року в програмах фестивалю з'явився модний у Європі жанр камерної опери чи балету, як правило, без хору, з обмеженою кількістю виконавців, з оркестром, який не перевищував 25 інструментів.

На відміну від інших фестивалів, венеціанський повністю фінансувався за рахунок державних коштів і тому, залежав від патронажу глави уряду. Завдяки цьому постійно існував внутрішній конфлікт між двома напрямками – консервативним, в особі його президента Адріано Луальді, представника уряду, та модерністським, представленим відомими сучасними композиторами Альфредо Казелла, Маріо Лаброка і Джан Франческо Маліп'єро (це – відповідно – віцепрезидент, генеральний секретар та член оргкомітету фестивалю). Однак, незважаючи на всі внутрішні кризи, венеціанський фестиваль мав широкий міжнародний резонанс і представляв італійські прем'єри творів композиторів першого рангу: Золтана Кодая, Ігоря Стравінського, Даріуса Мійо, Альбана Берга, Арнольда Шенберга, Пауля Хіндемита, де Фалы, Бели Бартока [3, с. 59].

За роки існування директорами фестивалю були відомі італійські музиканти: Adriano Lualdi, Alfredo Casella, Mario Corti, Mario Labroca, Ferdinando Ballo, Nino Sanzogno, Ferrante Mecenati, Alessio Piovesan, Pino Di Valmarana, Alessandro Piovesan, Ferrante Mecenati, Virgilio Mortari, Luca Ronconi, Mario Messinis, Carlo Fontana, Sylvano Bussotti, Paolo Portoghesi, Mario Messinis, Bruno Canino, Uri Caine, Giorgio Battistelli, Luca Francesconi, Ivan Fedele.

Традиції фестивалю зберігаються також у наш час. З 2012 року директором фестивалю є відомий композитор Ivan Fedele, президентом - Paolo Baratta. Фестиваль кожен рік підтверджує свою вагомую роль у музичній панорамі новітнього часу. Постійно у програмі фестивалю з'являються композиції молодих авторів зі всього світу. 29 вересня по 8 жовтня 2017 року відбудеться 61 сезон Міжнародного фестивалю сучасної музики у Венеції, який, за словами директора фестивалю Івана Феделе: «... дивиться на Схід. Тема Сходу червоною ниткою проходить через усі концертні програми фестивалю і основними учасниками даного проекту є представники великого регіону азіатського континенту, який включає в себе Китай, Корею і Японію. Авторів, які пов'язані із Заходом» [8].

Фестиваль вірний своїм традиціям. Як і раніше у програмі домінують інструментальні композиції, в яких головна роль належить акустичним експериментам зі звуком, електронікою, природними елементами «в симбіозі з навколишнім середовищем, в якій природні елементи, такі як вода, каміння, предмети, паперу та кераміки взаємодіють з традиційними інструментами оркестру, що робить персонажа унікальним у світі» [8].

Фестиваль з кожним роком розширює жанрову палітру на рівні експерименту з електронною музикою, в якому задіяні ambient, industrial, noise, free jazz та house.

Вже четвертий сезон у рамках фестивалю діє Biennale College – Musica. У цьому році будуть представлені три опери breve. Інтерес до камерної опери, який був заявлений ще на перших проектах фестивалю актуальний і сьогодні. Постановка трьох

опер інтернаціональної команди молодих композиторів, лібретистів, сценографів, вокалістів: «Orpheus moments», «Arnea», «La stessa barca» складається з різних етапів: навчальних курсів, що проходять з березня, та реалізації даного проекту. Проект складають три камерних опери, мікробюджетних, тривалістю не більше 20 хвилин, для ансамблю з восьми інструментів (флейта, кларнет, труба або тромбон, скрипка, альт, віолончель, ударні інструменти, MIDI-клавіатури) і чотирьох голосів (сопрано, меццо-сопрано, тенор, баритон, бас). Ці короткі твори будуть представлені в рамках 61-го Міжнародного фестивалю сучасної музики 2017 і показані онлайн на сайті Бієннале, у живому виконанні.

Ще один з найстаріших та престижніших професійних фестивалів, який тримає високу планку вже 80-й сезон – це «Флорентійський музичний травень» (Maggio Musicale Fiorentino) вперше відбувся у 1933 році і проходив раз на два роки, а з 1937 року – щорічно, за винятком періоду Другої світової війни. Спочатку він був задуманий як оперний фестиваль, не випадково, на його відкритті звучала опера Дж. Верді «Набукко». Згодом розширив свої жанрові орієнтири та часові межі, він проходить не тільки в травні, а захоплює кінець квітня і початок червня. Репертуар фестивалю вражає різноманітністю сценічних постановок: оперні та драматичні спектаклі, балети і симфонічні твори від бароко до сучасності. Професійним показником фестивалю є висока якість виконання музики, а також численні інновації в галузі режисури та сценографії. Суть цієї формули, яка довгий час залишається незмінною, була запропонована генеральним секретарем першого фестивалю, музичним критиком Guido Maggiorino Gatti. Засновниками фестивалю стали диригент Vittorio Gui, політик і меценат Luigi Ridolfi Vay da Verrazzano, а також політик і журналіст, міністр народної культури у Королівстві Італії Alessandro Pavolini. У 1928 році Vittorio Gui переїхав у Флоренцію, щоб очолити постійно діючий Флорентійський оркестр. У 1933 році, коли виник новий фестиваль, його колектив став офіційним оркестром і під цим іменем – фестивального оркестру «Maggio Musicale Fiorentino» – придбав всесвітню популярність [3, с. 61].

За роки існування директорами фестивалю стали: Vittorio Gui (1928-1936), Mario Rossi (1937-1946), Bruno Bartoletti (1957-1964), і Riccardo Muti (1969-1981), Zubin Mehta (1985 по теперішній час).

З часів заснування на фестиваль запрошувались та запрошуються кращі музиканти світу: співаки - Maria Callas, Luciano Pavarotti, композитори - Pietro Mascagni, Richard Strauss, Paul Hindemith, Béla Bartók, Igor Stravinsky, Luigi Dallapiccola, Luigi Nono, Karlheinz Stockhausen, Luciano Berio та диригенти - Vittorio Gui, Bruno Walter, Wilhelm Furtwängler, Dimitri Mitropoulos, Zubin Mehta, Herbert von Karajan, Riccardo Muti. С фестивалем співпрацювали найбільш відомі італійські художники того часу - Giorgio de Chirico, Felice Casorati, Mario Sironi, Gino Severini, архітектор - Pietro Aschieri. Знамениті режисери, художники і скульптори - Мах

Reinhardt, Gustaf Gründgens, Luchino Visconti di Modrone, Franco Zeffirelli, Luca Ronconi, Robert Wilson, Giorgio de Chirico, Oskar Kokoschka, що працювали над створенням сценографії та костюмів.

З 1985 р. головний диригент фестивалю Zubin Mehta, у 2006 р. йому присвоєно звання почесного довічного диригента. На фестивалі у Флоренції він не тільки керує концертами, а й генерує ідеї, беручи безпосередню участь у формуванні програм. За словами метра: «Виваженість, спокій і консерватизм у всьому – такий символ флорентійського «травня» [9].

Фестиваль має постійний симфонічний оркестр і хор. У даний час оркестр та хор театру носять ім'я фестивалю - оркестр і хор del «Maggio Musicale Fiorentino». Оркестром з 1985 року керує Zubin Mehta, а посаду хормейстера виконує Lorenzo Fratini.

Концерти фестивалю проходили переважно на сцені театру Comunale, а з 21 грудня 2011 року — на майданчиках міського культурного комплексу «Опера Флоренції» (Opera di Firenze), а також у театрі Goldoni, театрі Manzoni (Pistoia). Opera di Firenze був відкритий за ініціативою головного диригента Zubin Mehta та зараз є візитною картою фестивалю і постійним місцем проведення даного проекту. За його словами «Флоренція чекала на цей зал ще після закінчення Другої світової війни, я особисто здійснив мрії, які виношував десь з 1962 року, коли вперше з'явився в цьому місті. В ньому тепла акустика, його можна порівняти з деревом, яке з роками перетворюється ще в найкраще» [9]. У 2014 році Opera di Firenze отримала Національну премію за найкращий твір архітектури за останні п'ять років.

Також, як і фестиваль у Венеції, «Maggio Musicale Fiorentino» віддає перевагу молодим виконавцям. При фестивалі організована Академія «Maggio Musicale Fiorentino». На базі академії організовані курси підвищення кваліфікації для молодих співаків, а також академія молодих митців, дитячий хор Maggio. Діяльність здійснюється за двома галузями: художня - для співаків, інструменталістів, танцюристів та технічна - костюмери, декоратори, театральні кравці, візажисти та майстри сцени, слюсарі-інструментальники, верстатники, світлові і звукові техніки. В продовж року у Opera di Firenze проходить проект «Всі опери», в рамках якого існують спектаклі для шкіл та родин, метою яких є ознайомити дітей та їх батьків з оперою.

В цілях заохочення культури і музичної освіти для підростаючого покоління в рамках діяльності Академії створено дитячий хор з однойменною назвою. Молоді виконавці мають унікальну можливість взяти участь в операх, концертах та заходах театру «Maggio Musicale Fiorentino», як у складі хору, так і виступити соло. Хор ставить і свої шоу, бере участь у концертах інших творчих заходів. У даний час дитячий колектив нараховує близько 81 хориста у віці від 6 до 15 років. Посаду хормейстера у дитячому хорі займає маестро Lorenzo Fratini і його помічниця майстер Sara Matteuci.

Слід зазначити, що за роки свого існування «Maggio Musicale Fiorentino» змінив свої функції. Тепер це не лише фестиваль, який проходить у певний місяць року, це цілий творчий колектив зі своїми традиціями, оркестром, хором, академією і школою для молодих музикантів, художників - декораторів, майстрів сцени.

Принцип організації аматорських фестивалів, навпаки, спонтанний, вони проходять нерегулярно, не мають чітких обмежень при складанні програми та вимог для учасників фестивалю. Критеріїв добору формальні, все залежить від рішення самих організаторів фестивалю. Дані проекти не мають довгого творчого життя. Їх діяльність обмежується одним або двома музичними проектами. Серед таких інтернаціональних проектів слід назвати Перший міжнародний фестиваль музичного мистецтва «Pompei Music Fest» (парад юних талантів Україна – Італія), який відбувся 22-26 жовтня 2016 року в історичному місті Помпеї.

Українська діаспора в Італії є однією з найбільших. У багатьох регіонах існують громадські організації, створюються періодичні видання та україномовні інтернет-сайти, які сприяють об'єднанню земляків на чужині, дозволяють спілкуватися рідною мовою, відзначати національні та релігійні свята. Процес формування організованої української громади в Італії ще триває і вимагає більше контактів саме на рівні міжкультурного діалогу Україна-Італія.

Головною метою першого інтернаціонального проекту «Pompei Music Fest» і стало - познайомити італійців з українським музичним мистецтвом та подарувати три яскравих концертів на чудовій сцені п'яцца Іммаколата, розташованій у самому центрі міста Помпеї.

В організації даного проекту взяли участь дві сторони – італійська культурна асоціація «Rosso Pompeiano» (місто Помпеї), президентом якої є Адріано Спано та громадська організація «Art Liga» (місто Київ, президент Олена Супрун), а також молоді таланти: солісти-вокалісти, інструменталісти, артисти театру-студії «Окей» (головний режисер Оксана Ковальова). Усі вони – учні, єдиної в Україні школи естрадного та джазового мистецтва (Київ), яку вже п'ятнадцять років очолює відомий музикант, співголова громадської організації «Art Liga» Петро В'ячеславович Полтарев. Спеціальними гостями фестивалю стали молоді музиканти біг-бенду Григорія Постоя Київського Національного університету культури і мистецтв.

Фестиваль проходив під патронатом мерії міста Помпеї, Генерального консульства України в місті Неаполі та Управління культури, туризму та охорони культурної спадщини Дніпровської районної у місті Києві державної адміністрації. Відкрили свято генеральний консул України в місті Неаполі Гамоцький Віктор Сергійович та Отець Ігор – представник греко-католицької церкви української громади міста Помпеї.

В яскравій атмосфері свята звучали пісні італійською, українською, англійською мовами, ури-

вки із мюзиклів, джазові інструментальні композиції. Справжнім апофеозом став останній вечір фестивалю – церемонія нагородження всіх учасників дипломами і пам'ятними подарунками, а також Гала-концерт.

«До нових щасливих зустрічей!» - такими словами, які стали у певному сенсі гаслом, завершився перший міжнародний фестиваль у Помпеях. А зустрічі обов'язково будуть, вже у травні 2018 року відбудеться Другий міжнародний музичний проект «Pompei Music Fest» у якому братимуть участь молоді таланти з України, Італії, Азербайджану, Угорщини.

На основі вищевикладеного можна констатувати, що фестивалізація є симптомом сучасності з характерним для неї зростанням комунікативних відносин. Фестиваль – це масове свято, що нівелює протиріччя суспільства сьогодення, несе позитивну енергію та активно протистоїть різним соціальним негативам. Звідси очевидний інтерес багатьох країн світу до організації та проведення фестивалів. Італія, в свою чергу, подає приклад зацікавленості видовищними заходами. Із завидною регулярністю тут здійснюються різного роду музичні проекти, перше місце серед яких займають саме фестивалі. Їх популярність з кожним роком набирає обертів, і сьогодні спектр фестивалів в Італії досить широкий: фестивалі опери, інструментальної музики, джазу, поп, рок-музики, тощо. Інтенсивність фестивалів говорить, перш за все, про високий рівень культурного життя даної країни, її відкритість до міжнародних контактів у контексті музичного мистецтва: по-перше, щоб презентувати свої національні позиції, по-друге, запозичити професійний досвід інших країн світу, по-третє, сприяти зростанню професійної майстерності молодих музикантів. Фестивальні проекти органічно вписалися у систему музичного життя сучасної Італії, і протягом останнього десятиліття ХХ ст. та початку ХХІ ст. розширюють свої національні кордони: 1) збільшилася кількість фестивальних заходів від професійних до аматорських, 2) розширився віковий ценз учасників від дітей молодшого до музикантів дорослого віку, 3) підвищився професійний рівень учасників аматорських фестивалів, що позначилося на їх майстерності; 4) професійні фестивалі зростають до рівня масштабних заходів зі своїми школами майстер – класів і реалізацією творчих проектів молодих музикантів, 5) поширюються міжкультурні та творчі зв'язки не тільки між 20 областями Італії,

які в свою чергу поділяються на 107 провінцій (province), а й в інтернаціональному контексті (відбуваються на міжнародному, регіональному та міському рівнях). Кожен проект має свій рівень міжнародної комунікації, пропагування як італійської, так і зарубіжної музики, презентації творчої еліти як з Італії так і з інших країн світу, популяризації національного мистецтва кожної країни. Отже, розвинуті традиції міжнародного фестивального руху в Італії, саме завдяки проектам сучасних молодих музикантів з усього світу, у тому числі з незалежної України, з успіхом інтегруються у міжнародний культурно-мистецький простір.

Список літератури:

1. Горенко Л. І. Болонська філармонійна Академія та її зв'язки з Україною кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. / Л. І. Горенко // *Культура України* : зб. наук. праць / М-во культури і туризму України, Харк. держ. академія культури . – Харків : ХДАК. – Вип. 20 : *Культура України : Мистецтвознавство* : Філософія : зб. наук. праць / Харк. держ. академія культури ; відп. ред. В. М. Шейко. – Харків : ХДАК, 2007. – С. 57-67 .
2. Зінькевич О. Музика говорить мовою нашого часу/ О. Зінькевич // *Критика*. – К., 2004 - № 7-8 (81-82). - С.30-34.
3. Лебедь М. И. Альфредо Казелла и новая музыка в Италии: дис. ... кандидата искусствоведения: 17.00.02 / Марина Игоревна Лебедь. - М., 2012. – 298 с.
4. Микитась В. Л. Давньоукраїнські студенти і професори / В. Л. Микитась. – К.: Абрис, 1994. – 288 с.: іл.
5. Пухляк М. Є. Конкурс музикантів-виконавців як феномен сучасного культурного простору: дис. ... кандидата мистецтвознавства: 26.00.01 / Марія Євгенівна Пухляк. – К. :Нац. музична акад. України ім. П. І. Чайковського, 2014. - 201 с.
6. Сохор А.Н. Статьи о советской музыке М. Шведа «Тенденції розвитку міжнародних фестивалів сучасної музики»/ А. Н. Сохор. - Л.: Музыка, 1974. – 215 с.
7. Швед М. Б. Тенденції розвитку міжнародних фестивалів сучасної музики / М. Б. Швед. – Львів :Сполом, 2010. – 440с.
8. La Biennale di Venezia – Biennale musica 2017. – Режим доступу: www.labiennale.org.
9. Academy young-artists / Teatro del Maggio 2017. – Режим доступу: <http://www.operadifirenze.it>.

КУЛЬТУРОЛОГИЯ

Ryvlina V.

*The graduate student of the chair of Media and International Communication
Dnipro National University named after Oles Honchar*

Ривліна Валентина Миколаївна

*аспірант кафедри масової та міжнародної комунікації
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

MEDIATIZATION OF CULTURE IN NETWORK COMMUNICATION: UKRAINIAN EXPERIENCE

МЕДІАТИЗАЦІЯ КУЛЬТУРИ В МЕРЕЖЕВІЙ КОМУНІКАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Summary. The article deals with the problems of the mediatization of the culture of Ukraine in the conditions of network communications. The role of globalization in the transformation processes in Ukrainian culture, features of the Ukrainian «cultural explosion» of the beginning of the XXI century are described. It is also considered the complexity of virtualization cultural inheritance, specificity of its perception and reproduction in the conditions of space virtualization, as well as the creative potential of modern multimedia technologies. It is concluded about erasing the boundaries between «high» and «mass» culture. We noted the necessity to continue the research in this direction.

Key words: mediatization, culture, creativity, digital technology, network communications.

Анотація. У статті розглянуто проблеми медіатизації культури України в умовах мережевих комунікацій. Описано роль глобалізації в трансформаційних процесах в українській культурі, особливості українського «культурного вибуху» початку XXI століття. Розглянуто складності віртуалізації культурної спадщини, специфіка її сприйняття і репродукування в умовах віртуалізації простору, а також креативний потенціал сучасних мультимедійних технологій. Зроблено висновок про стирання кордонів між «високою» і «масовою» культурою. Наголошено на необхідності продовження досліджень в цьому напрямку.

Ключові слова: медіатизація, культура, креативність, цифрові технології, мережеві комунікації.

Постановка проблеми. Друга половина XX століття і початок XXI століття відзначені подіями, які істотно трансформувати сучасну соціокультурну реальність. У цьому випадку мова йде про конструктивне входження у життя суспільства новітніх інформаційних технологій, насамперед телевізійних засобів масової комунікації і про формування інформаційного суспільства, головною метою якого є забезпечення громадян, які перебувають в будь-якому місці і в будь-який час, інформацією, необхідною для вирішення нагальних проблем. Формування інформаційної цивілізації зумовлює виникнення і розвиток інформаційної культури, від рівня якої залежить здатність сучасної людини до сприйняття і обробки інформації, оволодіння сучасними засобами, методами і технологією роботи.

Трансформація культури, виникнення нових культурних практик, зміна інформаційного простору сучасного соціуму призводять до формування нової системи цінностей, формування нових пізнавальних і практичних пріоритетів, які мають істотний вплив на суспільну поведінку людини, на розвиток економічної та політичної системи, на функціонування практично всіх соціальних інститутів [5]. Дослідження нових ціннісних пріоритетів, актуалізованих культурними новаціями, також є одним із пріоритетних завдань сучасної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вступу розвинених країн в стадію постін-

дустріального або інформаційного суспільства активно досліджується західними філософами і соціологами, починаючи з середини 60-х років XX століття. Дослідники вказують, що характерною рисою цієї якісно нової фази соціального розвитку стає основна роль інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя.

У минулому уявлення про інформаційне суспільство мали скоріше характер футуристичних прогнозів, але в ході модернізації електронних і цифрових технологій, велика частина з передбачених дослідниками явищ змогли знайти своє реальне вираження, яке втілювалося в широкому удосконаленні засобів масової комунікації, в технологіях віртуальної реальності, в генерації і бурхливому поширенні комп'ютерної техніки, в конструкції глобальних інформаційних мереж і в інших технологічних інноваціях. Зміни в сфері розвитку інформаційних технологій трансформують не тільки інформаційний простір, але і всі сфери культури, проникають у свідомість людини, докорінно перетворюють її життєвий світ. Динаміка і не завжди передбачуваний характер сучасних соціокультурних процесів змушують дослідників знову і знову звертатися до проблематики тих змін, які зазнають культура і суспільство в умовах сучасного інформаційного простору.

На Заході інформаційний простір досліджувався, перш за все, з позиції парадигми постіндустриального суспільства Д. Белла і Л. Тоффлера, І. Масуди, а також таких дослідників як М. Кастельс, Т. Стоунер та ін. Студії цих учених в

наш час визнані класикою соціально-філософської думки.

Надалі дослідники звернулися до вивчення онтологічних характеристик інформаційного суспільства та простору. Це, у першу чергу, такі вчені, як Д. Тапскотт, Ф. Уебстер, А. Каптерев. У межах СНД в царині даної проблематики працювали О. Ракітов, В. Копілов, Д. Черешкін, Г. Смолян і багато інших.

Філософський дискурс про соціальний простір не є однорідним, в рамках нього виникли різні трактування простору, його структурування та взаємодії різних просторових структур. До числа найбільш значних представників просторового підходу належать П. Бурдьє, В. Черніков та В. Виноградський.

Сучасні соціокультурні трансформації неможливо досліджувати, якщо не враховувати фактор комунікативних практик. Цим питанням присвячені фундаментальні роботи Г. Лассвела, М. Маклюєна, Ю. Габермаса, А. Гідденса, Н. Лумана, В. Махліна, М. Бахтіна, Г. Почепцова, В. Теріна, В. Шнейдера, Є. Тавокіна та ін.

У ході розвитку процесів глобалізації відбувається трансформація інституційного порядку, утворення транснаціональних соціальних просторів, розпад аксіологічних основ суспільства. Забезпечення багатьох видів людської діяльності технічними засобами призводить до виникнення подвійної соціальної реальності, в якій штучне і символічне домінує над природним. Цим проблемам присвячені дослідження Ж. Еллюля, Ж. Бодрійєра, В. Кутирева, Д. Іванова.

Українському культурному простору у мережевій комунікації присвячено роботи О. Акіменко, М. Бакалицького, М. Бутириної, Н. Кочубей, М. Петрушкевич, В. Подгорної, М. Туркаві та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, кількість досліджень медіатизації у сфері української культури є очевидно недостатньою, і ця проблема залишається лакуною у вітчизняній науці. Це й зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Метою статті є виявлення специфіки форм репрезентації культури у мережевій комунікації в Україні.

Виклад основного матеріалу. У соціально-філософському аспекті в поняття «інформаційний простір» вкладаються різні поняття, наприклад, в рамках кібернетичного підходу інформаційним простором називається сукупність джерел інформації, баз даних і мереж і технологій, що їх об'єднують [3]. У філософсько-методологічному вимірі під інформаційним простором розуміється середовище поширення інформації в соціумі, що знаходиться під впливом культурних, економічних, політичних, технологічних та інших факторів [11].

Виявлення соціально-онтологічного статусу інформаційного суспільства в соціальному порядку сьогоденного суспільства неможливо без розуміння механізмів динаміки трансформаційних процесів, що еволюціонують разом із соціумом. Вирішення цього завдання можливе тільки при

формуванні комплексного системного підходу, заснованого на синтезі теорій, принципів, прийомів вищевказаних напрямків, здатного забезпечити як збільшення соціально-філософського знання, так й утилітарну ефективність практичного конструювання та управління трансформаційними процесами.

У соціальному просторі суспільства комунікація здійснюється між індивідами, групами, організаціями, державами, культурами за допомогою знакових систем (мов). Комунікація між людьми відбувається в формі спілкування як обмін цілісними знаковими утвореннями (повідомленнями), в яких відображені знання, думки, ідеї, ціннісні відносини, емоційні стани, програми діяльності комунікантів.

Соціокультурна комунікація – явище системного порядку з вираженою ієрархічністю структури самих засобів комунікації: семантика, повідомлення, текст, спеціалізована культурно-семантична підсистема (галузь знань або діяльності в її інформаційному аспекті), локальна культурно-семантична система (етнічна культура, національна мова), глобальна (міжнародна) семантична система інтернаціональної спеціалізованої мови та ін. [10]. Разом з тим соціокультурна комунікація сама по собі є лише засобом соціокультурної взаємодії суб'єктів і їх колективів, чим визначається її основна соціальна функція. Засобом соціокультурної комунікації є вся культура як системна сукупність різних культурних феноменів і процесів і кожен її феномен і процес окремо.

У ХХ столітті сформувався феномен інформаційної культури, що призводить до зміни картини світу сучасної людини. Можливість дистанційної трансляції інформації, мінливий діалоговий характер взаємин екранного тексту зі споживачем інформації – також є рисою інформаційного суспільства. Інформаційна культура – це новий тип мислення, який формується в результаті звільнення людини від рутинної інформаційно-інтелектуальної роботи завдяки новим інформаційним технологіям.

Зміни, пов'язані з процесами інформатизації, технологізації, віртуалізації і медіатизації культурного простору в Україні, розширюють способи передачі соціокультурного досвіду. Нові глобальні інформаційні технології не тільки відкривають небачені раніше можливості для розвитку людини, але одночасно ставлять перед ним і культурною найскладніші проблеми філософського характеру, пов'язані з дегуманізацією культури, раціоналізацією мислення, технологічністю життя. Інформаційні процеси, що відбуваються в суспільстві, викликають докорінні перетворення в структурі і змісті сучасної культури. Структура культури епохи інформатизації ускладнюється. Вона, з одного боку, включає в себе елементи попередньої культури, а, з іншого, породжує її нові об'єкти.

Провідну роль в процесі трансформації культури відіграє глобалізація інформаційного простору. Вона стає додатковим потужним фактором,

стимулятором різноманітних соціальних трансформацій, того ускладнення, диференціації суспільства, яке супроводжує всю його історію [12].

Вся складність віртуалізації в Україні, неможливість її зведення до дереалізації, асиміляції або лібералізації резюмується в уявленні про віртуальність як культурний шов, що химерно з'єднує різні світи досвіду в «клаптеву ковдру». Перед нами відкривається світ поляризації досвіду між реальним і віртуальним, світ цифрового перевтілення, що доходить до критичної межі медіатизації, цифрових медіумів / агентів, нескінченної інтерактивності, світ віртуальних спільнот; світ, який ігнорує фізичний простір, але легко проте в нього проникає. Так постмодерністський теоретичний колаж розгорнув перед нами карту віртуалізованого світу зі своїм часом і простором, своїм «логосом» (віртуальний дискурс) і своїми претензіями на владу.

Даючи вступну характеристику культури постмодерну, не можна обійтися без окреслення меж специфічної постмодерної проблематизації, без якої найважливіший композиційний елемент теоретичного колажу був би втрачений і вся «композиція» розпалася б на еkleктичні нескладні монолози. Саме це дозволяє нам розробити оригінальну концепцію віртуалізації культури як «культурного вибуху» [8], де віртуалізація розкривається, зокрема, як дереалізація. «Вбивство реальності» – та найважливіша відправна точка, де тільки й може виникнути ідея віртуального простору постсучасної культури в Україні – інтерзона, як відрив від реальності, під якою розуміється світ у повсякденному житті [9].

Віртуальне включає момент нереального, що заявляє про себе як реальність. Віртуалізація є по суті вітальною редукцією, вихолощенням життя і енергетики реальності в тій нав'язливій гіперполноті і віртуальної огрядності об'єкта, де править спокуса гри з порожнечою. Постмодернізм дозволяє багато чого зрозуміти і в детонації культурного вибуху віртуалізації. Дія гримучої суміші капітал + технології + реальність, вироблена машинами, вказує рівною мірою і на граничний техніко-економічний детермінізм, і на несподівану флуктуацію. В інтерзоні також інтенсивно розвивається царина кіберпростору, віртуальної реальності, «кібер» – великий шлях до звільнення, великий ліберальний проект, що продовжується в іншому вимірі. Культурний простір наповнюється вибухами віртуалізації.

При розгляді віртуалізації знання і дискурсивних практик (метаморфоз дискурсивного ландшафту) в Україні можна помітити, що детонація в цьому секторі досвіду є спалахом модерну. Тут можна сказати і так: тексти культури згорнулися до цифрової мови. Відбулася мутація (віртуалізація) метанаративу модерну. І без фігур виразності цифра виявилася здатною на багато що.

У метаморфозах культурного ландшафту в Україні можна відзначити появу важливих дискурсивних новоутворень. Медіатизація досягла критичного рівня і перейшла в віртуалізацію. Так виникли «мультимедіа» і «нові медіа» з їх квазі-

суб'єктивними формами віртуальних агентів, інтерактивності. Так була запущена імплізія конвергенції. Так виник віртуальний дискурс. І він по праву дереалізації передбачає вітальну редукцію мови і комунікації до медіа субститутів аудіо-візуальних синкретів, гіперреальності іміджів і симулякрів, чистої функціональності операцій і команд, порожнечі формальних контактів, інтеракцій і перформативів. Але в тій же культурній логіці віртуалізації дискурсивних практик розгортаються такі текстуральні об'єкти як віртуальна мнемонічна машина і віртуальні спільноти. Відбувається перерозподіл знання. Технологічна конвергенція є прикладом імплізії, змішання різних функціональних засобів в техно-дискурсивне місиво віртуального дискурсу. Мова йде не про окремі зміни дискурсивних практик, а саме про метаморфози культурного дискурсивного ландшафту в цілому. Таким чином, віртуалізація культури в Україні – це характеристика стану і «культурної логіки» постмодерну із властивою йому трансгресивністю, невпевненістю в межах і визначення реального, смислового, культурного, з гостротою усвідомлення їх не обов'язковості, примарності, необхідності постійного їх перегляду [15, с. 119]. Однак віртуалізація є одночасно і модерним явищем, як і постмодерним. Інформація – це визначальна властивість сучасного суспільства, його рушійний принцип. Інформація – це не те, що передається (як в моделі повідомлення), а відношення як таке – фактор медіальних феноменів, які творять своєрідну реальність, а не відсилають до «самої реальності». Реальність при цьому трансформується масовими комунікаціями і стає специфічним засобом, декорацією тієї чи іншої ідеї, покликаною вплинути на людей. Електронні масмедіа сприяють змінам в тому, про що повідомляється, появи нової «реальної реальності».

Для того щоб виявити специфічні комунікативні властивості сучасних масмедіа, потрібно вийти за їх межі, побачити їх ззовні, тобто в контексті більш великих систем комунікації, таких як усна, письмова та друкована.

Масова комунікація – історично сформований і розвинений в часі технічно опосередкований процес створення, зберігання, розподілу, поширення, сприйняття інформації та обміну його між соціальним суб'єктом (комунікатором) і об'єктом (комунікантом) [4].

Комунікація є специфічною культурною формою духовного спілкування людей. Засоби комунікації є матеріальним, речовим компонентом комунікативного процесу і виражають собою спосіб поширення культурних цінностей в суспільстві. За допомогою матеріалів масової комунікації здійснюється «включення» у внутрішній світ людини, відбувається формування нової реальності. Це віртуальний світ, який покидаєш з почуттям жалю, бо реальність не така приваблива і бездоганна. Це світ, де технологія може зробити реальність краще, ніж спромоглися природа та історія. Це світ, де репродукції репродукції повинні бути бездоганні. Однак мегаметафора «ідеального» на

кшталт Діснейленду – це не тільки простір абсолютного іконізму, це ще і алегорія всього суспільства споживання, місце тотальної пасивності, бо відвідувачі мають поводити себе як роботи, що населяють цей парк [13, с. 85]. Це своєрідний здійснений міф.

Етимологічно «медіа» – це просто «посередництво». Але в сучасній ситуації в Україні роль посередника вже безмірно далека від якогось банального «перекупника». Він фактично стає самодостатнім центром між тими, кого він «з'єднує». Але вищою стадією цієї інверсії є те, що ці «сполучені сторони» самі стають не більше ніж «посередниками» між різними медіа-структурами, які створили собі імідж головних суб'єктів українського культурного ринку.

Медіа-структури – це не обов'язково якісь колективні об'єднання, такою «структурою» є і окремо взята особистість, зі своїми власними (далеко не завжди «особливими») переконаннями, смаками, комплексами і т. д. Ці структури можуть змінюватися, але вирішальний розрив настає тоді, коли «означувач» (сама особистість) перестає відповідати своєму «означеному» (тому особистому міфу, який вона створила в медіа-просторі). Класична формула Лассуелла «Хто повідомляє кому» [16] на початку ХХІ століття може бути заявлена в такий спосіб: «Що повідомляє кому» [14].

«Смерть автора» – такий символічний підсумок панування медіа-структур. У світі, де головну роль грає медіа-бізнес, саме він стає єдиним «суб'єктом», що диктує ринкові потоки популярності, релевантності та вартості. «Автор» же стає лише інструментом тимчасового просування того чи іншого стилю, лейбла і т. д. Його власний міф нікого насправді не цікавить – а якщо він на ньому наполягає, то просто виявляється «не в форматі».

Отримуючи і приймаючи готову електронну реальність, економлячи на розумових зусиллях, ми змушені платити за цю економію спотворенням реальності, умовно приймаючи неіснуюче за існуюче.

Мультимедіа є культурним феноменом, зобов'язаним своїм виникненням історично – постіндустріальному суспільству, технічно – розвитку комунікаційних технологій, перш за все електронній комунікації, художньо – необмеженим, розгорнутим в майбутнє способам з'єднання образотворчих і виразних засобів, відображення реальної й створення віртуальної реальності.

Мультимедіа в Україні виступає новою технологією соціокультурних комунікацій і культурного обміну, особливості якої полягають у тому, що цей феномен не тільки фіксує трансльоване аудиторії явище в формах самого явища, а й прогнозує його розвиток, апелюючи як до уяви реципієнта, так і «реально», через систему звукового, зорового, а сьогодні тактильного і ароматичного рядів. Мультимедіа є відмінною характеристикою такої форми міжкультурної комунікації, як мережеве спілкування, що дозволяє з'єднати цілі світи і континенти з індивідуальним типом сприйняття різних видів інформації, художність спілкування в мережі – з не-

обмеженим набором аудіовізуальних, інтерактивних, гіпертекстових і гіпермедійних засобів.

Мультимедіа в Інтернет стає масштабним соціокультурним феноменом, не тільки стимулюючим власний розвиток, але і таким істотно впливає на всі сфери суспільного життя. Користувачі мережі виступають власниками принципово нових комунікаційних можливостей, для багатьох з них Інтернет є інструментом професійної самореалізації.

Суб'єкти мультимедіа починають диференціюватися в залежності від статусу і ролей в мережі: це засновники Інтернету, модератори і власне користувачі. Кожна з цих груп має свою портретну характеристику, мотивацію та інші відмітні ознаки.

Статусний портрет користувачів мультимедіа в Україні (переважно молодь) дозволяє уточнити характер потреб і інтересів, динаміку популярності ресурсів і послуг, а також розглянути Інтернет як особливий каталізатор глобальних змін і зрушень в соціумі, в соціально-психологічній сфері, в соціально-економічній і культурній атмосфері суспільства.

Як форма художнього та інтелектуальної творчості мультимедіа в Україні володіє новими засобами, специфічним проявом яких є: зберігання, обробка і подання інформації в цифровій формі; передача різних видів інформації (не тільки текстової, але і звукової, графічної, анімаційної, відео і т. д.); інтерактивність – активне взаємодія ресурсу, програми, послуги та людини, їх взаємовплив і співтворчість; наявність гіпертексту.

Мультимедіа не просто форма, а нова синкретична форма, яка являє собою синергію між різними художніми формами, синергію між звуком, образами і текстами. У цьому сенсі мультимедіа виступає не стільки продуктом «технологічної революції», скільки цифровим втіленням ідей, які присутні в різних видах мистецтва й діяльності протягом тисячоліть.

Мультимедіа також народжує нові форми художньої творчості (комп'ютерна графіка, анімація тощо). Критична маса культурної спадщини України, оцифрованої і представленій в мережі, дозволяє говорити про становлення такого виду культури, як електронна. Серйозним недоліком збереження культурної спадщини в електронному вигляді є методологічна нерозробленість процесів її дигіталізації, фрагментарність представленості різних сфер культури (деякі теми розвинені дуже повно, інші – недостатньо), відсутність репрезентативного і узагальнюючого ресурсу, що представляє кращі досягнення української культури.

Піднесення масового користувача, його участь в культурному виробництві і дистрибуції продукту незалежно від офіційних професійних інститутів є найбільш виразним свідченням змін, пов'язаних з розповсюдженням «нових» медіа. Поширення масових креативних практик в Україні і експансія аматорів у професійну сферу оцінюється порізному. Цей вкрай суперечливий феномен називають ящиком Пандори і найважливішим культурним надбанням нового тисячоліття, «ожилим кошмаром

Платона» моделлю суспільства майбутнього, поверненням до племінної архаїки і цифровим комунізмом, онлайнною агорою і віртуальним паноптикумом. Відбуваються зміни, які змушують говорити про нову якість сучасної культури. Рухливими, розмитими стають кордони між виробництвом і споживанням, вільним часом і працею, грою і роботою, професіоналом і аматором, автором і аудиторією.

В умовах поширення «нових» медіа відбуваються серйозні трансформації в сфері популярної культури в Україні. Популярна культура є сферою активності споживача, вона відмінна від комерціалізованої масової культури, є особливим її виміром. Популярна культура є комерційною за своїм змістом (її артефакти масово виробляються, масово розподіляються і споживаються на масовій основі), однак цей зміст актуалізується в живому людському досвіді, в культурних практиках рецепції, інтерпретації, а в сучасній ситуації, обумовленої розповсюдженням нових інформаційно-комунікативних технологій, – і в практиках апропріації та виробництва. Популярна культура є, таким чином, двоїстим, суперечливим феноменом, оскільки в змістовному плані є комерційною, але одночасно, виступає як сфера креативності та активності споживача [1]. Саме це не дозволяє трактувати популярну культуру як сферу недійсності потреб і маніпулювання. Однак вона не є і автентичною «народною» культурою, відмінною від культури фольклорної; вона виступає як специфічний, пов'язаний з комерційною масовою культурою шар «низового» аматорського досвіду, який пов'язаний з безпосередньою, самодіяльною, аматорською діяльністю.

Оскільки популярна культура закорінена в повсякденності і реалізується через звичайні культурні практики споживачів, при її аналізі обмежені можливості текстуального аналізу. При дослідженні багатьох феноменів популярної культури, специфічних для епохи «нових» медіа, текстуальний аналіз створює складності, а то і просто не працює. Найбільш адекватним по відношенню до нової культурної ситуації є аналіз культурних практик. Це дозволяє зрозуміти популярну культуру як особливий регіон людського досвіду, фундаментальною активністю споживача.

З поширенням нових інформаційно-комунікативних технологій істотно змінюються традиційні форми і жанри популярної культури, з'являються нові. До таких нових феноменів популярної культури можна віднести аматорські й фанатські онлайнні практики, фан-арт, розраховані на багато користувачів онлайнні ігри, моддінг. Ці явища найбільш показові в контексті парадигми Web 2.0., що технологічно дозволяє споживачам генерувати медіаконтент і займатися дистрибуцією культурних продуктів поза спеціалізованими офіційними інституціями, вона створює ще більші можливості для актуалізації комерційного змісту: культурні практики рецепції та інтерпретації доповнюються практиками апропріації та виробництва. Нові культурні феномени популярної культури, виникнення яких

обумовлено поширенням «нових» медіа, вписуються в культурну традицію аматорства, і разом з тим є специфічними саме для сучасної ситуації, оскільки задані технологічними форматами і в своєму існуванні пов'язані з онлайнними спільнотами та соціальними мережами [6].

Використання Web 2.0 в Україні зробило ще більш явним той факт, що в сфері масово продукуюваної та масово споживаної культури не можна говорити про «пасивність» споживача: навіть у порівнянні з тим феноменом, який був відображений концепціями «активної» аудиторії, що з'явилися в результаті вивчення традиційних мас-медіа, ця культурна парадигма дає незрівнянно більші можливості для розквіту низової креативності та ініціативи тих, хто «колись був відомий, як аудиторія», для виникнення того, що називають «саморобними» медіа. Це задає особливий аспект розгляду сучасної популярної культури.

Популярна культура суперечлива, в ній міститься і потенціал креативності, і опора офіційним легітимним нормам, і залежність від них. Пля суперечливості ще більш очевидна в умовах Web 2.0: з одного боку, в наявності вибухового, лавиноподібного зростання аматорства, прояву ініціативи та участі споживачів в культурному виробництві, з іншого – ще більша комерціалізація культури та інтенсифікація споживання. Різні ділянки феномену Web 2.0 демонструють різну ступінь прояву креативності та самодіяльності користувачів і різну залежність від комерційних інтересів. Web 2.0 дає звичайному користувачеві небачені раніше можливості для артикуляції і самовираження, але вони в той же час передбачені сучасною моделлю бізнесу (що виражено, зокрема, в ідеї «співучасті» споживачів у виробництві цінностей, в постмодерністському бренд-маркетингу та ін.). Зміни в цій сфері настільки динамічні, що весь час доводиться переглядати те, що ще зовсім недавно здавалося очевидним. І різка критика Web 2.0, і безпідставний оптимізм з приводу нових можливостей демократизації публічної сфери в рівній мірі не вдаються продуктивними. Нам близька позиція М. Лаззарато, який вважає, що в умовах сучасного постіндустріального виробництва з характерним для нього поширенням інформаційних технологій та переважанням нематеріальної праці розгляд культурного виробництва можливий тільки через відмову від розуміння творчості як «вотчини вищих класів» [7], і одночасно, виступає з критикою «когнітивного капіталізму». Поставлене Ж. Бодрійером [2] майже сорок років тому питання, чи існує можливість «відповіді» у сучасній системі мас-медіа, яку він розумів як відкриту комунікацію, безмежний демократичний обмін і відповідальність, незважаючи на «революцію користувачів», на наш погляд, як і раніше залишається відкритим.

Популярна культура є своєрідним лакмусовим папірцем, що дозволяє судити про ті зміни, які відбуваються в суспільстві в цілому. Активність споживача в цій сфері і, особливо, креативні онлайнні практики інтернет-користувачів стають значущим фактором розвитку «цифрової» економіки

постіндустріального суспільства. «Участь» споживачів в культурному виробництві стає помітним явищем, використання потенціалу креативного споживача вписується в сучасну філософію бізнесу в Україні. Ускладнюється характер влади, з'являються нові способи контролю, пов'язані з інтерактивними «новими» медіа. Фактично інтерактивність «нових» медіа обертається жорсткою владою технологією, що репродукує наявний порядок. Разом з тим, креативність і активність, «вільна праця» споживачів, хоча вони і трансформуються у вартість, привласнюється і «монетизується» капіталом, що обумовлено логікою постіндустріального виробництва з переважанням нематеріальної праці та креативних індустрій.

Висновки. Поява «нових» медіа в Україні виявило проблеми, які вимагають теоретичного осмислення. При всій неоднозначності поняття «нових» медіа визнається необхідність перегляду багатьох положень культурної й медіатеорії, створення «нових медіадосліджень» (New Media Studies), що включають цифрові медіа та мережеві комунікації як об'єкт дослідження. Прийшло розуміння того, що необхідні дослідження нових феноменів, пошук нових дослідницьких стратегій. Актуальним стає питання про «новий проект» для Culture Studies, де традиційний акцент на владних відносинах і символічних аспектах мас-медіа може бути розширений аналізом технологічних параметрів комунікації і дослідженням нових медіа як соціального інституту. Дослідниками визнана необхідність для осмислення нової культурної ситуації з'єднання культурних досліджень із соціальною теорією, посилення «політекономічного аналізу» мас-медіа та культури і використання концепцій «виробництва культури». Розробляється проект «Медіадосліджень 2.0» (Media Studies 2.0).

Якщо говорити про українську ситуацію в області дослідження популярної культури, то доводиться визнати, що тут є суттєве відставання. За останні роки відбулися зміни у ставленні до «масової» культури. Сьогодні не існує жорсткого протистояння між «високою» і масовою / популярною культурою, кордони між цими сферами зміщуються, проте в цілому вивчення масової / популярної культури залишається на периферії наукових досліджень, по відношенню до цих культурних феноменів продовжує панувати відомий снобізм. Цілий масив культурного досвіду, що динамічно розвивається під впливом цифрових технологій і мережевих комунікацій залишається практично не осмисленим, що й складає перспективи подальших досліджень.

Список літератури:

1. Амеліна С. Масова культура в контексті глобалізаційних тенденцій сучасної епохи [Електронний ресурс] / С. Амеліна // Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки. – 2013. – Вип. 16. – С. 169-176. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_philos_2013_16_21
2. Бодрийяр Ж. Реквием по масс-медиа. Поэтика и политика [Електронний ресурс] / Ж. Бодрийяр // Альманах Российско-французского центра

социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. – М. : Институт экспериментальной социологии ; СПб. : Алетея, 1999. – С. 193-226. – Режим доступу: <http://sociologos.narod.ru/textes/baudrillard.htm>

3. Бонч-Бруевич Г. Ф. Організація та обробка електронної інформації [Електронний ресурс] / Г. Ф. Бонч-Бруевич, Т. І. Носенко ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т суспільства, каф. інформатики. – К.: [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2013. – 108 с. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/7915/1/Bonch_Nosenko_OOEI.pdf

4. Іванов В. Ф. Масова комунікація як соціальне явище [Електронний ресурс] / В. Ф. Іванов. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=118>

5. Інформаційно-комунікаційний простір: Поняття, сутність, структура / О. П. Дубас [Електронний ресурс] // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 223-232. – Режим доступу: dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26693/22-Dubas.pdf?sequence=1

6. Кислова О. М. Нові медіа як комунікативні технології ХХІ століття: наслідки мережевізації та інтелектуалізації комунікацій [Електронний ресурс] / О. М. Кислова, К. О. Берднік // Соціальні технології: заради чого? Яким чином? З яким результатом? : монографія / Колектив авторів, наук. ред. В. І. Подшивалкіна. – Одеса: «Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова», 2015. – С. 277-288. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/11351>

7. Лазаррато М. Нематеріальний труд [Електронний ресурс] / М. Лазаррато // Художественный журнал. – 2008. – № 69. – Режим доступу: <http://xz.gif.ru/numbers/69/nmtrln-trd/>

8. Лотман Ю. М. Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки [Електронний ресурс] / Ю. М. Лотман. – СПб : Искусство, 2000. – 704 с. – Режим доступу: http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman_semiosphera.htm

9. Онищук О. Сучасна людина у просторі віртуальної реальності: особливості соціально-культурної трансформації [Електронний ресурс] / О. Онищук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Філософські науки. – 2014. – № 780. – С. 34-39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPFN_2014_780_8

10. Савченко С. В. Теоретико-методологічні засади інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / С. В. Савченко // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 3. – С. 96-102. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2014_3_15

11. Сороко С. М. Інформаційний простір культури: до питання методики дослідження структурних трансформацій [Електронний ресурс] / С. М. Сороко // Актуальні проблеми історії, теорії та

- практики художньої культури. – 2014. – Вип. 32. – С. 127-134. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2014_32_19
12. Федорова І. І. Інформаційна ера: глобальні трансформації культурного простору [Електронний ресурс] / І. І. Федорова // Вісн. Нац. техн. ун-ту України «КПІ». Сер. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2015. – № 2. – С. 98-104. – Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2015-2/13_Fedorova.pdf
13. Шуталева А. В. Социосемиотика М. Фуко: феноменальный горизонт конструирования дискурсивного пространства социополитической реальности / А. В. Шуталева // Дискурс-Пи. – 2015. – № 12 (18). – С. 80-89.
14. Eco U. Travels in Hyperreality [Електронний ресурс] / U. Eco. – NY, 2000. – Режим доступу: http://xroads.virginia.edu/~DRBR2/eco_travels.pdf
15. Jameson F. The Cultural Turn Selected Writings on the Postmodern 1983-1998 / F. Jameson. – N. Y.: Verso, 1998. – 206 p.
16. Lasswell H. The Structure and Function of Communication in Society [Електронний ресурс] / H. Lasswell // The Process and Effects of Mass Communication. – Chicago, 1971.– Режим доступу: <http://pracownik.kul.pl/files/37108/public/Lasswell.pdf>

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 316.74:7

Колісник Олександра Володимирівна
доктор філософських наук, професор кафедри рисунку та живопису,
Київський національний університет технологій та дизайну
Гула Євген Петрович
професор кафедри рисунку та живопису, Київський національний університет
технологій та дизайну
Кугай Тетяна Анатоліївна
доцент кафедри рисунку та живопису,
Київський національний університет технологій та дизайну

Kolisnyk O.V.

doctor of philosophical sciences, professor of the Department of Drawing and Painting,
Kyiv National University of Culture and Arts

Gula Y. P.

professor of the Department of Drawing and Painting, Kiev National University of Technology and Design

Kugai T. A.

associate professor of the Department of Drawing and Painting, Kiev National University of Technology
and Design

ИНФОГРАФИКА ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ INFOGRAPHICS AS A PHENOMENON OF THE PRESENT DESIGN OF THE SOCIAL COMMUNICATION

Анотація

Головна увага приділяється осмисленню явища інфодизайну й її складової, інфографіки. Розглядаються характерні ознаки та функціональні засади використання інфографіки в інформаційному суспільстві. Пропонується класифікація даного явища з позиції функціонального навантаження. Визначається роль в сучасному світі образів інфографіки у комунікаційному повсякденні суспільства із «кліповою свідомістю». Досліджуються принципи творення тих чи інших графічних образів-сміслів, які використовуються у сфері візуальної культури суспільства.

Ключові слова: інфографіка, інфодизайн, візуальна культура, графічний образ-смісл, «кліпова свідомість», соціокультурний простір.

Summary

The main attention in the article is paid to the such kind of visual communication as comprehension of the infographic phenomenon. A clear description of concept of the infographic, characteristic features, functional position and the role in the modern world and classification are analyzed. There was investigated the criterias of creating infographics images-meanings that are used in the sphere of visual culture in the society. It was determined the value in the modern world of images of infographics in the society with "clippic consciousness". The principles of graphic images-meanings that are used in the sphere of the visual culture of society are studied.

Keywords: infographics, infodesign, design, visual culture, social and cultural space, «clippic consciousness».

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена потребою акцентуації значення впливу візуальних графічних образів-сміслів на стратегічний ресурс сучасного соціуму – його інформаційно-комунікаційний простір, у якому значення та роль візуальності постійно зростає, через її вагомому перевагу відносно інших видів комунікацій. Зокрема, мова йде не тільки про такий принцип успішності впливу на відповідну аудиторію візуальних образів як експресивність й переконливість, швидкість передачі певної прагматичної установки, що має значний вплив на того, на кого вона орієнтована але й масштабність трансляції та тиражування відповідних смислів-образів на велику кількість людей одночасно з подальшим програмуванням дій більшості.

Метою статті є аналіз інфографіки як явища нової комунікативної мови соціокультурного сьогодення а також розгляд впливу дизайнерських схем-образів (патернів) інфографіки, на процеси сприйняття й поведінки реакції сучасної людини.

Виокремлення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Соціокультурне середовище життєдіяльності людини початку XXI ст. є переважно візуально орієнтованим. В основу сучасного уявлення про світ, де зір відіграє вирішальну роль, закладені візуальні образи, які репрезентують реальність засобами графічних артефактів. Людина постійно здійснює діяльність по сприйняттю й розумінню певних візуальних знаків, що організовують відразу й супутні емоції. Більше того, самі візуальні форми використовуються в сучасній культурі як вже наперед задані відповідні емоційні

стани, що викликають відповідні наперед передбачувані поведінкові стереотипи. У такий спосіб сучасна соціальна система, що репрезентує інтереси домінуючої меншості, маніпулює ціннісно-мисленевими орієнтаціями й відтак життєдіяльністю більшості у суспільстві.

Наочно сприйнята інформація, як свідчать наукові дослідження, які тривають з другої пол. XIX ст., відновлюється у пам'яті людини практично на 65%, якщо вона представлена у вигляді не тільки тексту, а й певного зображення. Отже, візуально сприйняті інформаційні патерни (образи-сенси) глибоко позначаються на свідомості й підсвідомості людини, моделях її активності, що врешті на більш масштабному рівні формує глобальні соціально-стратифікаційні рухи сучасних суспільств. Внаслідок зазначеного, інфографіка як явище соціальної комунікації XXI ст. безсумнівно потребує свідомої уваги суспільства до себе з метою, наприклад, всебічного застосування її в освіті, культурі й т.ін., та зменшенні її маніпулятивно-руйнівного використання лише з позиції прагматичної користі та економічного прибутку вузьких кіл зацікавлених.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблема розгляду інфографіки як інструменту технології та дизайну інформатизації, з її подальшою візуалізацією в певній мірі розроблялася такими вченими як Д. Желязни, Е. Тафті, М. Френді, Д. Ланков, Д. Річі, Р. Крукс, М. Смісіклас, В. Лаптев та інші.

Викладення основного матеріалу. Візуальні образи-схеми, образи-сенси представляють такі явища сучасного суспільства як інфографіка та інфодизайн, що постають наразі вагомою складовою комунікації з їх потужною мобільністю та простою передачею складних інформаційних елементів. Зазначені характеристики враховуються маркетологами, дизайнерами, соціологами й т.ін., активно застосовуючись для формування відповідних уявлень у різних соціальних системах відносин. Безсумнівним постає факт залежності використання елементів інфографіки та інфодизайну від загального соціокультурного рівня семіотичної природи й технічних можливостей того чи іншого соціального осередку.

Умови життя сучасної людини у величезних інформаційних потоках, зумовлених неперервним розвитком технологічно-інноваційних процесів, всезростаючої конкуренції й хронічної нестачі часу, об'єктивно формують нові вимоги до інформації, пошуку дизайнерських методів її репрезентації з метою покращення її сприйняття соціальною більшістю. На перший план вже виходить не текст-наратив, а повідомлення у вигляді стислої візуальної образу-символу (патерну), що містить вже готове значення для оточуючих, а в багатьох випадках й потрібний висновок. Отже, саме означені вимоги до сучасних інформаційно-комунікаційних візуальних засобів трансляції смислів в умовах сьогодення представлені таким соціальним феноменом як інфодизайн та його вагомою складовою – інфографікою, що застосовується практично в

усіх сферах соціокультурного повсякдення сучасної людини: журналістиці, рекламі, бізнесі, статистиці, науці, аналітиці, технічних інструкціях, освіті й т.ін.

Термін «інфографіка» науковим дискурсом трактується як графічний спосіб передачі інформації, даних та знань, з метою збільшення швидкості й чіткості сприйняття складної інформації [6]. Так, професор дизайну В.Санчо, зазначає, що це є інформаційний елемент, який виражений за допомогою зображення та типографічних елементів, що дозволяє зрозуміти чи істотно полегшити розуміння подій або будь-яких важливих аспектів й супроводжує або замінює текстову інформацію [1]. Таким чином, інфографіка як частина комунікаційного інфодизайну представляє собою повідомлення, що виражене за допомогою комплексної системи графічних зображень та тексту, є максимально лаконічним, привабливим та доступним для будь-якого рівня сприйняття.

Становлення інфографіки як напряму дизайну можна простежити в різних періодах розвитку людської спільноти, починаючи, від первинних суспільств та центрів людської цивілізації, до комплексної візуально-інформаційної системи як явища соціальної комунікації сучасності. Утім, як феномен масового соціального поширення інформації, він представляє переважно комерційні та маркетингові інтереси. Інфодизайн зі своєю складовою – інфографікою, починають функціонально розкривати свої можливості у журналістиці, рекламі, освіті та інших соціальних сферах з кінця XX ст. [2].

Зростання ролі інфографіки у комунікаційному повсякденні пояснюється не тільки можливістю передачі складної інформації простими образами, що робить останню більш привабливою і переконливою, а також й через поширення у XXI ст. такого явища інформаційного суспільства як «кліпова свідомість», тобто звички переважної соціальної більшості орієнтуватися на інформацію, що поступає певними імпульсами й фокусуватися не на головних ідеях, а на окремих спалахах образів, які відзначаються стислістю та яскравістю інформаційних фрагментів. При кліповій формі подачі матеріалу кожен фрагмент може бути пов'язаний з будь-якою кількістю інших фрагментів [5]. Тому наразі однією з найпопулярніших форм трансляції значимих контентів за допомогою візуальних образів й постає інфодизайн та його складова - інфографіка.

Початком використання символів інфографіки стало американське видання «USA Today» (1982 р. видання), де вперше була представлена систематизована інформація у вигляді пояснюючих картинок з підписами, схемами, картами та діаграмами. Ця форма подачі матеріалу стала мати успіх у масових формах суспільної комунікації, проте інфографіка у них використовується як засіб популяризації, а графічні засоби не для передачі інформації, а переважно для дизайнерських акцентів. Діаграми, стрілки, карти, характерні для серйозної інфографії, використовуються часом з метою суто естетично-

маркетингового вирішення візуальної привабливості інформаційного контенту.

Необхідно підкреслити також, що інфографіка з її наочністю та простотою завдяки однозначності інтерпретацій, структурністю та достовірністю, стає все більше різноманітною, й має на сьогодні вже видові напрямки, які залежать від цілей, змісту, функцій та способів презентації самого інформаційного патерна. Активне застосування таких прийомів репрезентації інфографіки як порівняння, статистика, динамічна (інтерактивна) чи статична графіка, підвищують її ефективність й, що важливо, маркетингову привабливість.

Це яскраве явище соціальної дійсності залежно від типу інформаційного повідомлення представляє наразі й певне жанрове різноманіття: від аналітичного й маркетингового повідомлення до наукової презентації, інструкції й т.ін.

Інфографіка сьогодні активно застосовується у журналістиці. Так, фахівці різного спрямування – політтехнологи, економісти, соціологи, маркетологи, представники владних організацій й т.ін., враховуючи успіх візуально сприйнятої інформації, використовують інфодизайн та його складову інфографіку як потужний маніпулятивний метод лобювання своїх інтересів у свідомості громадян суспільства за допомогою мас-медіа.

За допомогою графіки й інфодизайну можливо легко приховати непотрібну інформацію або прикрасити дійсність, зробивши візуальні акценти на одних сторонах дійсності, не говорячи про інші. Це часто використовується при підготовці презентаційних матеріалів рекламодавцями. Головний західний ідеолог інфографіки Едвард Тафті запропонував показник, що відображає правдивість графічної

інформації, позначивши його як фактор брехні (Lie Factor). Дослідник переконаний, що будь-яка інфографіка повинна абсолютно відповідати даним й найкращою її прикрасою повинна бути достовірність, оскільки, сила впливу візуальних патернів, як зазначає Е. Тафті, переважає виключно друкований текст або почутий [7].

Фактор брехні - це кількісна величина, що розраховується з відношення розміру візуального ефекту, представленої графіки, до реального співвідношення даних. Найпростіший приклад - відображення динамічної зміни показників у відповідній перспективі врешті спотворює реальні значення графічно представлених даних. Також можна непомітно змістити шкалу або розставити акценти на тих показниках, які представляють інформацію у вигідному світлі для замовника.

Дизайн інфографіки, як сучасного явища комунікації, має враховувати не тільки вдале, в конкретній ситуації, композиційне рішення й наповнення по колористичній спрямованості та характеру графічної мови але й загалом дотримання певної стилістики. Також мають бути правильні графічні акценти на потрібних смислових домінантах.

Безсумнівним є факт, що інфографіка створюється для певної цільової аудиторії, щоб її візуальна мова була зрозумілою й узгодженою з потребами та інтересами останньої, в іншому випадку вона перетвориться на порожній інформаційний шум й зникне непоміченою в загальному перевантаженому інформаційному потоці сьогодення (рис.1).

(Рис.1). Інфографіка як візуальна комунікація із цільовою аудиторією.

PocketBook

КОРИСТЬ ВІД ЧИТАННЯ

ЧИТАННЯ ПОКРАЩУЄ

ФІЗИЧНИЙ
СТАН

ЕМПАТІЮ

МЕНТАЛЬНЕ
ЗДОРОВ'Я

ЗА 6 ХВИЛИН ЧИТАННЯ МОЖНА

ЗНИЗИТИ СТРЕС НА 60%, УПОВІЛЬНИТИ СЕРЦЕБИТТЯ, РОЗСЛАБИТИ М'ЯЗИ, ЗМІНИТИ СТАН ВАШОГО РОЗУМУ

ЧИТАННЯ ЗМЕНШУЄ СТРЕС НА

68%

100%

300%

600%

В ПОРІВНЯННІ З

ПРОСЛУХУВАННЯМ
МУЗИКИ

ЧАЮВАННЯМ

ПРОГУЛЯНКОЮ
НА СВІЖОМУ
ПОВІТРІ

ВІДЕОІГРАМИ

Висновок. В результаті аналізу досліджуваного нами явища можна зробити висновок, що інфографіка представляє собою новий спосіб соціокультурної комунікації за допомогою дизайнерського художньо-естетичного та структурно-композиційного оброблення патернів соціально значимої інформації, в якому функція зображення змінюється й образ що споглядається, стає потужно-комплексним. Утім, як вже зазначалось вище, цей феномен візуального соціального повсякдення повністю комерціалізований й через свою сенсово-образну потужність оздоблений маніпуляційними технологіями впливу на поведінкові реакції й мисленнєві процеси переважної більшості громадян суспільства.

Список літератури:

1. Веласко С. Еще раз о слове «инфографика» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://infographer.ru/samuel-velasko-eshhe-raz-o-slove-infografika/>.

2. Габова М.В. Инфографика как средство визуальной коммуникации современного общества. //

Научный форум: Филология, искусствоведение и культурология: Сб. ст. по материалам VII междунар. науч.-практ. конф. – № 5(6). – М., Изд. «МЦНО», 2017. – С. 17-21

3. Желязны Д. Говори на языке диаграмм. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. – 320 с.

4. Крам, Р. Инфографика. Визуальное представление данных / Р. Крам. – СПб.: Питер, 2015. – 384 с.

5. Никулова, Г.А. Средства визуальной коммуникации – инфографика и метадизайн / Г.А. Никулова, А.В. Подобных // Международный электронный журнал КНИТУ «Образовательные технологии и общество» (Educational Technology & Society). – 2010. –Т. 13. – № 2. – С. 369-387.

6. Lankow J., Ritchie J., Crooks R. Infographics: the Power of Visual Storytelling. –New Jersey: John Wiley&Sons Inc. 2012. – 263 p.

7. Tufte E. The Visual Display of Quantitative Information. – Graphics Press, Cheshire, Connecticut, 2001. – 213 p.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Demchenko A.V.

*postgraduate student of the department of economy,
enterprise management and logistics
Simon Kusnets Kharkiv National University of Economics*

Демченко Анна Владимировна

*аспирант кафедры экономики,
управления предприятиями и логистики
Харьковский национальный экономический университет
имени Семена Кузнеця*

THE INFLUENCE OF ORGANIZATIONAL SUPPORT OF ACTIVIZATION OF INNOVATION ACTIVITY TO THE LEVEL OF INNOVATION ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE WITH THE USING OF THE METHOD OF STATISTICAL DEPENDENCE EQUATIONS DETERMINATION

Summary: the article presents the statistical equations of dependencies the level of organizational support of activization of innovation activity (OSAIA) and the level of innovation activity. Application of the method confirms the interconnection between the analyzed indicators at the enterprise and allows determine the desired level of complex indicator OSAIA variation to achieve target value of innovation activity.

Key words: level of innovation activity; organizational support of activization of innovation activity; statistical dependence equations; factorial feature; result score;

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА УРОВЕНЬ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДА СТАТИСТИЧЕСКИХ УРАВНЕНИЙ ЗАВИСИМОСТИ

Аннотация: в статье построены статистические уравнения зависимостей для уровня организационного обеспечения активизации инновационной деятельности (ООАИД) и уровня инновационной активности предприятия. Использование метода подтверждает существование взаимосвязи между анализируемыми показателями на предприятии и позволяет определить необходимый уровень изменения комплексного показателя ООАИД для достижения целевого значения показателя инновационной активности.

Ключевые слова: уровень инновационной активности; организационное обеспечение активизации инновационной деятельности; статистические уравнения зависимостей; факторный признак; результативный признак.

Постановка проблемы. Повышение активности инновационной деятельности отечественных предприятий является одним из главных условий стабильного и устойчивого развития экономики страны в современных условиях жесткой конкуренции. Важнейшей сферой осуществления прогрессивных изменений является промышленный комплекс Украины, поскольку единственным перспективным направлением обеспечения выживания промышленных предприятий и их успешного функционирования является осуществление ими инновационной деятельности. Поскольку от уровня активности внедрения новшеств и применения передовых технологий зависит выпуск высококачественной продукции, создание конкурентоспособных промышленных производств. Однако субъекты хозяйствования в процессе активизации инновационной деятельности сталкиваются с такой серьезной проблемой, как отсутствие эффективной системы подчинения, которая способна обеспечить организацию взаимодействия персонала и имеющихся ресурсов предприятия согласно разработанной миссии и стратегии. Таким образом, недоста-

точный уровень развития организационного обеспечения активизации инновационной деятельности влияет на уровень инновационной активности предприятия. Поэтому, анализ особенностей процесса активизации инновационной деятельности и его зависимости от организационного обеспечения активизации инновационной деятельности является весьма актуальным.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросу статистического количественного оценивания взаимосвязей экономических процессов посвящены работы Ериной А.М. [1], Е. И. Кулинич [3], Р. Е. Кулинич [2], И. Г. Манцурова [4], А. Г. Осауленко [5], Пономаренко В.С. [6], Сигала Э. [7] и других ученых. Однако большинство ученых для достижения поставленных целей используют корреляционно-регрессионный анализ, который имеет ряд недостатков.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Таким образом, для определения количественной взаимосвязи между уровнем инновационной активности и организационным обеспечением активизации инновационной деятельности в

статье рассмотрен метод статистических уравнений зависимостей.

Цель статьи. Целью исследования является определение количественной взаимосвязи организационного обеспечения активизации инновационной деятельности и уровня инновационной активности предприятия с использованием метода статистических уравнений зависимости. Определение необходимого уровня изменения комплексного показателя ООАИД для достижения целевого значения показателя ИА.

Изложение основного материала. Метод статистических уравнений зависимостей – статистический метод анализа причинных взаимосвязей экономических явлений и процессов [3]. В отличие от математического метода корреляционно-регрессионного анализа, основой которого является линейная алгебра, применение метода статистических уравнений зависимостей основывается на вычислении коэффициентов сравнения, которые определяют путем отношения отдельных значений одноименного признака к его минимальному или максимальному уровню. Метод был разработан в первой половине 80-х годов ученым Е. И. Кулиничем [3], за период своего существования получил широкое международное признание, поскольку обладает существенным преимуществом – решает обратную экономическую задачу и применяется наряду с математическим методом корреляционно-регрессионного анализа.

Метод статистических уравнений зависимостей отличают от метода корреляционного и регрессионного анализа получением таких аналитических возможностей:

разграничение устойчивой и неустойчивой зависимости;

определение доли влияния факторных признаков, влияющих на развитие экономического явления;

построение графиков однофакторной и многофакторной зависимости;

получение прямой характеристики изменения результивного признака при уменьшении или увеличении фактора (факторов) на единицу или любую другую величину всеми видами и формами уравнений зависимостей;

определение уровня факторов и величины их изменений с целью обеспечения роста (снижения) результивного признака на единицу или любую величину (обратная задача);

определение величины совокупного влияния на результивный признак изменения каждого из факторов на единицу или любую величину (плановую, нормативную или прогнозируемую);

оценки степени интенсивности использования факторов при формировании средней величины результивного признака в вариационных рядах и абсолютного уровня результивного признака в рядах динамики [3].

Используем данный метод для определения степени зависимости и необходимого изменения уровня организационного обеспечения активизации инновационной деятельности (ООАИД), данные показателей которого было получено путем использования знаний экспертов и нечеткой логики и уровня инновационной активности (ИА) промышленного предприятия, показатели которого определены с применением таксономического анализа. Исходные данные представлены в табл. 1.

Таблица 1. Исходные данные для определения уровня зависимости ООАИД и ИА

Год	ООАИД, балы (x)	ИА (y)
2012	65	0,492
2013	56	0,350
2014	51	0,201
2015	46	0,131
2016	44	0,080

Статистические уравнения однофакторной и многофакторной зависимости позволяют проанализировать следующие взаимосвязи [2, с. 108-109]: прямая линейная, обратная линейная, парабола, обратная парабола, логическая функция, обратная логическая функция. Правильно выбранным считается такое уравнение, при котором сумма линейных отклонений минимальна.

Выполнение расчетов произведено с использованием компьютерной программы «Метод статистических уравнений зависимостей», которая разработана Р.А. Кулиничем. Программа позволяет выполнить автоматический подбор уравнения (произвести выбор оптимальной формы связи) на основе расчета всех форм и направлений однофакторной зависимости [2].

Результаты расчетов представлены в табл. 2.

Таблица 2. Расчетно-вспомогательная таблица для определения параметров линейного уравнения прямой связи ООАИД и ИА

Год	Факторное значение X_i	Результативное значение Y_i	$1 - \frac{X_i}{X_{max}} (d_x)$	$1 - \frac{y_i}{y_{max}} (d_y)$	bdx	Теоретическое значение результативного признака, Y_{x_1}	$ d_y - bd_x $
2012	65	0,49	0,00	0,00	0,00	0,49	0,00
2013	56	0,35	0,14	0,29	0,35	0,32	0,04
2014	51	0,20	0,22	0,58	0,55	0,23	0,13
2015	46	0,13	0,29	0,74	0,74	0,13	0,21
2016	44	0,08	0,32	0,84	0,82	0,09	0,27
Итого	262	1,25	0,97	2,45	-	1,26	0,65

Результаты анализа позволили установить, что зависимость между ООАИД и ИА может быть изучена с помощью уравнения однофакторной линейной прямой зависимости при условии уменьшения факторных и результативных признаков.

Расчет параметров однофакторных линейных уравнений зависимостей прямой связи выполним по формуле:

$$Y_x = Y_{max} \left(1 - bd \frac{X_i}{X_{max}} \right) \quad (1)$$

где Y_x – уравнение однофакторной зависимости;

Y_{max} – максимальное значение результативного признака;

b – параметр однофакторной зависимости;

d – символ отклонений коэффициентов сравнения;

X_i – значение факторного признака;

X_{max} – максимальное значение факторного признака.

Параметр b определяется по формуле:

$$b = \frac{\sum d_y}{\sum d_x} \quad (2)$$

где d_y – величина отклонений от единицы коэффициентов сравнения результативного признака;

d_x – величина отклонений от единицы коэффициентов сравнения признака.

$$b = \frac{2,451220}{0,969231} = 2,529036$$

Параметр b однофакторных уравнений свидетельствует об изменении коэффициента сравнения результативного признака в зависимости от изменения величины отклонений коэффициентов сравнения фактора на единицу. Так, для фактора ООАИД значение параметра b означает, что изменение размера отклонений коэффициентов сравнения этого фактора на единицу обуславливает изменение величины отклонений коэффициентов сравнения результативного признака в 3 раза.

Уравнение логической прямой зависимости будет иметь вид:

$$Y_x = 0,492 \left(1 - 2,529036d \frac{X_i}{60} \right) \quad (3)$$

На рис.1 представлены графики эмпирического и теоретического значения уровня ИА.

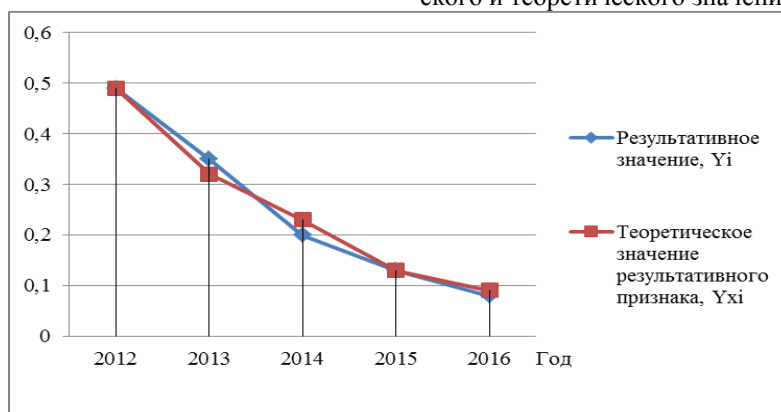

Рис.1. Графики эмпирического и теоретического значения уровня ИА

Выполним вычисления коэффициента устойчивости связи между фактором – ООАИД и резуль- тативным признаком – ИА используя данные граф таблиц по формуле:

$$K = 1 - \frac{\sum |d_y - bd_x|}{\sum d_y} \quad (4)$$

где K – коэффициент стойкости связи;

d_y – величина отклонений коэффициентов сравнения эмпирических значений резуль- тативного признака;

bd_x – величина отклонений коэффициентов сравнения теоретический значений резуль- тативного признака.

$$K = 1 - \frac{0,131146}{2,451220} = 0,945274$$

Согласно шкале оценки зависимостей [2, с. 107], полученное значение характеризует устойчи- вую связь и обеспечит проведение достоверных нормативных расчетов.

Главным критерием выбора формы и вида уравнения зависимости является расчет линейных отклонений между эмпирическими и теоретиче- скими уровнями резуль- тативного признака по фор-

муле $\sum |y - y_x| \rightarrow \min$. Чем меньше сумма та- ких отклонений, тем лучше уравнение зависимости будет характеризовать развитие экономического явления [2, с. 133]. Для выбранного уравнения дан- ный показатель составляет 0,066.

Одной из задач, которую решает построение экономических нормативов для количественной оценки взаимосвязей экономических явлений, яв- ляется определение необходимого изменения уров- ней факторов, которые формируют изменение ве- личины резуль- тативного признака на единицу или иную заданную величину (обратная задача).

Таким образом, с целью определения количе- ства баллов, на которые следует повысить пока- затель ООАИД, чтобы достичь целевого увеличе- ния значения экономического показателя ИА на 0,1 или, к примеру, достичь уровня 0,8, необходимо выполнить следующие расчеты (уравнение регрес- сии этой задаче не решает).

В первом случае нам необходимо получить нормативный уровень резуль- тативного признака ИА – $Y_n = 0,392$, если $Y_{max} = 0,492$ и $X_{max} = 65$, параметр $b = 0,066$.

Для определения разницы коэффициента срав- нения для прямой логической связи при уменьше- нии факторных и резуль- тативных признаков воспользуемся формулой:

Для определения разницы между коэффициен- том сравнения для прямой логической связи при уменьшении факторного и резуль- тативного при- знаков воспользуемся формулой [2, с. 232–235]:

$$d_{yn} = \frac{y_n}{y_{max}} - 1 \quad (5)$$

Таким образом, d_{yn} составит:

$$d_{yn} = \frac{0,392}{0,492} - 1 = -0,2093495$$

Нормативный уровень фактора x_n определим по формуле:

$$x_n = \left[1 - \frac{d_{yn}}{b_x} \right] * x_{max} \quad (6)$$

Таким образом, нормативный уровень ком- плексного показателя ООАИД составит:

$$x_n = \left[1 - \frac{-0,2093495}{2,529034959} \right] * 65 = 70,38$$

Полученное значение демонстрирует необхо- димость увеличений показателя ООАИД на 6 бал- лов с целью увеличения показателя ИА на 0,1.

Если руководство предприятия желает увели- чить уровень ИА до 0,8, то d_{yn} составит:

$$d_{yn} = \frac{0,8}{0,492} - 1 = 0,62601$$

Нормативный уровень фактора x_n определим по формуле (6) и он составит:

$$x_n = \left[1 - \frac{0,62601}{2,529034959} \right] * 65 = 81,089552$$

Полученное значение демонстрирует необхо- димость увеличений показателя ООАИД на 17 бал- лов с целью увеличения показателя ИА на 0,8.

Выводы и предложения. С помощью исполь- зования метода статистических уравнений зависи- мостей было подтверждено существование зависи- мости между уровнем инновационной активности и уровнем организационного обеспечения активиза- ции инновационной деятельности на предприятии. Рассматриваемый метод предлагается к практиче- скому использованию на предприятиях, поскольку он позволяет определить необходимый уровень из- менения комплексного показателя ООАИД для до- стижения целевого значения показателя уровня ин- новационной активности.

Список литературы:

1. Ерина А. М. Статистическое моделирова- ние и прогнозирование: учебное пособие / А. М. Ерина. – КНЕУ, 2002. – 170 с.
2. Кулинич Р. Е. Статистические методы анализа взаимосвязи показателей социально-эконо- мического развития: [моногр.] / Р. Е. Кулинич. – К.: Формат, 2008. – 288 с.

3. Кулинич Е. И. Теория статистики: [учебн.] / Е. И. Кулинич, Р. Е. Кулинич. – [7-е изд., перераб. и доп.]. – К.: Знання, 2015. – 239 с.
4. Манцуров И. Г. Статистика экономического роста и конкурентоспособности страны: [моногр.] / И. Г. Манцуров. – К.: КНЭУ, 2006. – 392 с.
5. Осауленко А. Г. Национальная статистическая система: стратегическое планирование, методология и организация: [моногр.] / А. Г. Осауленко. – К.: ГП «Информ.-аналит. агентство», 2008. – 415 с.
6. Пономаренко В. С. Многомерный анализ социально-экономических систем: учебное пособие / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярец. – Харьков: ХНЭУ, 2009. – 384 с.
7. Сигал Э. Практическая бизнес-аналитика / Э. Сигал. – М.: издательский дом «Вильямс», 2002. – 386с.

*Стадник А. С.
аспірант,*

Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

Stadnyk A. S.,

Post-graduate student,

National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ THE STATE MECHANISM FOR EARLY INTERVENTION AND RESOLUTION OF BANKING SYSTEM CRISIS

Анотація: Сучасні банківські кризи мають значний негативний вплив на стан економіки як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. При цьому результати їх подолання виявили проблему неефективності переважної більшості інструментів державного антикризового регулювання банківських систем. Зважаючи на зазначене, в статті основна увага приділяється дослідженню теоретичних аспектів формування механізмів державного антикризового регулювання банківської системи, а не кризи окремих банків. Базуючись на розробках науковців, що врахували помилки подолання причин та наслідків світової фінансової кризи 2008-2009 рр., автором розвинені принципи, стратегії та методи регулювання системних банківських криз з урахуванням фази її протікання.

Ключові слова: банківська система, банківська криза, механізм державного антикризового регулювання банківської системи.

Summary: Banking crises can have devastating effects on the economies of developing or industrialized countries. Recent banking systems crises and their state resolution have challenged the effectiveness of many of the typical tools for bank resolution. This article focuses on the issues raised in systemic crises, not on the resolution of individual bank problems. Based on the lessons learned during the financial crisis 2008-2009, it updates the bank regulator's work on the general principles, strategies, and techniques for managing these crises. In particular, the various banking crisis resolution mechanisms available to the authorities are classified and then structured according to the phases of the crisis.

Key words: Banking system, Banking crisis, State mechanism for early intervention and resolution of banking system crisis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Глобальний характер нестабільності політичного, соціального та економічного середовища, загрози, що породжуються ним, вимагають зміни системи та механізмів державного антикризового регулювання економіки в цілому та банківської системи, зокрема.

Практика державного антикризового регулювання банківської системи України свідчить про те, що регуляторні органи надають перевагу застосуванню реактивних механізмів та інструментів, за допомогою яких усуваються та пом'якшуються негативні наслідки кризи, але не створюються умови для посткризового відновлення банківської системи та активізації її ролі у розвитку економіки країни.

На нашу думку, характер виникнення та протікання кризових процесів вимагає використання нових механізмів державного антикризового регулювання, що мають не тільки попереджувати та

пом'якшувати негативні наслідки банківських криз, але й використовувати їх можливості для кардинальної трансформації банківської системи у посткризовий період. На етапі подолання банківської кризи в Україні мають запроваджуватись системні заходи довгострокового характеру, що спрямовуватимуться на відновлення нормального функціонування фінансових ринків, банківської системи, очищення балансів банків від проблемних активів тощо.

На нашу думку, наразі суб'єкти державного регулювання України не перейшли до розуміння необхідності формування комплексної системи антикризового регулювання банківської системи, вжиті заходи та використаний антикризовий інструментарій мають фрагментарний характер. Відповідно, відновлення здатності банківської системи України виконувати притаманні їй функції на належному рівні не відбулось. У контексті цього на перший план виходить питання подальшого розвитку меха-

нізмів державного антикризового регулювання банківської системи України, як в інституційному, так і в інституціональному аспектах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Зарубіжними науковцями П. Гоноханом [3], Н. Джасоудом [4], Б. Літаером, Р. Улановичем та С. Герннером [6], Ст. Классенсом [1], Л. Левеном та Ф. Валенсією [5], Д. С. Холешером та М. Кінтином [2] розроблено модель регулювання системних банківських криз, що включає процеси стримування розгортання банківських криз, реструктуризації банків та виведення проблемних активів. Визначаючи цінність отриманих ними результатів, слід наголосити на тому, що запропоновані інституційні та інструментальні механізми не можуть бути безпосередньо перенесені у вітчизняну практику державного антикризового регулювання, оскільки вони не адаптовані до умов функціонування банківської системи України. Крім цього, поза увагою лишається превентивне державне антикризове регулювання банківської системи.

Вагомий внесок у дослідження державного антикризового регулювання банківської системи України зроблено такими науковцями, як С. Аржевітін [7], О. Афанасьєва [8], О. Власюк [9], В. Джулай [10], Ю. Жежерун [11], В. Коваленко [12-14], О. Любіч, Г. Бортніков [15], Л. Петик [16], В. Стойка [17], М. Суганяка [18] та іншими. Віддаючи належне їх розробкам, слід зауважити, що робіт, присвячених вивченню проблем формування механізму державного антикризового регулювання банківської системи, узгоджених з фазами розгортання кризових явищ у ній, недостатньо. Насамперед, подальшого обґрунтування потребують концептуальні основи побудови механізму державного антикризового регулювання, адекватного складу та структури завдань, що постають перед суб'єктами державного регулювання банківської системи на кожній фазі банківської кризи, у специфічному операційному середовищі України.

Метою статті є обґрунтування науково-методичних положень щодо формування такого механізму державного антикризового регулювання, що,

на основі своєчасного та адекватного цілям, завданням та наявним ресурсам застосування регуляторних заходів та інструментів, забезпечить відновлення здатності банківської системи України управляти потоками приватних капіталів та надавати кредитну підтримку реальному сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Державне антикризове регулювання банківської системи пропонуємо розуміти як специфічний вид діяльності суб'єктів державного регулювання, за яким на мікро- та макрорівні банківської системи відбуваються керовані процеси підготовки до виникнення банківської кризи та її наслідків на основі прогнозування та попередження розгортання кризових явищ, забезпечення максимально повного виконання притаманних банківській системі функцій безпосередньо у період кризи, формування комплексу заходів щодо пом'якшення негативних наслідків та використання кризових факторів для розвитку банківської системи.

Для мінімізації негативних наслідків банківських криз та максимізації можливостей для розвитку банківської системи, що ними надаються, необхідно своєчасно ці кризи діагностувати, прогнозувати їх можливі наслідки, цільовим чином впливати на розвиток кризових явищ та контролювати результати цих впливів. Інакше кажучи, потрібна система специфічних механізмів державного антикризового регулювання банківської системи (рис. 1).

При цьому завданням державного антикризового регулювання банківської системи має бути не тільки недопущення виникнення банківської кризи, але й завчасне визначення точки біфуркації, що б не допустити незворотних змін у банківській системі та дозволити вийти їй на новий рівень розвитку з найменшими негативними наслідками.

За результатами проведеного дослідження, враховуючи фази розгортання кризових явищ, механізм державного антикризового регулювання банківської системи пропонуємо розглядати як сукупність антиципативного, превентивного, реактивного та реабілітаційного механізмів.

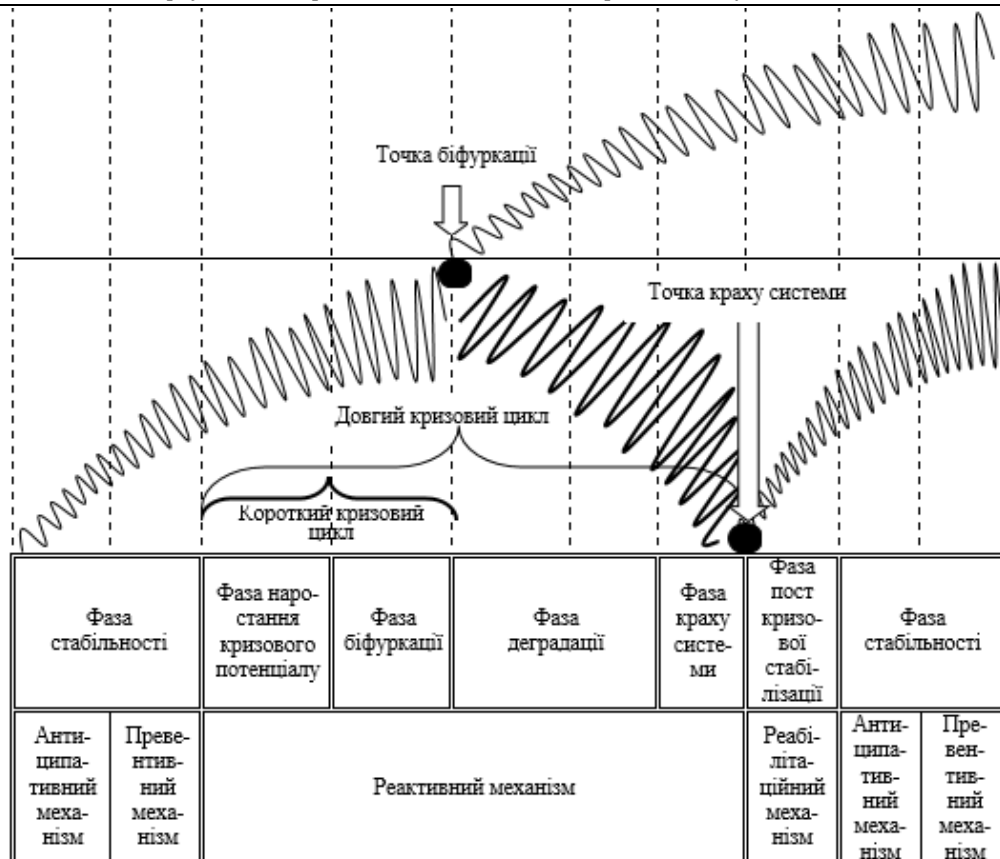

Рисунок 1 – Механізми державного антикризового регулювання банківської системи [авторська розробка]

Антиципативний механізм державного антикризового регулювання банківської системи реалізується на фазі її стабільного функціонування та передбачає:

- формування системи виявлення слабких сигналів банківської кризи як набору індикаторів, що характеризують внутрішні та зовнішні фактори виникнення банківської кризи, та інструментарію вимірювання цих індикаторів;

- моніторинг банківської системи на основі сформованої системи слабких сигналів з метою завчасного виявлення потенційних джерел банківської кризи на мікро- та макрорівні;

- формування на основі даних, отриманих за результатами моніторингу, багатоваріантних сценаріїв, що відображають сукупність найвірогідніших шляхів розгортання кризових явищ у банківській системі, та розробка комплексу адекватних їм альтернативних заходів та інструментів, застосування яких забезпечить подолання загроз чи використання можливостей для розвитку банківської системи.

У разі ефективності антиципативного механізму знижується рівень невизначеності середовища реалізації регуляторних впливів на основі ідентифікації всіх ранніх, нечітких інформаційних ознак виникнення кризових явищ, що дозволяє приймати рішення на більш обґрунтованій інформаційній базі.

Крім цього, вагомою перевагою запровадження антиципативного механізму є збільшення можливостей «виграшу у часі» для суб'єктів регулювання за рахунок виникнення значного лагу між

першими ознаками прояву потенційних кризових факторів та їх реальним впливом. Це забезпечить прийняття більш виважених та обґрунтованих регуляторних рішень.

У сукупності все це створює сприятливі умови для раннього реагування на потенційні причини та фактори виникнення банківської кризи як мікро-, так і макрорівня.

У разі виявлення факторів, що потенційно можуть привести до банківської кризи (слабкі сигнали переходять у сильні), антиципативний антикризовий механізм має трансформуватись у превентивний. Його ключовими елементами є діагностика та моніторинг задля раннього виявлення ознак банківської кризи об'єктів регулювання на мікро- та макрорівнях та своєчасне реагування, застосовуючи економічні та адміністративні інструменти банківського регулювання.

У випадку, коли превентивний механізм виявився неефективними, і подолати латентну кризу не вдалося, має запроваджуватись реактивний механізм. Традиційно саме він асоціюється з усім державним антикризовим регулюванням банківської системи, оскільки передбачає відновлення її життєздатності з мінімальними витратами бюджетних ресурсів у найкоротші строки та орієнтований на ліквідацію причин та наслідків відкритої банківської кризи. Від результативності застосування заходів та інструментів реактивного антикризового механізму залежить можливість відновлення виконання банківською системою притаманних їй функцій.

Д. С. Холешер та М. Кінтин [2] розробили модель регулювання системних банківських криз, що комплексно характеризує реактивну складову механізму державного антикризового регулювання банківської системи.

Упродовж короткого кризового циклу суб'єкти державного антикризового регулювання банківської системи мають забезпечити стримування її подальшого розгортання. Пріоритетом при цьому є стабілізація та відновлення довіри до банківської системи задля зменшення негативного впливу проблем у ній на реальний сектор економіки країни. Ключовими напрямками є, по-перше, регулювання ліквідності (покриття дефіциту ліквідності банків / стерилізація надлишкової ліквідності), по-друге, визначення причин банківської кризи та формування заходів щодо їх усунення [2].

На цьому етапі протягом якомога меншого проміжку часу необхідно:

- сформувати якісну макроекономічну політику;
- підвищити якість системи захисту вкладників;
- розробити заходи для припинення відтоку капіталу з країни;
- вивести з ринку неплатоспроможні банки;
- розробити середньострокову програму реструктуризації банківської системи;
- забезпечити прозорість політики відновлення довіри до банківської системи [2].

У випадку неефективності вжитих заходів рекомендується запровадити адміністративні заходи («банківські канікули», заморожування депозитів (часткове або повне), примусове подовження строків погашення боргів або сек'юритизація).

Оперативне використання цих інструментів необхідне, в першу чергу, для отримання часу на розробку суб'єктами державного регулювання дієвого, комплексного та послідовного переходу до наступних етапів подолання банківської кризи. В іншому випадку вони не здатні зупинити розгортання банківської кризи та приводять до зниження довіри до банківської системи.

У разі неефективності вжитих заходів щодо стримування банківської кризи вона переходить у затяжну фазу (довгий цикл). У цій ситуації регуляторами формується комплекс заходів щодо системної, операційної та фінансової реструктуризації банків, що має включати як інституційні, так і правові механізми (закони та підзаконні акти, що сприяють банківському посередництву, регулюють оцінку та трансфер проблемних активів, визначають правила обліку та аудиту). Пріоритетом реструктуризації банків має бути не збереження окремих установ, а відновлення життєздатності та ефективності банківської системи за мінімальних бюджетних витрат. Зважаючи на це, рішення про реструктуризацію має бути виваженим та обґрунтованим, базуючись на результатах оцінки достатності капіталу та середньострокової життєздатності банків (здатності генерувати прибуток у середньостроковій перспективі) [2].

Окрім цього, реактивний механізм державного антикризового регулювання банківської системи має передбачати інструментарій управління проблемними активами через централізовані чи децентралізовані канали.

Н. Джасоудом у реактивному механізмі державного антикризового регулювання банківської системи виділено етап діагностування та рекапіталізації банків, що має передбачати реалізацію комплексу заходів для створення життєздатної банківської системи, яка сприятиме економічному зростанню в країні, шляхом ретельного аналізу активів, ідентифікації стійких та життєздатних банків, формування достатніх буферів капіталу та ліквідності, рекапіталізації банків за участю приватного та державного секторів [4].

Л. Левен та Ф. Валенсія зазначають, що на етапі виникнення банківської кризи державні органи влади застосовують / мають застосовувати такі інструменти, як: призупинення виплати депозитів, ослаблення вимог до виконання норм банківського регулювання та нагляду (regulatory forbearance), підтримка ліквідності банків другого рівня та зростання державних гарантій для вкладників [5].

Реабілітаційний механізм державного антикризового регулювання запроваджується з метою зміцнення стійкості банківської системи на новій фазі її розвитку та виконує функції оздоровлення економічного середовища після завершення кризи. При цьому, в разі збереження банківської системи або її частин у функціональному стані мають розроблятися різні способи її підтримки, а в разі, якщо вона зазнала краху, реабілітаційний механізм спрямований на мінімізацію негативних наслідків банківської кризи на економічну та соціальну системи країни.

Д. С. Холешером та М. Кінтином [2] виділяється етап посткризової реконструкції, що передбачає відмову від адміністративного регулювання банківської системи, зменшення частки держави в банківській системі, продовження реструктуризації банків задля попередження виникнення нових кризових явищ.

Л. Левен та Ф. Валенсія до складу інструментів, що застосовуються на реабілітаційному етапі державного регулювання банківських криз, відносять:

- умовні децентралізовані домовленості по реструктуризації боргів, що субсидуються державою;
- списання проблемних кредитів;
- створення державної компанії для придбання та стягнення проблемних кредитів;
- продаж банків із участю уряду новим власниками, як правило, іноземним;
- рекапіталізацію банків за допомогою уряду шляхом введення додаткового капіталу з використанням грошових коштів, державних облігацій, субординованого боргу, привілейованих акцій, придбання проблемних кредитів, кредитних ліній, прийняття банківських зобов'язань тощо [5].

Незалежно від виду механізму, заходи з попередження та подолання банківських криз мають здійснюватись у сприятливому макроекономічному

середовищі. Протягом усього циклу банківської кризи це досить часто вимагає від суб'єктів державного управління економікою розгляду різних комбінацій грошово-кредитної та валютної політик (включаючи можливе введення контролю над рухом капіталу), а також фіскальної та кредитної політик. При цьому макроекономічні обмеження мають відповідати структурі для вирішення проблем банківської системи.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

За результатами дослідження державне антикризове регулювання банківської системи пропонуємо розуміти як специфічний вид діяльності суб'єктів державного регулювання, за яким на мікро- та макрорівні банківської системи відбуваються керовані процеси підготовки до виникнення банківської кризи та її наслідків на основі прогнозування та попередження розгортання кризових явищ, забезпечення максимально повного виконання притаманних банківській системі функцій безпосередньо у період кризи, формування комплексу заходів щодо пом'якшення негативних наслідків та використання кризових факторів для розвитку банківської системи.

Залежно від фази розгортання кризових явищ, механізм державного антикризового регулювання банківської системи структуровано на антиципативний, превентивний, реактивний та реабілітаційний. При цьому завданням державного антикризового регулювання банківської системи має бути не тільки недопущення виникнення банківської кризи, але й завчасне визначення точки біфуркації, що б не допустити незворотних змін у банківській системі та дозволити вийти їй на новий рівень розвитку з найменшими негативними наслідками.

Список джерел.

1. Claessens St. Experiences of resolution of banking crises [Electronic resource] / Stijn Claessens. — Available at: <http://www.bis.org/publ/plcy07s.pdf>.
2. Hoelscher D. Managing Systemic Banking Crises / D. Hoelscher, M. Quintyn // IMF Occasional Paper. — 2003. — № 224. — 80 p.
3. Honohan P. Management and Resolution of Banking Crises: Lessons from Recent European Experience [Electronic resource] / P. Honohan. — Available at: https://www.researchgate.net/profile/Patrick_Honohan/publication/312497909_Management_and_Resolution_of_Banking_Crises_Lessons_from_Recent_European_Experience/links/587f7c2c08ae9275d4ee3315/Management-and-Resolution-of-Banking-Crises-Lessons-from-Recent-European-Experience.pdf.
4. Jassaud N. Restructuring Banking Systems In Systemic Crisis [Electronic resource] / N. Jassaud. — Available at: http://ec.europa.eu/internal_market/economic_analysis/docs/presentations/20120704_systemic_en.pdf.
5. Laeven L. Systemic Banking Crises Database: An Update / L. Laeven, F. Valencia // IMF Working Paper. — Washington: International Monetary Fund, 2012. — No. 12 (163). — 33 p.
6. Lietaer B. Options for Managing a Systemic Bank Crisis [Electronic resource] / B. Lietaer, R. Ulanowicz, Sally Goerner. — Available at:

<http://capitalinstitute.org/wp-content/uploads/2014/12/0-Options-for-Managing-Systemic-Banking-Crises.pdf/>

7. Аржевітін С. М. Системна банківська криза в Україні: особливості, причини та шляхи подолання / С.М.Аржевітін // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 8. — С. 16-18.
8. Афанасьєва О.Б. Антикризове управління банківською діяльністю в Україні: дисертація ... канд. екон. наук, спец.: 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / Афанасьєва О.Б. ; Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". — Суми, 2011. — 288 с.
9. Власюк О.С. Банківська криза в Україні: втрати, помилки та пріоритети посткризового відновлення [Електронний ресурс] / О.С.Власюк // Стратегічні пріоритети. — 2017. — № 2. — С. 45-60. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2017_2_7.
10. Джулай В. О. Антикризове управління в банківському секторі економіки України : автореферат... канд. екон. наук, спец.: 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / Джулай В. О. — К. : Ун-т банківської справи Нац. банку Укр., 2011. — 21 с.
11. Жежерун Ю. В. Антикризове управління фінансовою стійкістю банківської системи: автореферат... канд. екон. наук, спец.: 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / Жежерун Ю. В. — К. : Ун-т банківської справи НБУ, 2013. — 23 с.
12. Коваленко В. В. Банківська криза та інструменти антикризового управління / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, О. В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 2. — С. 144-150.
13. Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. — Суми : УАБС НБУ, 2007. — 198 с.
14. Коваленко В.В. Інструменти державного антикризового управління в банківському секторі / В.В.Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — Суми : Укр. акад. банк. справи НБУ, 2006. — С. 62-63.
15. Любіч О.О. Банківська криза в Україні: причини, особливості, подолання [Електронний ресурс] / О.О.Любіч, Г.П.Бортніков // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2016. — № 1. — С. 118-130. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2016_1_11.
16. Петик Л. О. Банківські кризи та методи їх подолання: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Л. О. Петик ; Львів. держ. фін. акад. — Л., 2011. — 20 с.
17. Стойка В.С. Антикризисное управление банковской системой Украины в современных условиях : монографія [Електронний ресурс] / В.С.Стойка. — Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13812/9>.
18. Суганяка М.В. Формування механізму антикризового управління системним банком: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / М.В. Суганяка; Одеський національний економічний університет. — Одеса, 2013. — 22 с.

Thermosa I. O.*Assistant Professor of Social Pedagogy and Social Work
Glukhov O. Dovzhenko National Pedagogical University***Термоса І. О.***асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка***Термоса И. О.***ассистент кафедры социальной педагогики и социальной работы
Глуховский национальный педагогический университет им. О. Довженко*

THE WAYS OF FORMING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF UKRAINE ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Summary: The article deals with theoretical issues concerning the main principles of sustainable development of Ukrainian rural areas. The national goals of sustainable development are illustrated and characterized. The ranking of the goals of sustainable development is carried out according to the stage of their realization. The scheme of the sequence of ensuring of fulfillment of goals of sustainable development is developed. The algorithm of the formation of sustainable development on the rural territory is developed and substantiated.

Key words: sustainable development, rural areas, socio-economic development, goals of sustainable development, indicators of sustainable development, rural population, rural economy.

Анотація: У статті розглянуто теоретичні питання, що стосуються основних положень сталого розвитку сільських територій України. Висвітлені та охарактеризовані національні цілі сталого розвитку. Проведене ранжування цілей сталого розвитку за етапністю їх виконання. Розроблена схема послідовності забезпечення виконання цілей сталого розвитку. Розроблений та обґрунтований алгоритм становлення сталого розвитку на сільській території.

Ключові слова: сталий розвиток, сільські території, соціально-економічний розвиток, цілі сталого розвитку, індикатори сталого розвитку, сільське населення, сільська економіка.

Problem Setting. Sustainable development is a new ideological, political and practical model of development for all countries in the world, which began the transition from a purely economic model of development to finding the optimal balance between the three components of development - economic, social and environmental. The realization of this model requires the formation of the public management system for sustainable development, a necessary prerequisite and its important component of which is appropriate governance.

Sustainable development, first of all, is focused on person and improving the quality of his life in the advantageous socio-economic environment and an eco-friendly, healthy, various natural environment. The high intellectual level of human potential should ensure the competitiveness of the country in the future.

Realization of the basic principles of sustainability will ensure poverty reduction through the effective employment of the population, high cost of workforce, accumulation of human and social fund, development of entrepreneurial activity of the population, strengthening of the middle class, raising of social standards and guarantees, as well as providing the necessary social support to vulnerable groups of the population.

The strategy of sustainable development is directed to fulfillment the international obligations by Ukraine and creating the real prerequisites for Ukraine's full membership in the European Union, in particular the realization of the "Association Agreement between Ukraine and the EU".

The mentioned direction of the scientific researches is extremely actual and meaningful, since it is directed to the illustration of the urgent problems of the

development of rural areas, as well as searching the most effective ways of their solution.

Analysis of the Latter Researches and Publications. To the theoretical and organizational-economic aspects of sustainable development of rural areas are devoted the scientific works of many Ukrainian scientists, including O. Borodina, Yu. Hubeni, B. Karpins'kyi, A. Lisovyy, I. Lukinov, R. Mel'nykov, M. Orlatyy, L. Ovchyn'tseva, O. Pavlov, I. Prokopa, P. Sabluk, M. Talavyrya, V. Yurchyshyn, S. Kharchuk and others.

Problem Definition. It should be accented that quite a considerable amount of questions related to the ways of ensuring and the algorithm for the realization of the main goals of sustainable development of rural areas stay not enough illustrated and require further researches.

The aspects of the formation of sustainable development of the united territorial communities require the special researches, which are formed in the process of administrative-territorial reform, which is actualized at the present time.

The purpose of this article is investigation of the ways of forming sustainable development of Ukrainian rural area by ranking the goals of sustainable development and priority of their realization from the point of view of the system approach.

Presentation of Basic Material. Today, most domestic scientists have come to the only opinion that the sustainable development of rural areas should be understood as such a development of the village, at which it is provided the growth of the rural economy, stabilization of the quantity of population and increase of the lifetime, full and productive employment of the able-

bodied population, raising the level and quality of life on rural areas, saving use and reproduction of their natural resource potential. Such development means:

- Overcoming the imbalances that exist in the economic, social, and environmental spheres;
- Building a peaceful and secure, socially gathered society with appropriate governance and inclusive institutions;
- Ensuring the affiliate interaction between public authorities, local governments, business, science, education and civil society organizations;
- Full employment of the population;

- High level of education and health care;
- The state of the environment, which will ensure the qualitative life and welfare of present and future generations;
- Decentralization and implementation of regional policy, which provides a harmonic combination of national and regional interests;
- Preservation of national cultural values and traditions.

National sustainable development goals are based on the 17 global goals of sustainable development (tab. 1) [1]

Table 1.

The goals of sustainable development for Ukraine for the period 2016-2030

Goal's number	The main tasks
Goal 1.	Overcoming the poverty in all its forms and everywhere
Goal 2.	Overcoming the hunger, achieving food security, improving the nutrition and promoting sustainable agriculture development
Goal 3.	Ensuring the healthy lifestyle and promoting welfare for everyone at any age
Goal 4.	Ensuring the overall and fair qualitative education and encouraging the opportunity of studying throughout life for everyone
Goal 5.	Ensuring the gender equality, empowering of all women and girls
Goal 6.	Ensuring the availability and rational use of water resources and sanitation for everyone
Goal 7.	Ensuring the access to cheap, reliable, stable and modern energy source for everyone
Goal 8.	Promoting the progressive, overall and stable economic growth, full and productive employment and worthy work for everyone
Goal 9.	Creating a stable infrastructure, promoting overall and stable industrialization and innovations
Goal 10.	Reducing inequality within and between countries
Goal 11.	Ensuring openness, safety, life stability and environmental stability of cities and towns
Goal 12.	Ensuring the transition to rational models of consumption and production
Goal 13.	Use of urgent measures to fight the climate change and its consequences
Goal 14.	Preservation and rational use of oceans, seas and sea resources for sustainable development
Goal 15.	Protection and restoration of land ecosystems and promoting their rational use, rational use of the forests, fighting the desertification, ending and returning back (deploying) the land degradation process and stopping the process of loss of biodiversity
Goal 16.	Promoting the building of the peaceful and open society for sustainable development, ensuring access to justice for everyone and creating effective, accountable and based on wide participation institutions at all levels.
Goal 17.	Strengthening the means of realization and activation within the Global Partnership for sustainable development

In order to clearly determine the components of the strategy that will ensure the sustainable development of rural areas, it is necessary to get acquainted with the main program-target act that ensures such a development at the national level - the State Goal Program for Sustainable Development of Rural Areas for the period up to 2020 [2].

One of the versions for realization the Program provides the determination of the strategy of sustainable development of rural areas based on optimization of their social and industrial infrastructure, increase of the employment level of rural population, reduction of labor migration, increase of competitiveness of agricultural production, increase of its amounts, improvement of quality and safety of agricultural products, environmental protection and reproduction of natural resources. This version is optimal, since it will help to

overcome the crisis situation in ensuring sustainable socio-economic development of rural areas [3, p. 21].

Domestic scientists accent that the formation of prerequisites for sustainable development of rural areas is expedient to realize from the point of view of systematic Euro-integration modernization of the entire domestic policy as to the development of rural areas on the basis of removal of contradictions, ordering and adaptation of the current legislation of Ukraine in the field of development of rural areas to the key priorities of sustainable development; unification and institutional providing of the national policy of development of rural areas to the standards of the EU member countries [4, p. 71].

It should be accented that international experience, research of demographic and economic problems of the Ukrainian village proves the expediency of address to

the theory and practice of entrepreneurship development as an instrument of their systemic solution [5, p. 68].

The development of entrepreneurship itself promotes rationalization of the functioning of the national economy, increasing competitiveness, releasing from the ballast the unspent or underused resources, the most complete realization of the basic potential of the society - a person. Entrepreneurship cannot be idealized - it is a complicated, hard work that not everyone can do; besides, under certain conditions, this activity does not exclude the exploitation, but at the same time the contribution of entrepreneurship to the progress of civilization is undeniable [6, p. 62].

So, we propose to distribute the national goals of sustainable development by precession and possibility of their realization:

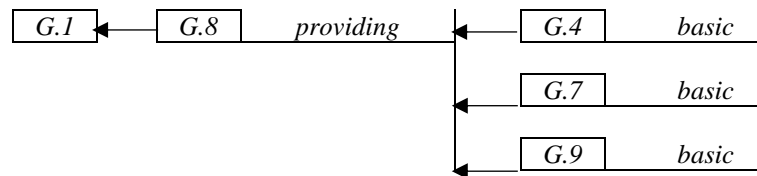
- 1) Basic goals are goals, without realization of which it is impossible to realize other goals;
- 2) Global goals - realization of which is possible only after the realization of the basic goals;

3) Interdependent goals - realization of which is possible only in the complex (together);

4) Providing goal - the goal, the realization of which enable to ensure the realization of the next goal.

To the basic goals, so those, without realization of which it is impossible the gradual realization of other goals, we attribute the following: goal 4 "Ensuring the overall and fair qualitative education and encouraging the opportunity of studying throughout life for everyone", goal 7 "Ensuring the access to cheap, reliable, stable and modern energy source for everyone" and goal 9 "Creating a stable infrastructure, promoting overall and stable industrialization and innovations". In our opinion, without basic goals which were mentioned before, it is impossible realization of the goal 8 "Promoting the progressive, overall and stable economic growth, full and productive employment and worthy work for everyone", which is providing for realization other goals of sustainable development.

So, the algorithm of ensuring the realization of Goal 1 is depicted by us at the pic.1.

Pic. 1. The scheme of sequence of ensuring the realization of the goal 1 of sustainable development.

To ensure the realization of Goal 1 "Overcoming the poverty in all its forms and everywhere" it is necessary to realize goal 8 "Promoting the progressive, overall and stable economic growth, full and productive employment and worthy work for everyone", to realization of which it is necessary to ensure the realization of goal 4 "Ensuring the overall and fair qualitative education and encouraging the opportunity of studying throughout life for everyone", goal 7 "Ensuring the access to cheap, reliable, stable and modern energy source for everyone" and goal 9 "Creating a stable infrastructure, promoting overall and stable industrialization and innovations".

So, for goal 1, goal 8, goal 4, goal 7, goal 9 will be providing, so those, without which realization of goal 1 is impossible or will be incomplete (partial), and for goal 8, goal 4, goal 7, goal 9 will be basic, so, only after realization of which it is possible to ensure the realization of goal 8.

The indicators of sustainable development are understood as the indicators which are used to evaluate the quality of people's life, the influence of human activity on the state of the environment and people's health [7, p. 67-72].

So, the components (indicators) of goal 9 "Creating a stable infrastructure, promoting overall and stable industrialization and innovations" which is the basic goal for goal 8, will be:

- developed qualitative, reliable, stable and constant infrastructure, including regional and cross-border, in order to support economic development and people's welfare;
- stable industrialization, essential increase of employment level in the industry;
- access of small industrial and other enterprises to financial services, including the low-cost loans, their integration into production and distribution chains and markets;
- modernized infrastructure and re-equipped industrial enterprises, their sustainable development through increase of the efficiency of using the resources and wider applying of clean and eco-friendly technologies and industrial processes;
- constant realization of scientific researches, increase the technological potential of the industrial sector by stimulating innovative activity;
- developed ecologically stable and constant infrastructure of the country;
- developed domestic innovative sphere for diversification of industry and increase of added value in the raw materials industries;
- extended access to information and communication technologies, cheap access to the Internet.

In the process of realization the research of possibility of the realization of the Goals of the Sustainable Development, we propose the stages and sequence of ensuring of the goals of sustainable development (tab. 2).

Table 2. Stages and sequence of ensuring of the goals of sustainable development

goals	Stages of realization					
	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>	<i>VI</i>
4			1		11	13
7		8	2	12	6	16
9			3		15	17
					14	8
						10

Having realized the components (indicators) of Goals of the Sustainable Development we can assert that they are all characteristic for the rural areas (tab. 3).

Table 3. Algorithm of the incipience of sustainable development in rural areas

	Stages of realization					
	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>	<i>VI</i>
Goals	4		1		11	13
	7	8	2	12	6	16
	9		3		15	17
					14	8
<i>Stages:</i> <i>1</i>	Starting	Basic	The main goal	Adjustment	Sustainable development	
	Development					
2	Sustainable development			Adjustment	Sustainable development	

It should also be noted that today in Ukraine there is no single unified system of indicators for ensuring the goals of sustainable development, which in its turn brakes the processes of governance at all levels from national to territorial.

Indicators are the instrument for planning and managing the realization of the goals of sustainable development, as well as performing a communicative function (informing the public). Indicators are used to substantiate decisions, interpret results and change indicators, and simplify the exchange of information across all user groups and interested parties.

In the researches on development of society in recent times, it was marked two different approaches to achieving the state of sustainable development and its support, namely:

- Sustainable development should begin and be maintained at the level of the territorial community; global sustainability is determined by a set of indicators of sustainable development of communities in the world;

- Ensuring of the sustainable development is carried out vertically, starting with the settlement and reaching the global (world) level [8].

By exploring the directions of the establishment of the concept of sustainable development in Ukraine, it is expedient, in our opinion, to apply the both approaches. So, at the direct consideration of communities and their welfare, the first approach can be realized; while determining the instruments of governance of sustainable development of administrative and territorial units is the second.

Such a classification is dictated by both the modern tendencies of decentralization of authority and the functional development of local government. For example, B. Gurne attributes to the main spheres of governance of the police, justice, defense, diplomacy, monetary emissions, the creation of economic infrastructure, and allocates them as a common feature of ensuring the collective needs of the population, so, when they are related to the whole society [9, p. 19-21]. The rest - remains for local governments.

As for the role of governance in solving the problem of sustainable development, it can be agreed with the following: the first approach is convenient for local governments; it allows to apply the necessary management mechanisms that will promote the development of a separate settlement (in particular the city) and the growth of community's welfare. The second approach provides the establishment of national and regional monitoring by public authorities, as well as the development of appropriate development programs [8, p. 6-7].

The modern priorities of the developed countries of the world, in particular the European Union, Switzerland, Japan, Canada, and the United States, in relation to sustainable development, include the desire to ensure people's welfare through the introduction of the principle of social justice.

The management of socio-economic development of such countries is closely connected with solving the problem of consumption of natural resources. So, modern development is limited not to the ability to buy coal or metal, but to the remnants of these resources, the way of their processing and consumption. In developed

countries the progress is restrained not with the power and quality of the pumps, but with the depletion of the aquifer layer; not with the power of the wood-processing industry, but with the disappearance of forests, etc. In developing countries, there is another situation where the main factor of development remains the capital created by human. Lack of awareness of this difference makes impossible the harmonization of the indicators of socio-economic development of Ukraine and, for example, the countries of EU and promotes the slow approach of the territorial communities in the first to the limits of growth and deepening of crisis phenomena.

Conclusion. So, the constant development of rural areas in modern conditions, especially when administrative-territorial reform is carried out, is understood as the formation of the rural community that is able to provide an expanded reproduction of the population and increase the level and quality of its life, production of food, agricultural products, providing the nature conservation measures and saving use of available natural resources, care for future generations. To sum up, we can conclude that the transfer of rural areas to the model of sustainable development should be considered as a primary task in the development of our country.

The economic background of rural sustainable development is the growth of the rural economy. Rural economy in the post-Soviet space only begins to be asserted as an independent phenomenon caused with the slow recognition of multifunctional nature and the special significance of agriculture and countryside, not only in food providing, but also in an eco-friendly and social mission, in general social development. The development of the rural economy should take place on the basis of its diversification, in which progress in the agricultural sector becomes a factor in the development of non-agricultural activities, which in general should correspond to the socio-economic development of rural

area and its inhabitants, guaranteeing them the qualitative satisfaction of material and non-material needs.

Literature

1. Goals of Sustainable Development 2016-2030 [Electronic Resource] - Access Mode: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholit-tia/tsili-staloho-rozvytku>
2. The State Goal Program for Sustainable Development of Rural Areas for the Period up to 2020 [Electronic Resource] / Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. - Mode of access: <http://www.minagro.gov.ua>
3. Kharchuk S. A. Socio-economic development of rural areas: problems and ways of solving / S. A. Kharchuk // Investments: practice and experience. - 2015.-No 12. - P. 20-23.
4. Zalutskyi I. R. Foundation of the priorities of the development of rural areas under the conditions of the systematic economic reforms / I. R. Zalutskyi // Regional economics. - 2011. - No. 4 (62). - P. 67-75.
5. Zayats V. M. The entrepreneurial model of rural development / V. M. Zayats // Economy of agroindustrial complex. - 2015. - No. 11. - P. 67-78.
6. Ivanyuta V. F. The Role of Agrarian Entrepreneurship in the Development of Rural Areas in the Context of Eurointegration / V. F. Ivanyuta // Economic Journal. - 2016 - №1. - P. 61-67.
7. Basises of Sustainable Development: [teach. textbook] / per gen. ed. doctor of sciences, prof. L. G. Melnyk. - Sumy: VTD "University Book", 2005 - 654 p.
8. Sustainable development of the territorial community: the administrative aspect: [monograph] // Yu. O. Kutsa, V. V. Mamonova. - Kh.: Ed. KharRI NADU "Master", 2008. - 335 p.
9. Gurne B. Governance/ B. Gurne; trans. fr V. Shovkun. - K.: Basises, 1993. - 165 p.

Liashenko Oksana

*Doctor of economics, professor
professor of the Department of International Economic Relations
Lutsk National Technical University*

Tursky Igor

*PhD in Economics,
associate professor of the Economics and Finance Department
Ternopil national technical
University named after I. Puluuj*

Ляшенко Оксана Миколаївна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Луцький національний технічний університет*

Турський Ігор Володимирович

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і фінансів
Тернопільський національний технічний
університет імені І. Пулюя*

APPROACH TO ECONOMETRIC ANALYSIS OF EPY ENTERPRISE'S DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF SOCIAL-HUMANITARIAN DEVELOPMENT OF COUNTRIES AND REGIONS

ПІДХІД ДО ЕКОНОМЕТРИЧНОГО АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН І РЕГІОНІВ

Abstract. The article summarizes the methodology of econometric analysis of entrepreneurship development in the context of social and humanitarian development of territories based on the use of modern methods of econometric analysis. The practice of applying econometric methods for the analysis of entrepreneurship development in the context of social and humanitarian development of countries and regions is analyzed. It is proved that the combination of multidimensional data analysis methods allows to identify regional structures on the basis of social, humanitarian and economic processes, and build integrated ratings and assessments of regions on different grounds. The proposed analytical approach can also be used for further development of indicators for monitoring the implementation of strategic business development plans.

Keywords: region, model, factor analysis, development, enterprise.

Анотація. В статті узагальнено методологію економетричного аналізу розвитку підприємництва в контексті соціально-гуманітарного розвитку територій на основі використання сучасних методів економетричного аналізу. Проаналізовано практику застосування економетричних методів для аналізу розвитку підприємництва в контексті соціально-гуманітарного розвитку країн і регіонів. Доведено, що поєднання багатовимірних методів аналізу даних) дає змогу ідентифікувати регіональні структури за ознаками соціальних, гуманітарних та економічних процесів та будувати комплексні рейтинги та оцінки регіонів за різними ознаками. Запропонований аналітичний підхід може також бути використаний для подальшого розроблення індикаторів для моніторингу виконання стратегічних планів розвитку підприємництва.

Ключові слова: регіон, модель, факторний аналіз, розвиток, підприємство.

Постановка проблеми. Класичні теорії просторової економіки давно довели, що економічний розвиток регіонів будь-якої країни залежить від діяльності підприємств, що розміщені в кожному регіоні. Рівень розвитку підприємництва в регіонах України, нині, став критично важливим фактором їхнього економічного розвитку в умовах децентралізації державного управління, адже підприємство формує податкову базу дохідної частини місцевих бюджетів та забезпечує певний рівень зайнятості в регіонах. В таких умовах зростає актуальність поширення передових практик вимірювання просторових економічних процесів для оцінювання тенденцій і регіональних особливостей економічних процесів, що стосуються підприємницької діяльності.

За останні роки економетрика значно еволюціонувала як на методологічному рівні, так і на рівні практичних застосувань. Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки та програмного забезпечення у значній мірі сприяли широкому використанню економетричних методів для аналізу та прогнозування різних соціально-економічних процесів на усіх рівнях. Сьогодні розв'язання складних соціально-гуманітарних та економічних завдань неможливе без використання економетрики. За допомогою її інструментів науковці вивчають кількісні закономірності та взаємозв'язки економічних об'єктів і процесів.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми розвитку підприємництва в регіонах досліджувались у роботах українських вчених: О. Амоші, Б. Буркинського, З. Варналя, Л. Воротиної, Ю. Клочка, О. Кузьміна, Л. Мельника, В. Гриньової, Л. Драгуна, В. Ткаченка, Р. Тяна, Б. Холода, М. Чумаченка; а також зарубіжних: І. Ансоффа, Г. Бірмана, Ю. Блеха, П. Друкера, Н. Ільїна, Я. Мелкумова, В. Шахназарова, та інших. Проблеми економетричного моделювання регіональних економічних процесів досліджували: І. Благун, І. Вахович, В. Вітлінський, О. Ляшенко.

Зокрема, науковці Центру соціально-економічних досліджень Хельсінського університету, Віденського університету економіки і бізнесу та корпорація LSE Enterprise за допомогою методів економетричного аналізу проводили дослідження впливу єдиного ринку на зростання, конкурентоспроможність та зайнятість у країнах ЄС де особлива увага була приділена вивченню впливу стало розвитку підприємств на формування нерівності та процесів конвергенції [1-2].

Економетричні методи, за допомогою яких досліджують основні чинники соціально-гуманітарного розвитку підприємств, у більшості запозичені з соціальних наук. Найчастіше використовують засоби математичної статистики, аналіз рядів динаміки, методи аналізу взаємозв'язків та прогнозування, інтелектуальний аналіз даних, теорію ігор та теорію контрактів тощо.

Найчастіше для аналізу соціально-гуманітарного розвитку та розвитку підприємств загалом дослідники використовують кореляційно-регресійний аналіз. Адже кореляційний вид зв'язку притаманний суспільним явищам, для яких властиво те, що окрім впливу істотних факторів, що формують рівень результатної ознаки, проявляється дія багатьох інших (не виділених для дослідження та випадкових) чинників [3, с. 57].

Для виявлення кореляційного зв'язку, окрім кореляційно-регресійного аналізу, використовують метод порівняння паралельних рядів даних та дисперсійний аналіз. Порівняння паралельних рядів передбачає зіставлення ряду значень факторної ознаки та ряду відповідних значень результатної ознаки. Значення фактора впорядковують і визначають співвідношення та напрямок зміни величини досліджуваної ознаки [3, с. 127]. Дисперсійний аналіз – сукупність методів статистичної оцінки значущості залежності досліджуваного показника від одного або кількох факторів, виділених для дослідження, та встановлення ступеня їх впливу [4, с. 81].

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. У реаліях не завжди можливо аналітично описати зв'язок $y = f(x)$ між досліджуваною ознакою та фактором. Часто залежності між показниками представляють у вигляді таблиці $\{x_i, y_i\}$ ($i = 0, n$). Значеннями x_i та y_i можуть бути, наприклад, експериментальні дані. При дослідженні складних соціально-гуманітарних та економічних процесів у багатьох випадках неможливо безпосередньо виміряти показники, які визначають основні властивості (фактори) розвитку. Часто є невідомими навіть кількість та зміст цих факторів. У той же час можна виміряти індикатори, від яких вони залежать (виявляють певний зв'язок, наприклад кореляцію). У таких випадках загальна кількість факторів, які чинять вплив на досліджуваний процес чи систему, може бути значно меншою, ніж кількість вимірюваних ознак. Для виявлення таких факторів використовують факторний аналіз.

Мета статті - узагальнити методологію економічного аналізу розвитку підприємництва в контексті соціально-гуманітарного розвитку територій на основі використання сучасних методів економічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. За допомогою методів факторного аналізу розв'язують такі основні групи завдань: виявлення прогнозованих латентних закономірностей, сформованих під дією факторів (зовнішніх чи внутрішніх) на процес, що вивчається; дослідження статистичного зв'язку вимірюваних індикаторів з виділеними факторами (головними компонентами); зменшення аналізованої інформації за рахунок узагальнення досліджуваних ознак.

Оцінювання рівня соціально-гуманітарного розвитку підприємств передбачає вивчення значної кількості індикаторів, що є завданням високої складності. Застосування факторного аналізу забезпечує зменшення кількості досліджуваних ознак та визначення структури взаємозв'язків між ними (класифікацію даних).

Для класифікації об'єктів у відносно однорідній групі використовують кластерний аналіз. Це група методів, які призначені для розподілу досліджуваної множини на групи «схожих» об'єктів (кластерів). Результатом їх застосування є віднесення кожного з виділених для дослідження об'єктів до одного (чи декількох) із заданих кластерів. Розподіл на кластери (групи) відбувається за «схожістю» між аналізованими об'єктами.

Зокрема, при вивченні сталого розвитку підприємств проводять сегментацію основних показників їхньої господарської діяльності (індикатори соціально-гуманітарного розвитку, показники економічної стабільності тощо). При цьому ефективність підприємства аналізують за сукупністю ознак: фінансова стабільність, зростання прибутків, інноваційність, соціальна захищеність робітників, охорона довкілля, меценатство, толерантність тощо. Кластерний аналіз дає можливість сегментувати підприємства, об'єднуючи їх у групи з

одночасним врахуванням вибраних для класифікації ознак, або групувати ознаки (характеристики підприємств) в окремі кластери.

Важливою перевагою кластерного аналізу порівняно з іншими економічними методами, які використовують для дослідження соціально-економічного розвитку підприємств, є можливість проводити розбиття об'єктів (підприємств) на групи одночасно за цілим набором ознак. За допомогою кластерного аналізу досліджують значні обсяги даних шляхом стискування великих масивів інформації, та візуалізації [5, с. 159].

Зокрема, Є. Петренко вивчав основні принципи і фактори регулювання соціально-гуманітарного розвитку депресивного регіону. Він вивчав діяльність організацій у різних галузях соціальної сфери як складних інституційних утворень, де «кластер» економічних норм і правил підпорядкований «кластер» соціальних цінностей. Результати досліджень показали, що соціальні організації виконують подвійну функцію: формування людського капіталу та нівелювання злиднів бідних людей [2].

Т. Пуліна досліджувала генезис утворення кластерних об'єднань підприємств. Вона визначила переваги та недоліки кластерного підходу з позиції підприємства і з позиції управління регіональною економікою, виявила конкретні особливості життєвого циклу кластерних об'єднань підприємств [6].

П. Пайпац вивчала характеристики сімейних підприємств у секторі малого та середнього бізнесу. Акцент був зроблений на ті переваги, які можуть бути отримані підприємствами від реалізації інноваційності та співробітництва в рамках кластерів. Розглянуто також аспекти регіонального розвитку, зокрема соціально-гуманітарного, спричинені утворенням кластерів та аспектами державної підтримки в Польщі та ЄС [7].

Р. Мудамбі та Т. Свіфт досліджували кластеризацію господарської діяльності підприємств за географічними факторами. Результати показали, що, незважаючи на досягнення в галузі транспорту і зв'язку, кластеризація підприємств залишається найбільш важливою для наукомістких галузей. Міжнародні корпорації є ключовими учасниками кластерів, що впливають як на стан охорони зовнішнього середовища, так і на еволюцію інтертемпоральної (міжчасової) інноваційної діяльності підприємств [8].

Для класифікації багатовимірних об'єктів у соціології, економіці, політиці та інших галузях людської діяльності використовують і дискримінантний аналіз (ДА). При застосуванні методів ДА нові кластери не формуються, але визначається правило, за яким об'єкти дослідження відносять до одного з вже сформованих класів [4, с. 196]. Наприклад, при оцінці соціально-гуманітарного розвитку новоствореного підприємства на основі традиційних показників його діяльності потрібно визначити, до якої з груп соціальної

відповідальності підприємств (базовий рівень, середній, вищий) його можна віднести з найбільшою ймовірністю.

Однією з найважливіших сучасних наукових парадигм є соціально-гуманітарний розвиток на різних рівнях. Найвища цінність сьогоденного суспільств – людська особистість у всіх її проявах.

Підприємства є частиною суспільства. Вони беруть участь в соціальній, культурній та освітній сфері, сприяючи економічному та соціальному розвитку шляхом створення робочих місць, виробництва товарів, забезпечують доходи і ресурси для громадських спільнот, інновацій та загального прогресу. Для ведення успішного бізнесу сьогодні не достатньо лише забезпечити стабільність його фінансового зростання. Показником успішності компанії в сучасних умовах політичної глобалізації, соціально-економічної інтеграції та кооперації є й моральна та матеріальна відповідальність за підвищення рівня життя суспільства та території розміщення.

Сьогодні для оцінювання людського розвитку використовують достатньо розроблену та науково обґрунтовану узагальнену систему індикаторів, яка дає оцінку кількісних та якісних характеристик соціально-гуманітарного та економічного розвитку регіону.

Для вивчення взаємозв'язку соціально-гуманітарного розвитку підприємництва та сталого розвитку країн використано факторний аналіз і отримана система факторів, що описує аналізовані

дані не гірше, ніж початкова [9]. Застосування методу головних компонент дало нам можливість виділити два фактори, що впливають на глобальний сталий розвиток: соціалізація суспільства та просування соціального підприємництва. Отримані нами у роботі [9]. результати дають підстави стверджувати, що сталий розвиток країн у значній мірі залежить від соціальних показників, зокрема освіти, тривалого та якісного життя, розвитку новітніх інформаційних технологій.

Ми попередньо довели, що наслідком залежності між умовами, створеними для розвитку соціального підприємництва, рівнем економічної свободи, конкурентоспроможністю та розвитком інфраструктури країни та регіону є активізація підприємництва і пришвидшення економічного розвитку території.

Щодо регіонів України то ми використали на першому етапі аналізу дані Державної служби статистики України з 2000 по 2016 р. за регіонами України. Змінною групування була вибрана кількість підприємств в регіоні на 10 тис. населення наявного в регіоні. У табл. 1 відображено групи регіонів України за густиною підприємств відносно населення.

Як видно з вищенаведеного рисунку отримані групи регіонів, які в середині кластерів (груп) є подібними за значеннями показника групування. При цьому між собою усі чотири кластери різняться за середніми значеннями кількості підприємств на 10 тис. наявного населення.

Таблиця 1. Кластерна структура України за регіонами за показником кількості підприємств на 10 тис. наявного населення

Структура кластера (області)	Відстань до центроїда
<i>Кластер 1 (високий рівень)</i>	
М. Київ	0
<i>Кластер 2 (середній)</i>	
Дніпропетровська	4,095
Запорізька	3,123
Київська	10,162
Кіровоградська	10,995
Львівська	8,293
Миколаївська	6,665
Одеська	11,432
Харківська	7,0105
Херсонська	10,909
<i>Кластер 3 (нижче середнього)</i>	
Вінницька	2,956
Волинська	1,585
Житомирська	2,411
Івано-Франківська	7,256
Полтавська	9,941
Рівненська	5,873
Сумська	3,426
Тернопільська	6,447
Хмельницька	1,866
Черкаська	4,821
Чернівецька	4,889
Чернігівська	3,624

Кластер 4 (низький)	
Донецька	5,642
Закарпатська	7,979
Луганська	8,760

Отже підприємництво є сильно диференційованим за регіонами України і має складну негомогенну структуру, як економічний процес. Для вивчення цієї структури ми проєли кластерний аналіз з використанням на кожному кроці таких змінних кластеризації, як: кількість великих, кількість середніх та кількість малих підприємств, а для вивчення взаємозв'язку соціально-гуманітарного розвитку підприємництва та розвитку регіонів

$$F_1 = -0,89X_1 - 0,9518X_2 - 0,829X_3 - 0,9698X_4 - 0,9549X_5 - 0,779X_6 - 0,85X_7 - 0,8076X_8 - 0,9006X_9 - 0,8516X_{10} - 0,971X_{11} - 0,932X_{13} - 0,795X_{14} - 0,945X_{15} - 0,9494X_{16} - 0,9593X_{17} - 0,9627 - 0,8949X_{21} - 0,850X_{22} - 0,956X_{23} - 0,8898X_{24} - 0,859X_{25} - 0,95X_{26} - 0,94X_{27} - 0,8367X_{28} - 0,925X_{29} - 0,9594X_{30} - 0,897X_{31} - 0,8969X_{32} - 0,9445X_{33} - 0,868X_{34} - 0,7706X_{35} - 0,7920X_{36} - 0,9271X_{37} - 0,8X_{39} - 0,7X_{39} - 0,97X_{40} - 0,89X_{41} - 0,8969X_{42} - 0,9445X_{43} - 0,8682X_{44} - 0,7706X_{45} - 0,79X_{46} + 0,957X_{48} - 0,967X_{50} - 0,957X_{51} - 0,9679X_{52} \quad (1)$$

$$F_2 = 0,729X_{20} + 0,783X_{47} \quad (2)$$

Найбільші факторні ваги отримані по I-му фактору у Дніпропетровської, Одеської та Сумської, Львівської, Харківської областей, по II-му – Донецької, Дніпропетровської, Херсонської, Тернопільської та Харківської.

Ми провели регресійне моделювання залежності ВРП регіонів України від показників

України використано факторний аналіз для об'єднання великої кількості ознак, які характеризують регіональний розвиток України та підприємництво, у меншу кількість чинників.

Застосування методу головних компонент дало можливість виділити два фактори (1)-(2), що впливають на регіональний розвиток в Україні: діяльність підприємств та соціально-гуманітарний розвиток регіонів.

результативності підприємницької діяльності і зайнятості. Із 34 змінних включених до формування лінійної багатофакторної моделі значимими виявилися лише дві (табл. 2) при високій статистичній значимості моделі.

Таблиця 2. Характеристики рівняння регресійної моделі

Змінна	b*	Std.Err. - of b*	b	Std.Err. - of b	t(14)	p-value
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємствами, млн. грн	1,67	0,738	0,3	0,135	2,27	0,0039
Економічно активне населення у віці 15-70	0,31	0,081	81,4	21,362	3,808	0,001

Отже попередній аналітичний вигляд регресійної моделі такий:

$$ВРП = 1,67 * \text{Обсяг реалізованої продукції підприємствами} + 0,31 * \text{Економічно активне населення}$$

Як свідчить проведене регресійне моделювання, класичний метод лінійного багатофакторного моделювання не дав змоги отримати взаємозв'язок усіх чинників економічного розвитку регіону у явному аналітичному вигляді. Тому для багатофакторного моделювання має бути застосований один із новітніх методів інтелектуального

аналізу даних, що базований на регресійних моделях.

Моделювання на основі використання MAR-сплайнів нині широко застосовується у наукових та прикладних дослідженнях у різних галузях наук. Фактично, багатовимірні адаптивні регресійні сплайни довели довели свою ефективність, як інструмент аналітичного дослідження великих масивів даних [4]. Ми провели моделювання за допомогою модуля MARSpline ПП STATISTICA і отримали сплайнові регресійні лінійні поверхні (рис. 1-3) залежності ВРП від показників підприємницької діяльності регіонів України.

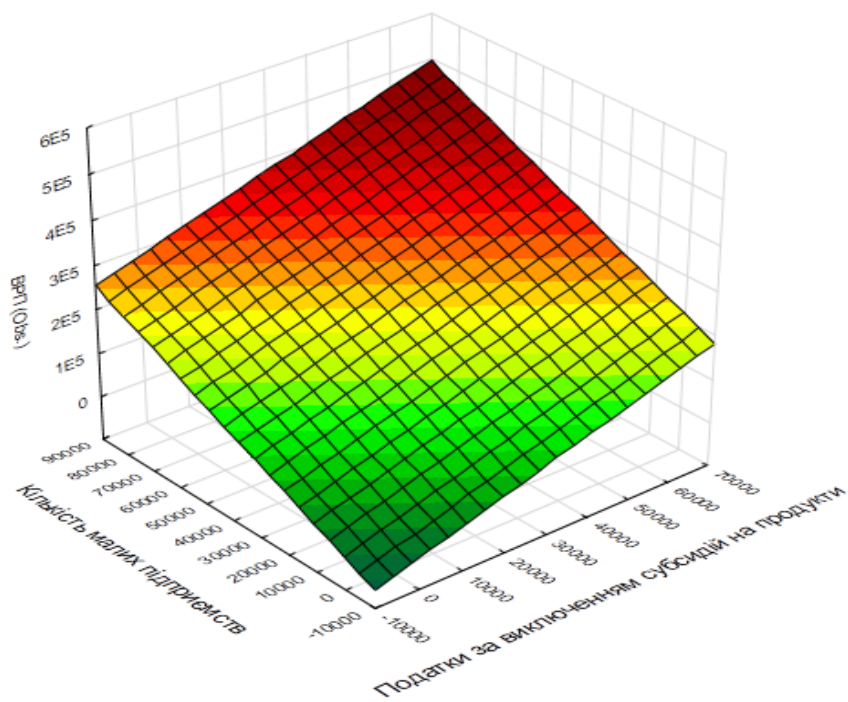

Рис. 1. Сплайнова лінійна регресійна поверхня 1 залежності ВРП

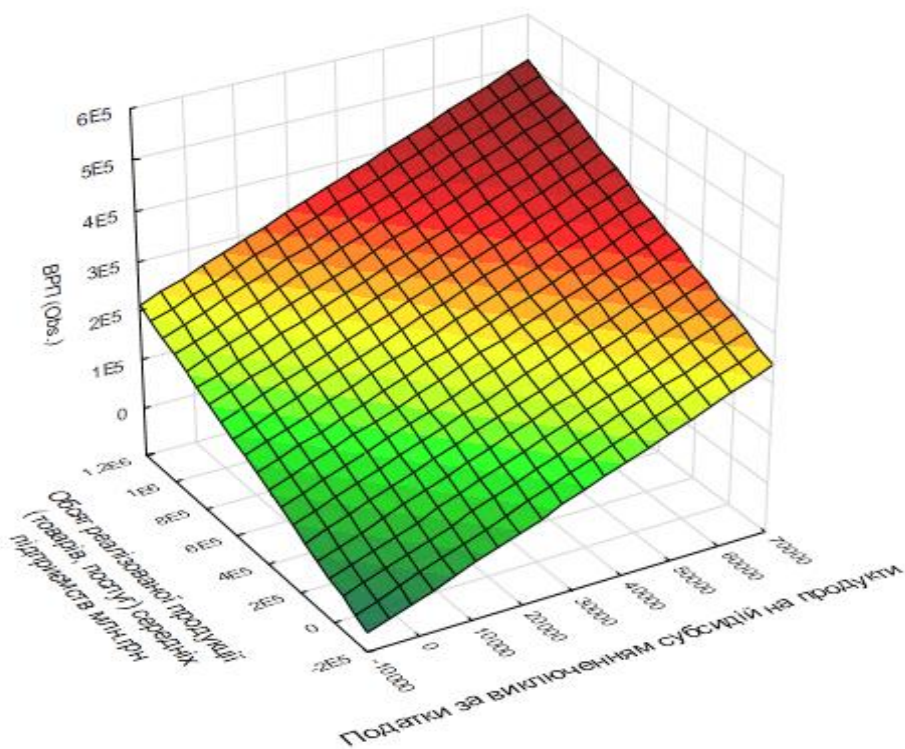

Рис. 2. Сплайнова лінійна регресійна поверхня 2 залежності ВРП

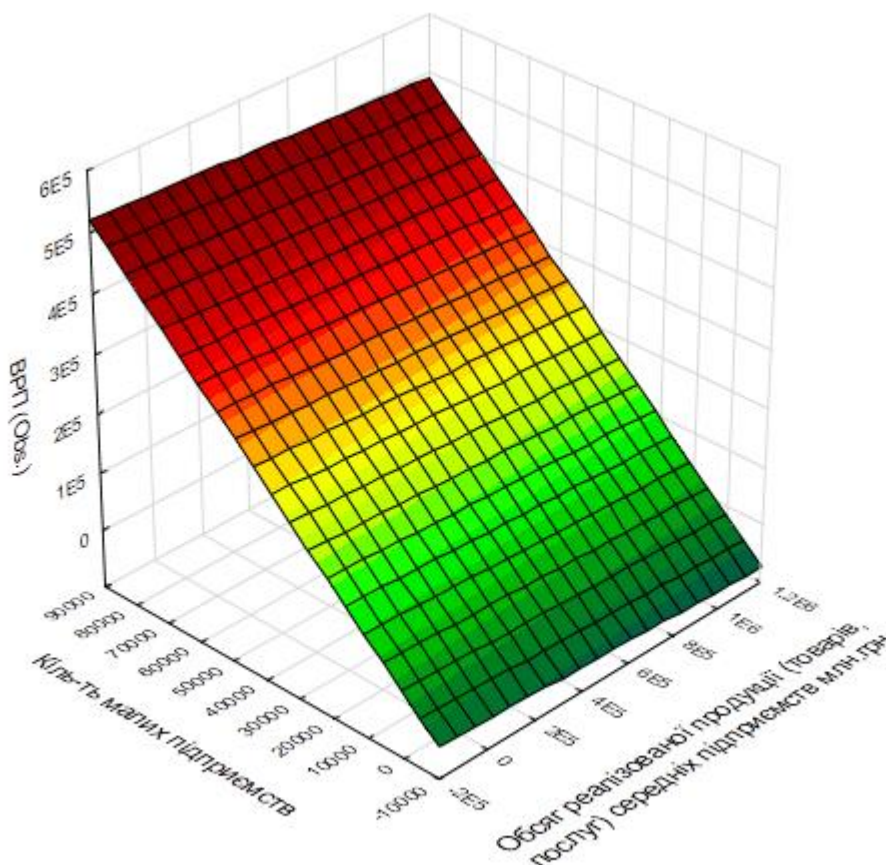

Рис. 3. Сплайнова лінійна регресійна поверхня залежності ВРП

Рівняння сплайнової регресії ВРП регіонів України має вигляд:

$$ВРП = -3995 + 3,19 * \text{Податки за виключенням субсидій на продукти} + 0,87 * \text{Обсяг реалізованої}$$

продукції (товарів, послуг) середніх підприємств + 1,88 * Кількість малих підприємств

Таблиця 3. Статистична значимість регресійної сплайнової моделі

	ВРП
Mean (residual)	0,00
Standard deviation (residual)	3990,77
R ²	0,99
Adjusted R ²	0,99

Джерело: розрахував автор за допомогою ПП STATISTICA

Проведене класичне багатofакторне регресійне моделювання дає змогу стверджувати, що на ВРП лінійно залежить від обсягів реалізованої продукції та кількості економічно активного населення. Сплайнове регресійне моделювання дало змогу отримати адаптивне регресійне багатofакторне рівняння, що відображає лінійну залежність ВРП від податків, обсягу реалізованої продукції та кількості малих підприємств.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З огляду на різні результати регресійного моделювання, для врахування і оцінювання впливу всіх факторів економічного розвитку регіонів з позиції активізації підприємницької діяльності у подальшому необхідним є застосування комбінованих методів інтелектуального аналізу даних. Це дасть змогу встановити аналітичний вигляд

взаємозв'язків чинників впливу на ВРП та комплексно оцінити ці процеси.

Застосування методу головних компонент дало можливість виділити два фактори, що впливають на регіональний розвиток в Україні: діяльність підприємств та соціально-гуманітарний розвиток регіонів. Такий підхід (поєднання багатовимірних методів аналізу даних) дає змогу ідентифікувати регіональні структури за ознаками соціальних, гуманітарних та економічних процесів та будувати комплексні рейтинги та оцінки регіонів за різними ознаками для подальшого розроблення та моніторингу виконання стратегічних планів розвитку креативного та інтелектуального підприємництва.

Класичним багатofакторним регресійним моделюванням доведено, що ВРП та соціально-гуманітарний розвиток регіонів України лінійно залежить від

обсягів реалізованої продукції та кількості економічно активного населення та підприємництва. Сплайнове регресійне моделювання дало змогу отримати адаптивне регресійне багатofакторне рівняння, що відображає залежність ВРП від податків, обсягу реалізованої продукції та кількості малих підприємств.

Список літератури

1. LSE Enterprise. Study on the impact of the single market on cohesion: implications for cohesion policy, growth and competitiveness : Monograph. – London School of Economics and Political Science. – London, UK, 2012.
2. Petrenko Ye. Principles and factors of regulation of the socio-humanitarian development of a depressed region / Ye. Petrenko // *The Problems of Economy*. – 2013. – issue 2. – P. 127–131.
3. Ковальчук О. Я. Математичне моделювання і прогнозування в міжнародних відносинах / О. Я. Ковальчук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016 – 423 с.
4. Грисенко М. В. Кількісні методи аналізу міжнародних економічних відносин : навч. посіб. / М. В. Грисенко, О. А. Чугаєв. – К. : Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка, 2012. – 235 с.
5. Любохинець Л. С. Міжнародний досвід та національна практика оцінки розвитку людського капіталу / Л. С. Любохинець // *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект [сб. науч. тр.] / Донец. нац. ун-т. – Донецк, 2014. – Т. 2. – С. 195–201.*
6. Pulina T. Genesis of cluster associations of enterprises / T. Pulina // *The Problems of Economy*. – 2013. – issue 3. – P. 134–142.
7. Рупacz P. Clusters as an opportunity for development of family enterprises / P. Рупacz // *Polish Journal of Management Studies*. – 2013. – vol. 7. – issue 1. – P. 212–220.
8. Mudambi R. Multinational Enterprises and the Geographical Clustering of Innovation / R. Mudambi, T. Swift // *Industry and Innovation*. – 2012. – vol. 19. – issue 1. – P. 1–21.
9. Турський І. Багатовимірне економетричне оцінювання впливу соціально-гуманітарного розвитку підприємств на розвиток країни / І. В. Турський // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки*. – Вип. 22-2 - 2017 - С. 148-156

Voinova E. I.

*PhD (Economics), Assistant professor of the Department of World Economy and International Economic Relations
Odessa I.I. Mechnikov National University*

Tucha M. V.

*Student, Department of International Economic Relations
Odessa I.I. Mechnikov National University*

THE ROLE OF LABOR MIGRANTS IN THE DEVELOPMENT OF THE RUSSIAN SERVICES MARKET

Summary: The article examines the level of influence of labor migrants on the development of the market of services of the Russian Federation. The results of used correlation-regression modeling method are analyzed through the prism of modern trends in the development of the financial services market and the quantitative and qualitative characteristics of migration processes in the country. Five types of linear regressive models of export dependence on insurance and financial services, tourism and transportation services, also, the volume of services market, international trade in services from the number of emigrants and immigrants, as well as bilateral transfers of migrants have been constructed.

It is proved that Russia's participation in migration processes is positively reflected in the development of the national market of services. All migration factors have a positive influence on the development of the tourism, financial market and insurance services. Meanwhile, the number of emigrants from Russia negatively affects the development of the transportation services market, as well as the international trade in services and the total volume of services.

Key words: market of services, labor migration, market of transport services, regression analysis, market of insurance and financial services, market of tourist services, international trade in services, Russia.

Problem statement. In modern conditions of world economy development, one of the decisive factors in the competitiveness of the country is the quality and accessibility of services. As a rule, in the highly developed countries and countries with rapid economic growth, the share of the tertiary sector is more than 70% of GDP, it employs more than 60% of the working population, and the intensity of development of the economy reaches 90% in comparison with other branches.

At the same time, such phenomena as the level of economic development, socio-economic pressure on

the labor market, ageing of the population, exchange of experience and introduction of new methods of work with directly related migration of the population, primarily foreign. Therefore, from a scientific point of view, there is a logical question of how external labor migration influences the development of the services, in particular, Russian market.

Analysis of the latest researches and publications. In the scientific studies, the problems of migration have been widely examined, notably, the labor ex-

ternal migration of the Russian Federation has been reflected in the work of L. Ragozin [1], which illustrates the problem of immigrants in Russia, for example, illegal labor force from Uzbekistan, which is being widely exploited in the construction sector near Moscow. His main statement is that in the reality modern Russian immigration is an important and necessary link in the development of the country's economy, the author called it the "immigrant economy". Immigrants themselves cover the demand for low-paid labor force, such as vacancies of support staff, included in the segment of services, particularly, hospitality and construction industries. Immigrants of the greater mass are originate from the CIS countries and normally poorly educated or qualified.

The detailed analysis of foreign migration in 2017 and the history of immigration of Russia are presented in the study of O. Chudinovskikh and M. Denisenko [2, 3]. Among other scholars of the present day, Y. L. Podvolotskiy [4], A. Aleksanyan, E. E. Krachaturova, Z. E. Kisiev, L. Rybakovsky, S. Ryazantsev [5] and others.

Unfortunately currently there is no direct link between the study of migration and the market of services in Russia in the scientific literature, but this connection can be found indirectly, in particular in the work of M. Denisenko [3].

The highlight of the previously unsolved parts of a common problem. Nevertheless, despite the increasing importance of the market of services and migration processes to the formation of national economies, the problems and peculiarities of the interconnection of migration flows and the development of the services market, this topic was not fully explored, which in turn determined the choice of the research topic.

The aim of the article. It is hypothetical to assume that migration positively influences on the development of the services market in Russia. However, a detailed study is required, in order to determine the level of influence both in qualitative and quantitative parameters.

Presentation of the main material. Analysis of sources [1-7] can provide the following generalizations on the current place of the Russian Federation in the world labor market.

Russia is placed on the third place in the world by the number of immigrants, which has about 10 millions people in the country, accounting for 15% of the workforce. At the same time, almost the same number of Russians (10.6 million people in 2015) emigrated abroad. Most immigrants do not have a visa and originate from Muslim countries of Central Asia. 3.7 millions of foreigners are long-term immigrants who are in the country more than a year, including 242.5 thousands of students.

The analysis of net migration indicators for 2011-2015 in Russia [2] shows that there are net immigrations in the amount of more than 100 thousands people during this period mainly from CIS countries: Kazakhstan, Uzbekistan, Ukraine, Tajikistan, Kyrgyzstan, and Armenia, more than 10 thousands from Azerbaijan, Georgia, Moldova, Turkmenistan, and Belarus, more

than one thousand from Latvia, Estonia, Lithuania, and 300 people from Israel. Net emigration of Russians is characteristic of the United States (2900 people) and Germany (300 people). The level of qualifications of immigrants is much lower comparing to emigrants from the Russian Federation, who in recent years have mostly moved to Ukraine, Germany, and Kazakhstan, although countries such as Austria, Canada, Finland, France, meanwhile, movement to Italy and Spain is growing.

At the same time, in absolute numbers of emigrants who left Russia in 2014, Uzbekistan was the leader (30% of all immigrants in 2014). It follows Tajikistan (11%), Ukraine (10%), Armenia 7%. In general, 83% of all emigrants from Russia left in the CIS countries in 2014 [6]. However, due to the lack of qualitative surveys and communication with migrants, it is arguable that the vast majority of emigrants from Russia are highly skilled professionals, moving abroad for earnings, is unreliable. Only 3.9% of emigrants left the EU countries, which are likely to be highly skilled.

According to studies [3], sectors of the predominant labor of immigrants in Russia are allocated in construction services, retail, wholesale trade, and hospitality services. The determining factor for the influx of foreign workers to Russia is relatively high wages, and as a result, at a time of the unfavourable economic situation since 2014 and a number of other factors, among which one can determine the more stringent migration policy from 2015, the devaluation of the ruble, international sanctions, etc., have led to a recession and a corresponding reduction in wages, and the number of immigrants has also declined.

According to the information [7], since the second half of 2016, temporary arrival of immigrant workers has started to arrive in Russia, which is explained by "becoming accustomed to the crisis". Migrants are used to new conditions, and despite the current situation in the territory of the Russian Federation, they still prefer to work and live in Russia. The influx of temporary workers and countries of the Eurasian Economic Union has grown, whose citizens do not need to issue permits for employment in Russia or to pay patents. The number of visitors from Kyrgyzstan has grown especially strongly. The influx of migrant workers from Europe and the United States to Russia has almost stopped. In comparison with 2014, the number of immigrants from the West countries to Russia has fallen by 80%.

The reason is that, official employment contracts and corresponding monthly deductions may be too costly for businesses and firms, also, many immigrants have a ban on entry; in addition, obtaining a work permit turns out to be too difficult because of bureaucracy barriers in Russia (such as setting a new price for patents for work, the need to take exams in Russian, to confirm that the migrant has serious intentions to work in the country officially), all of this factors keep a high level of illegal migration.

According to experts [8], the largest number of immigrants from Ukraine, Belarus and Kazakhstan is concentrated in Moscow, St. Petersburg, Krasnodar, Voronezh and Novosibirsk. For Ukrainian labor migrants, the three most interesting, in terms of earnings and

quality of life, cities of Russia are: Moscow, Belgorod, Rostov-on-Don. For potential applicants for work from Belarus the best are Moscow, Smolensk, St. Petersburg. Immigrants from Kazakhstan select mainly industrial cities, such as Novosibirsk with its scientific base, followed by Moscow, Chelyabinsk and large cities of Western Siberia and the Ural - Omsk, Tyumen, Barnaul, Yekaterinburg. For Belarus - Smolensk, in which it is geographically most convenient to create and conduct a cross-border small trade, construction, repair business.

Ukrainian skilled labor migrants are in high demand today at Russian defence and machinery construction industries, which are developing at a noticeable pace. Personnel potential of Ukraine - engineers, literate workers - attractive for Russian companies.

Importance of migration is traced through the prism of migrants' transfers. According to The World

Bank [9], in 2016, Russia received 6.6 USD billions from emigrants. The United States, which is only 40% of all immigrants' money that was exported from Russia this year. Thus, the financial side of migration manifests itself in the net exportation from Russia of 9.9 USD billions. US earnings by foreign citizens to countries of origin. On the other hand, the received remittances from emigrants make up only 0,52% of GDP, and it can be noted that they do not have a significant impact on the country's economy.

If we use the mathematical apparatus and determine the quantitative effect of labor migration and its components on the market of services of the Russian Federation, then using the regression model (with an annual sample from 1990 to 2016) based on data [6, 9] and the corresponding construction of five from the same type of linear regressions we obtain the following results (Table1).

Table1. Models of the impact of migration on the market of services of the Russian Federation

Formula	R-Square	Fisher's exact test
$TS = 0,026RR + 0,390RP - 0,458EM + 0,630IM$	$R^2 = 0,902$	$F = 28,733$
$TRS = 0,008RR + 0,594RP + 0,423EM + 0,027IM$	$R^2 = 0,921$	$F = 35,837$
$IFS = 0,003RR + 0,208RP + 0,811EM + 0,851IM$	$R^2 = 0,952$	$F = 60,419$
$SERT = 0,847RR + 0,184RP - 0,811EM + 0,851IM$	$R^2 = 0,897$	$F = 27,183$
$ITS = 0,021RR + 0,496RP - 0,432EM + 0,184IM$	$R^2 = 0,906$	$F = 29,793$

Authority: compiled by the authors on the basis of [6,9].

Among the dependent indicators, the following were used:

- total amount of services (SERT);
- international trade in services (ITS);
- export of insurance and financial services (IFS);
- export of transport services (TS);
- export of travel services (TSS).

Independent variables were selected:

- received personal money transfers, USD (Personal remittances, received) (RR) [9];
- paid personal money transfers, USD (Personal Remittances, paid) (RP) [9];
- number of emigrants (EM) [6];
- the number of immigrants (IM) [6];
- general migration movement (MT) [9].

The aggregate rate of migrants was insignificant in all models and was therefore excluded.

In general, it can be noted that the most significant model according to the largest coefficient of Fisher - the model of the impact of migration on the export of insurance and financial services, which is not surprising for the specifics of migration in Russia, where the goal of labor migrants is the export of funds to their homeland. The greatest influence in this regression model is given by cash flows, which is characteristic for the development of the dynamics of exports of insurance and financial services. It is important to note that all four migration indicators have a positive impact on the development of exports of financial and insurance services, and, accordingly, to the development of the financial and insurance market itself. Moreover, under other equal conditions, an increase in the number of

emigrants per unit leads to an increase in exports by 81%, an increase in the number of immigrants per unit - by 85%. Transfers of migrants affect the development of the financial and insurance services market much less: with the growth of transfers of immigrants per unit, the export of financial services is increased by 20%, and transfers of emigrants - by 0,3%. This may indicate that a very small percentage of emigrants invests funds earned abroad in the national system of banking and financial institutions, or the use of financial and insurance services is at a very low level and transactions are carried out at insignificant amounts. On the other hand, emigrants are likely to spend the most on the lion's share of the money earned on consumption and have a very weak propensity to store. Alternately, immigrants use services of financial intermediaries very poorly, giving preference to the shadow market and non-financial means of transferring funds to their homeland.

The second most significant model is the impact of migration on the export of tourist services, where immigration transfers to the homeland are the most influential. With an increase in transfers of immigrants per unit, travel tourism exports increase by 59%. This is due to the fact that working immigrants in Russia stimulate the arrival of their friends and relatives to the country, which respectively increase the demand for travelling services. The second place behind the impact is the number of emigrants. Recently there has been a tendency towards an increase in emigration, with the index rising almost fivefold in 2012. This suggests that Russian citizens prefer to work abroad, increasing their personal well-being, having the opportunity to spend

more on tourist services. With an increase in the number of emigrants per unit, travel tourism exports grow by 42%. This can be explained by the business orientation of emigrants on the earned funds to open the tourism business in Russia. Immigrants have significantly less impact on the export of tourist services, with only 2.7% growth observed with an increase in the number of immigrants per unit. This testifies that labor immigrants from other countries do not have more than one purpose to travel, and accordingly they can be attributed to the low income class, which coincides with the studies of the above-analyzed works. The smallest effect is carried out by money transfers of emigrants, with an increase in transfers per unit, the volume of export of tourist services increases by only 0,8%. This suggests that the funds of emigrants are diverted not at the consumption of tourist services.

Interesting fact is that the number of emigrants negatively affects both the international trade in services of Russia, and the export of transportation services and the total volume of services. This reverse effect can be explained by the fact that abroad are the most ambitious and educated people who, besides the fact that they cease to use the services themselves, also weaken the competitiveness of the service industry, without helping it to develop. And most of all, it suffers from a sub-sector of transport services.

At the same time, transfers of emigrants have a great influence on the total volume of services within the national economy, which is associated with the growing demand of immigrant families in response to rising purchasing power. The number of immigrants is very positively reflected in the export of transport services, increasing by 63% and in the total volume of national services - by 85%. Thus, we can conclude that labor migration has a significant impact on the development of the services market in Russia. At the same time, the influx of the population from the country, and the most skilled, is negatively affected.

Conclusions from the conducted research. The conducted research allows to note that there is a direct dependence between the development of the services market in the country, in particular, in Russia, and the level of migration. Moreover, the peculiarity of Russia lies in the fact that the existing tradition of attracting more lowskilled workers which specialize in construction services, retail, wholesale trade, and hospitality services from the CIS countries (mainly from Kazakhstan, Uzbekistan, Ukraine, Tajikistan, Kyrgystan and Armenia)- cheap labor force, stimulates business development and, in the main, services. 83% of emigrants from Russia go to CIS countries, possibly as highly skilled top managers for the implementation of Russian

projects. Exactly this can explain the positive impact of emigrants on the development of services.

In general, the work emphasizes the need for a detailed analysis of the migration processes in Russia and their impact on the market of services, whose share in Russia in 2016 was 62% of GDP.

References:

1. Ragozin L. Russia Wants Immigrants the World Doesn't / L. Ragozin [Electronic resource] // BLOOMBERG. – 14.03.2017. – Access mode : <https://www.bloomberg.com/news/features/2017-03-14/russia-s-alternative-universe-immigrants-welcome>
2. Chudinovskikh O. Russia: A Migration System with Soviet Roots / O. Chudinovskikh, M. Denisenko [Electronic resource] // Migration Policy Institute. – 18.05.2017. – Access mode : <https://www.migration-policy.org/article/russia-migration-system-soviet-roots>
3. Denisenko M. Migration to Russia and the Current Economic Crisis / M. Denisenko [Electronic resource] // E-International relations. – 05.05.2017. – Access mode: <http://www.e-ir.info/2017/05/05/migration-to-russia-and-the-current-economic-crisis/>
4. Podvolotskiy Y. L. How Russia Deals with Immigrants / Y. L. Podvolotskiy [Electronic resource] // American Renaissance. – 27.01.2017. – Access mode: <https://www.amren.com/features/2017/01/russia-deals-immigrants/>
5. Ryazantsev S. Trudovaya migratsiya iz Tsentral'noy Azii v Rossiyu v kontekste ekonomicheskogo krizisa / S. Ryazantsev. [Electronic resource] // Rossiya v global'noy politike. – 31.08.2016. – Access mode: <http://www.globalaffairs.ru/valday/Trudovaya-migratsiya-iz-Tcentralnoi-Azii-v-Rossiyu-v-kontekste-ekonomicheskogo-krizisa-18333>
6. Mezhdunarodnaya migratsiya. [Electronic resource] // Federal'naya sluzhba gosudarstvennoy statistiki. – 2017. Access mode: http://www.gks.ru/bgd/regl/b15_11/IssWWW.exe/Stg/d01/05-10.htm
7. Eksperty: v Rossiyu snova potyanulis' trudovyie migranty [Electronic resource] // Russkaya sluzhba BBC. – 6.12.2017. - Access mode: <http://www.bbc.com/russian/news-38222282>
8. Zykova T. S vidom na Moskvu. Kakiye goroda v Rossii vybirayut trudovyie migranty / T. Zykova [Electronic resource] // Российская газета. – 2016. - №6979 (111) - Access mode: <https://rg.ru/2016/05/24/kakie-goroda-v-rossii-vybiraiut-trudovye-migranty.html>
9. World Development Indicators [Electronic resource] // The World Bank. – 2017. – Access mode: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on#>

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Gavrilov V.N.

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Civil Law
"Saratov State Academy of Law"*

Vladimirova N.V.

*4th year student of the group 402
Institute of Prosecutor's office
"Saratov State Academy of Law"*

Chichev A.A.

*4th year student of the group 402
Institute of Prosecutor's office
"Saratov State Academy of Law"*

Гаврилов Владимир Николаевич

*к.ю.н., доцент, профессор кафедры гражданского права
Саратовской государственной юридической академии*

Владимирова Надежда Владимировна

*Студентка 4 курса 402 группы
Института прокуратуры РФ*

Саратовской государственной юридической академии

Чичёв Александр Анатольевич

*Студент 4 курса 402 группы
Института прокуратуры РФ*

Саратовской государственной юридической академии

THE ANALYSIS OF THE LEGAL STATUS OF NASCITURUS IN CIVIL LAW OF RUSSIA AND SEVERAL COUNTRIES OF THE WORLD

АНАЛИЗ ПРАВОВОГО СТАТУСА НАСЦИТУРУСА В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ РОССИИ И РЯДА СТРАН МИРА

Аннотация: В данной статье проанализирован правовой статус nasciturus в гражданском праве Российской Федерации, проведено сравнение с гражданским законодательством стран Европы и Азии, выявлены проблемы в правовом регулировании статуса nasciturus и предложены варианты их решения.

Ключевые слова: nasciturus, правовое регулирование, наследственные правоотношения, наследство, условная правоспособность.

Abstract: this article analyzes the legal status of nasciturus in the civil law of the Russian Federation, the comparison with the civil law countries of Europe and Asia, identified problems in the legal regulation of the status of nasciturus and the suggested solutions.

Keywords: nasciturus, legal regulation, inheritance relationship, the inheritance, the conditional legal capacity.

На сегодняшний день гражданское законодательство предстает огромным регулятором имущественных и личных неимущественных, а в России с недавнего времени – еще и корпоративных отношений. Однако оно, как и любое право, не лишено пробелов и коллизий. В настоящее время в большинстве стран мира нет легального определения термина «наscитурус» (или *постумы* (после рожденные – дети)), а также детальной регламентации его прав.

В Гражданском кодексе РФ (далее - ГК РФ) под nasciturusом подразумевается наследник, зачатый при жизни наследодателя и родившийся живым после открытия наследства (ст. 1116 ГК РФ) [2]. Подобные признаки nasciturusа определяют его во многих зарубежных кодексах, начиная с европейских, таких как Германское гражданское уложение (ст. 1923), Французский гражданский кодекс

Наполеона (гл. II), и заканчивая бывшими советскими республиками, к примеру, такими как Гражданский кодекс Азербайджанской Республики (ст. 1134), Гражданский кодекс Республики Беларусь (ст. 1037).

Впервые данный термин (*nasciturus* – «плод во чреве матери») стал употребляться еще в Римском праве. Так, Законом 12 таблиц предусматривалось, что ребенок, который родился после смерти наследодателя, мог считаться его наследником. Подобное положение имело место и в более поздних источниках права, таких как Институции Гая и Дигесты Юстиниана.

На основании этого можно полагать, что в древнеримском праве существовали нормы, на первый взгляд свидетельствующие о том, что гражданская правоспособность возникает у человека еще до рождения. На сегодняшний день в законодательстве отсутствуют единые критерии определения

правового статуса человеческого эмбриона, что порождает у правоведов многочисленные споры.

В Гражданском кодексе РФ [1], как и в ГК Испании, ст. 13 ГК Японии [4] и многих других стран правоспособность гражданина возникает в момент его рождения и прекращается со смертью. Однако во всех странах мира момент рождения, а, следовательно, возникновения правоспособности определяется по-разному.

Например, в Гражданском кодексе Эквадора в ст. 60 рождением лица определяется начало его юридического существования при условии, что это лицо проживет, по крайней мере, 24 часа с момента полного отделения от материнского организма [5]. Ребенок, умерший в материнском чреве, или умерший до момента полного отделения от материнского организма, или который не прожил 24 часов после полного отделения от материнского организма, рассматривается как никогда не родившийся.

Гражданским кодексом Испании к этому добавляется еще условие о том, что ребенок имеет человеческое тело [3].

Моментом рождения ребенка в законодательстве РФ признается момент отделения плода от организма матери посредством родов. Живорожденным ребенком считается при наличии у него определенных признаков, таких как дыхание, сердцебиение, движение мускулатуры и т.п. [6]. Следовательно, именно с этого момента и начинается охрана прав человека. Однако сразу возникает вопрос о защите прав еще не родившегося ребенка, находящегося во чреве матери.

В связи с этим все больше сторонников приобретает концепция о том, что правоспособность у граждан должна возникать с момента зачатия. Такое положение уже существует в Гражданских кодексах Перу и Венгрии, в соответствии с которыми правоспособность физического лица возникает с момента зачатия, при условии, что оно родится живым [9].

Стоит отметить, что в 2003 году депутатом А.В. Чуевым был предложен проект ФЗ "О внесении дополнения в статью 17 Гражданского кодекса Российской Федерации" по вопросу определения момента возникновения правоспособности гражданина [7]. Депутат ссылаясь на то, что *правоспособность* призываемых к наследству граждан в соответствии со ст. 1116 ГК РФ наступает *с момента зачатия*, что не согласуется с нынешними положениями ст. 17 ГК РФ, по которой правоспособность граждан наступает *с момента рождения*. Однако, представляется, что при таком обосновании допускается подмена понятий, т.к. *рождение* ребенка, как юридический факт, будет иметь юридическое значение лишь в случае его рождения *живым*. В случае рождения ребенка мертвым факт зачатия утрачивает юридическое значение. Посему и правоспособность гражданина возникает лишь с момента *рождения* его *живым*. До этого момента право как бы заранее защищает будущие интересы пока что

не родившегося гражданина, устанавливая мораторий (отсрочку) на некоторые юридические действия.

Однако указанный Проект закона и без перечисленных выше обоснований был достаточно прохладно встречен в Государственной Думе и не получил ожидаемой поддержки. Причиной отказа послужило то, что отсутствие детальной регламентации прав nasciturуса не создает препятствий для его защиты.

Тем не менее, указанный вопрос периодически всплывает как в научной литературе, так и постоянно – на практике. Одной из проблем является ситуация, когда о наличии nasciturуса в момент раздела наследства не было известно ни наследникам, ни нотариусу (т.к. при наличии nasciturуса и до его рождения раздел наследства не производится - ст. 1166 ГК РФ. При этом приостанавливается и выдача нотариусом свидетельства о праве на наследство - п. 3 ст. 1163 ГК РФ). В связи с чем возникает нерешенная законодательством проблема о последствиях незаконного раздела наследства без учета интересов nasciturуса. На практике в такой ситуации сделку признают ничтожной, как не соответствующей требованиям закона (ст. 168 ГК РФ). По ранее действовавшему в России законодательству (ст. 532 и ч. 2 ст. 559 ГК РСФСР 1964) при наличии постумов до их рождения раздел наследства допускался, но лишь с привлечением представителя органов опеки и попечительства и после выдела *предполагаемому* наследнику его доли [8]. При рождении ребенка мертвым его «зарезервированная» часть наследства перераспределялась между остальными наследниками.

Кроме того, в силу развития новых методов вспомогательных репродуктивных технологий, спорные вопросы могут возникнуть в случаях, когда nasciturус был зачат с их помощью. В первую очередь следует обратить внимание на такой метод, как суррогатное материнство. На данный момент, ребенок, который был зачат посредством имплантации женщине, в том числе суррогатной матери, криоконсервированного эмбриона после смерти биологического родителя, не обладает правовым статусом nasciturуса ни по российскому, ни по зарубежному законодательству. И это при том, что такое зачатие может противоречить воле наследодателя.

Нет однозначной точки зрения и на проблему, которая может возникнуть при наследовании по завещанию. Завещание является актом распоряжения имуществом на случай смерти, однако на практике может возникнуть ситуация, когда завещатель просто не успел внести изменения в завещание в пользу nasciturуса в свете своей внезапной смерти [10].

Подводя итог, можно сделать вывод о том, что на данном этапе права nasciturуса не имеют должной степени охраны, в связи с чем может возникнуть повсеместное их нарушение. Во избежание этого, на наш взгляд, современному гражданскому праву необходим ряд изменений, которые следует начать с законодательного закрепления термина

"наситурус" и расширения его значения путем включения в него ребенка, зачатого после смерти наследодателя, при наличии его воли на это. Данное нововведение даст основу для развития в гражданском праве института насчитуруса.

Список литературы

1. «Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая)» от 30.11.1994 № 51-ФЗ (ред. от 29.07.2017) (с изм. и доп., вступ. в силу с 06.08.2017) Справочно-правовая система (СПС) «Консультант Плюс: Высшая школа. URL <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 05.10.2017).
2. «Гражданский кодекс Российской Федерации (часть третья)» от 26.11.2001 № 146-ФЗ (ред. от 28.03.2017) Справочно-правовая система (СПС) «Консультант Плюс: Высшая школа. URL <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 05.10.2017).
3. «Гражданский кодекс Испании» (Codigo Civil) 1889 г. // Электронная библиотека Национального исследовательского университета Высшей школы экономики URL <https://www.hse.ru> (дата обращения: 05.10.2017)
4. «Гражданский кодекс Японии» 1898г. // Электронная библиотека Бурятского государственного университета URL <http://www.bsu.ru> (дата обращения: 05.10.2017)
5. «Гражданский кодекс Эквадора» 1857 г.// Российский правовой портал: Библиотека Пашкова URL <http://constitutions.ru> (дата обращения: 05.10.2017).
6. Приказ Минздравсоцразвития России от 27.12.2011 № 1687н (ред. от 02.09.2013) "О медицинских критериях рождения, форме документа о рождении и порядке его выдачи" (Зарегистрировано в Минюсте России 15.03.2012 N 23490) Справочно-правовая система (СПС) «Консультант Плюс: Высшая школа. URL <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 05.10.2017).
7. Проект Федерального закона № 292316-3 "О внесении дополнения в статью 17 Гражданского кодекса Российской Федерации" (ред., внесенная в ГД ФС РФ, текст по состоянию на 06.02.2003) Справочно-правовая система (СПС) «Консультант Плюс: Высшая школа. URL <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 05.10.2017).
8. "Гражданский кодекс РСФСР" (утв. ВС РСФСР 11.06.1964) (ред. от 26.11.2001) Справочно-правовая система (СПС) «Консультант Плюс: Высшая школа. URL <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 05.10.2017) (утратил силу).
9. Гаврилов В.Н. Наследование по завещанию в условиях рыночных отношений России // Монография. СЮИ МВД России. Саратов, 2008. 99 с.
10. Юровский С.А. Насчитурус: проблемы гражданско-правового статуса // Проблемы современного российского права. Международная научно-практическая конференция, посвященная памяти доктора юридических наук, профессора, члена-корреспондента Петровской академии наук и искусств, Заслуженного деятеля науки Российской Федерации Ивана Яковлевича Дюрягина (24-25 мая 2013 года): сборник статей. - Челябинск: Полиграф-Мастер, 2014. - С. 137.

#11 (27), 2017 część 4
Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)
Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

#11 (27), 2017 part 4
East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)
The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

Dawid Kowalik (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Peter Clarkwood (University College London)

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Redaktor naczelny - Adam Barczuk

1000 kopii.

Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warszawa, Polska»

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe

Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

Igor Dzedzic (Polska Akademia Nauk)
Alexander Klimek (Polska Akademia Nauk)
Alexander Rogowski (Uniwersytet Jagielloński)
Kehan Schreiner(Hebrew University)
Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)
Anthony Maverick(Bar-Ilan University)
Mikołaj Żukowski (Uniwersytet Warszawski)
Mateusz Marszałek (Uniwersytet Jagielloński)
Szymon Matysiak (Polska Akademia Nauk)
Michał Niewiadomski (Instytut Stosunków Międzynarodowych)
Editor in chief - Adam Barczuk

1000 copies.

Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw, Poland»

East European Scientific Journal

Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw,
Poland

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com>